

Galio ya
P. VIRGILII
MARONIS
OPERA.

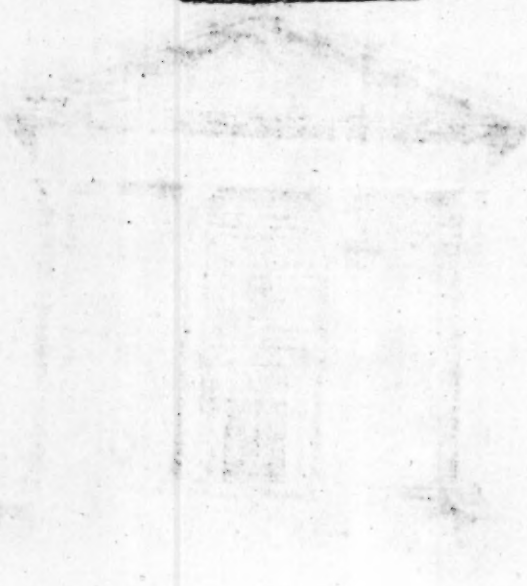

DUBLINII:
E Typographia Academiae.
M DCC XLV.

2

P. VIRGILII

M. A. R. O. N. I. S.

DESCRIPTIO
E. T. P. O. G. R. A. P. H. I. C. A.
M. D. C. C. X. V.

Viris admodum eruditis,
Egregiisque literarum fautoribus,
PRÆPOSITO SOCIISQUE SENIORIBUS
Academiæ SS. et individuae Trinitatis,
Juxta Dublinium,
In Scriptores Classicos Latinos,
Has operæ suæ primitias,
Ob insignem erga se munificentiam,
Humillime D. D.

JOHANNES HAWKEY.

JOHANNES HAWKEY.

HUMILISSIMO D. D.

Ob insignem erga se munificentiam,

Has operis hujus primitias,

In scriptores Classicos Latinos,

Juxta Dolemanum,

Academice SS. et Individuum Trinithatis

Præpositi Societatis Senioribus

Egregiisque litterarum fautoribus

Viris admodum creditis

P. VIRGILII MARONIS
B U C C O L I C O N
L I B E R.

TITYRUS, ECLOGA I.

MELIBŒUS, TITYRUS.

M. **T**ityre, tu, patulæ recubans sub tegmine fagi,
Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ :
Nos patriæ fines & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus : tu, Tityre, lentus in umbrâ,
Formosam resonare doces Amaryllida sylvas. 5

T. O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus : illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti. 10

M. Non equidem invideo ; miror magis : undiq; totis
Usque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
Protenus æger ago ; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic densas inter corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah, filice in nudâ connixa reliquit. 15
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus ;
Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.

A

Sed

Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
 T. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
 Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus 21
 Pastores ovium teneros depellere foetus.
 Sic canibus catulos fimiles, sic matribus hædos,
 Nôram; sic parvis componere magna solebam.
 Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes, 25
 Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
 M. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
 T. Libertas: quæ sera tamen respexit inertem,
 Candidior postquam tondenti barba cadebat;
 Respexit tamen, & longo post tempore venit, 30
 Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
 Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
 Nec spes libertatis erat, nec cura peculî.
 Quamvis multa meis exiret victima septs,
 Pinguis & ingrata premeretur caseus urbi, 35
 Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
 M. Mirabar, quid mœsta Deos, Amarylli, vocares;
 Cui pendere suâ patereris in arbore pœma:
 Tityrus hinc aberat. ipsæ te, Tityre, pinus,
 Ipsi te fontes, ipsa hæc arbuscula vocabant. 40
 T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
 Nec tam præsentem alibi cognoscere divos.
 Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quot annis
 Bis fenos cui nostra dies altaria fumant.
 Hic mihi responsum primus dedit ille petenti: 45
 Pascite, ut ante, boves, pueri, submitte tauros.
 M. Fortunate senex, ergo tuâ rura manebunt,
 Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudus,
 Limosoque palus obducatur pascua juncis.
 Non insueta graves tentabunt pabula foetas; 50
 Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
 Fortunate senex, hic, inter flumina nota
 Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
 Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes,

Hyblæis

Hyblæis apibus florem depasta salicti, 55
 Sæpe levi somnum suadebit inire fufurro.
 Hinc altâ sub rupe canet frondator ad auras.
 Nec tamen interea rauca, tua cura, palumbes,
 Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.
 T. Ante leves ergo pascentur in æthere cervi, 60
 Et freta destituent nudos in littore pisces :
 Ante, pererratis amborum finibus, exul
 Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
 Quam nostro illius labatur pectore vultus.
 M. At nos hinc, alii sitientes ibimus Afros, 65
 Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oæxen,
 Et penitus toto divisos orbe Britannos.
 En, unquam patrios longo post tempore fines,
 Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
 Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas? 70
 Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
 Barbarus has fegetes? en, quo discordia cives
 Produxit miseros! en, quæis consecvimus agros?
 Inhere nunc, Melibœe, pyros, ponte ordine vites.
 Ite, meæ, felix quondam pecus, ite capellæ: 75
 Non ego vos posthac, viridi projectus in antrò,
 Dumosâ pendere procul de rupe videbo.
 Carmina nolla canam: non, me pascente, capellæ,
 Florentem cytisum & salices carpetis amaras.
 T. Hic tamen hac mecum poteris requiescere nocte
 Fronde super viridi. sunt nobis mita poma, 81
 Castaneæ molles, & pressi copia lactis.
 Et jam summa procul villarum culmina fumant,
 Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

ALEXIS, ECLOGA II.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin,
 Delicias domini; nec quid speraret habebat.
 Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
 Assidue

Affidue veniebat : ibi hæc incondita solus
 Montibus & sylvis studio jactabat inani.
 O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas ?
 Nil nostri miserere ? mori me denique coges ?
 Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant ;
 Nunc virides etiam occultant spineta lacertos ;
 Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
 Allia serpillumque herbas contundit olentes.
 At mecum raucis, tua dum vestigia lustrò,
 Solè sub ardenti resonant arbuta cicadis.
 Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras
 Atq; superba pati fastidia ? nonne Menalcan ?
 Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
 O formose puer, nimium ne crede colori.
 Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 Despectus tibi sum, nec qui sim quæris, Alexi :
 Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
 Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ :
 Lac mihi non æstate novum, non frigore deficit.
 Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
 Amphion Dirceus in Aëlaeo Aracyntho.
 Nec sum adeo informis, nuper me in litore vidi,
 Cum placidum ventis staret mare : non ego Daphnin,
 Judice te, metuum, si nunquam fallit imago.
 O tantum libeat mecum tibi sordida rura
 Atq; humiles habitare casas, & figere cervos,
 Hædorumq; gregem viridi compellere hibisco !
 Mecum una in sylvis imitabere Pana canendo,
 Pan primus calamos cerâ conjungere plures
 Instituit : Pan curat oves, oviumq; magistros.
 Nec te pœniteat calamo trivisse labelhum :
 Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas ?
 Est mihi disparibus septem compacia cicutis
 Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
 Et dixit moriens, te nunc habet ista secundum.
 Dixit Damoetas ; invidit stultus Amyntas.

Præterea

BUCOLICA.

5

Præterea duo, nec tutâ mihi valle reperti, 40
 Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
 Bina die ficcant ovis ubera; quos tibi servo.
 Jampridem a me illos abducere Thestylis orat;
 Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.
 Huc ades, o formose puer; tibi lilia plenis, 45
 Ecce, ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais,
 Pallentes violas & summa papavera carpens,
 Narcissum & florem jungit bene olentis anethi.
 Tum, casâ atq; aliis intexens suavibus herbis,
 Molliâ luteolâ pingit vaccinia calthâ. 50
 Ipse ego cana legam tenerâ lanugine mala,
 Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
 Addam cerea pruna: & honos erit huic quoq; pomo.
 Et vos, o lauri, carpam, & te, proxima myrte:
 Sic positæ quoniam suaves miscetis odores. 55
 Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
 Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
 Heu! heu! quid volui misero mihi? floribus Austrum,
 Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
 Quem fugis, ah, demens? habitârunt Dî quoque sylvas,
 Dardaniusq; Paris. Pallas, quas condidit, arces 61
 Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
 Torva læna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
 Florentem cytisum sequitur lasciva capella,
 Te Corydon, o Alexi. trahit sua quemq; voluptas. 65
 Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
 Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
 Me tamen urit amor, quis enim modus adsit amor?
 Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
 Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est. 70
 Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
 Viminibus mollique paras detexere junco?
 Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

PALEMÓN.

PALÆMON, ECLOGA III.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

M. **D** Ic mihi, Damoeta, cujum pecus? an Melibœi?
 D. Non; verum Ægonis. nuper mihi tradidit
 Ægon.

M. Infelix o semper oves pecus! ipse Nearam
 Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
 Hic alienus oves custos bis mulget in hora; 5
 Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

D. Parcius ista viris tamen objicienda memento.
 Novimus & qui te, transversa tuentibus hircis,
 Et quo, sed faciles, Nymphæ risere sacello. 9

M. Tum credo, cum me arbutum videre Myconis,
 Atque malâ vites incidere falce novellas.

D. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
 Fregisti & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
 Et, cum vidisti puero donata, dolebas,
 Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15

M. Quid domini facient, audent cum talia fures?
 Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
 Excipere infidiis, multum latrante Lyciscâ?
 Et cum clamarem, quo nunc se proripit ille?
 Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas. 20

D. An mihi cantando victus non redderet ille,
 Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
 Si nescis, meus ille caper fuit; & mihi Damon
 Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ 25
 Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
 Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?

D. Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim
 Experiamur? Ego hanc vitulam, ne forte recuses,
 Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fortis, 30

Depono:

Depono : tu dic, mecum quo pignore certes.

M. De grege non aufim quicquam deponere tecum:

Est mihi namque domi pater, est injusta noverca ;

Bisque die numerant ambo pecus, alter & hædos.

Verum id, quod multo tute ipse fatebere majus, 35

Insanire libet quoniam, tibi pocula ponam

Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis :

Lenta quibus torno facili superaddita vitis

Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.

In medio duo signa, Conon; & quis fuit alter, 40

Descripsit radio totum qui gentibus orbem,

Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet ?

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,

Et molli circum est ansas amplexus acantho ; 45

Orpheaque in medio posuit sylvasque sequentes.

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.

M. Nunquam hodie effugies : veniam quocunque vocâris.

Audiat hæc tantum vel qui venit. ecce, Palæmon. 50

Efficiam, posthac ne quemquam voce laceffas.

D. Quin age, si quid habes, in me mora non erit ulla ;

Nec quemquam fugio. tantum, vicine Palæmon,

Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.

P. Dicite : quandoquidem in molli confedimus herbâ ;

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbor : 56

Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.

Incipe, Damcæta ; tu deinde sequere Menalca.

Alternis dicetis : amant alterna Camœnæ.

D. Ab Jove principium Musæ : Jovis omnia plena :

Ille colit terras : illi mea carmina curæ. 61

M. Et me Phœbus amat : Phœbo sum semper apud me

Munera sunt, lauri & suave rubens hyacinthus.

D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,

Et fugit ad falices, & se cupit ante videri. 65

M. At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas ;

Notior

Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

D. Parta meae Veneri sunt munera : namq; notavi
Ipse locum, aëriæ quo congeslere palumbes.

M. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta 70
Aurea mala decem misi : cras altera mittam.

D. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est !

Partem aliquam venti Divûm referatis ad aures.

M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Amynta,

Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo ? 75

D. Phyllida mitte mihi ; meus est natalis, Iola :

Cùm faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.

M. Phyllida amo ante alias : nam me discedere flevit,
Et, longum formosæ vale, vale, inquit, Iola.

D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

M. Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,

Lenta salix sæto pecori, mihi solus Amyntas.

D. Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, Musam.

Piærides, vitulam lectori pascite vestro. 85

M. Pollio & ipse facit nova carmina. pascite taurum,
Jam cornu petat & pedibus qui spargat arenam.

D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet :
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.

M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi ;
Atque idem jungat vulpes & mulgeat hircos. 91

D. Qui legis flores & humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herbâ.

M. Parcite oves nimium procedere ; non bene ripæ
Creditur ; ipse aries etiâ nunc vellera ficcet. 95

D. Tityre, pascentes a flumine reice capellas :

Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.

M. Cogite oves, pueri ; si lac præceperit æstus,

Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis. 99

D. Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo !

Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.

M. Hi

M. Hi certe, neq; amor causa est, vix offibus hærent :
 Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
 D. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
 Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas. 105
 M. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
 Nascantur flores, et Phyllida solus habeto.
 P. Non nostrum inter vos tantas componere lites.
 Et vitulâ tu dignus, et hic ; et quisquis amores
 Aut metuet dulces, aut experietur amaros. 110
 Claudite jam rivos, pueri, sat prata biberunt.

POLLIO, ECLOGA IV.

Sicelides musæ, paulo majora canamus.
 Non omnes arbuta juvant, humilesque myricæ.
 Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.
 Ultima Cumæi venit jam carminis ætas ;
 Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo ; 5
 Jam redit et virgo ; redeunt Saturnia regna ;
 Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
 Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
 Casta fave Lucina : tuus jam regnat Apollo. 10
 Teque adeo decus hoc ævi, te consule, inibit,
 Pollio ; et incipient magni procedere menses.
 Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
 Irrita perpetuâ solvent formidine terras. 15
 Ille deûm vitam accipiet, divisque videbit
 Permissos herôas, et ipse videbitur illis,
 Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
 Ac tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
 Errantes hederas passim cum baccare tellus,
 Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
 Ubera ; nec magnos metuent armenta leones.
 Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores :

Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum. 25
Ac simul heröum laudes, et facta parentis
Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paulatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella. 30
Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri insindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera, quæ vehat, Argo,
Delectos heröas: erunt etiam altera bella, 35
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem; 40
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator:
Nec varios discet mentiri lana colores;
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
Sponte suâ sandyx pascentes vestiet agnos. 45
Talia sæcla, suis dixerunt, currite, fufis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere o magnos, aderit jam tempus, honores,
Chara deûm soboles, magnum Jovis incrementum.
Aspice convexo nutantem pondere mundi, 50
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum:
Aspice, venturo lætantur ut omnia sæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus, 55
Nec Linus, huic mater quamvis, atque huic pater adfit;
Orpheo Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan Deus Arcadiâ mecum si iudice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicat se iudice victum.

Incipe,

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem : 60

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Incipe, parve puer : cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

DAPHNIS, ECLOGA V.

MENALCAS, MOPSUS.

ME. **C**Ur non, Mopse, boni quoniam convenimus
ambo,

Tu calamos inflare leves, ego dicere versus,

Hic corylis mixtas inter confidimus ulmos ?

MO. Tu major ; tibi me est æquum parere, Menalca ;

Sive sub incertas zephyris motantibus umbras, 5

Sive antro potius succedimus. aspice, ut antrum

Sylvestris raris sparfit labrusca racemis.

ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MO. Quid, si idem certet Phœbum superare canendo ?

ME. Incipe, Mopse, prior, si quos aut Phyllidis ignes,

Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri. 11

Incipe ; pascentes servabit Tityrus hædos.

MO. Imo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi

Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,

Experiar ; tu deinde iubeto certet Amyntas. 15

ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,

Puniceis humilis quantum saliunca rosetis,

Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MO. Sed tu define plura, puer ; successimus antro.

Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin 20

Flebant : vos coryli testes, et flumina, nymphis ;

Cum, complexa sui corpus miserabile nati,

Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Non ulli pastos illis egere diebus 24

Frigida, Daphni, boves ad flumina ; nulla neque amnem

Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones

Interitum

Interitum montesque feri sylvæque loquuntur.
 Daphnis et Armenias curru subungere tigres
 Instituit; Daphnis thiasos inducere Bacchi, 30
 Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
 Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
 Ut gregibus tauri, segetes, ut pinguibus arvis,
 Tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
 Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo. 35
 Grandia sæpe quidem mandavimus hordea sulcis,
 Infelix lolium et steriles nascuntur avenæ.
 Pro molli viola et pro purpureo narcisso
 Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
 Spargite humum foliis, inducite frondibus aras, 40
 Pastores, mandat fieri sibi talia Daphnis;
 Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
 DAPHNIS EGO IN SYLVIS, HINC USQUE AD SIDERA
 NOTUS,

FORMOSI PECORIS CUSTOS, FORMOSIOR IPSE.
 ME. Tale tuum carmen nobis, divine poëta, 45
 Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum
 Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
 Nec calamis solum æquiparas, sed voce, magistrum,
 Fortunate puer; tu nunc eris alter ab illo. 49
 Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim
 Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad astra:
 Daphnin ad astra feremus; amavit nos quoque Daphnis.
 MO. An quicquam nobis tali sit munere majus?
 Et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
 Jampridem Stimichon laudavit carmina nobis. 55
 ME. Candidus insuetum miratur lumen Olympi,
 Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 Ergo alacris sylvas et cætera rura voluptas,
 Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
 Nec lupo infidias pecori, nec retia cervis 60
 Ulla dolum meditantur. amat bonus otia Daphnis.
 Ipsi lætitiâ voces ad sidera jactant

Intonsi

Intonſi montes : ipſæ jam carmina rupes,
 Ipſa ſonant arbuſta, Deus Deus ille, Menalca.
 Sis bonus o felixque tuis ! en quatuor aras : 65
 Ecce duas tibi Daphni, duas, altaria, Phœbo.
 Pocula bina novo ſpumantia lacte quot annis,
 Craterasque duo ſtatuam tibi pinguis olivi :
 Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
 Ante focum, ſi frigus erit, ſi meſſis, in umbrâ, 70
 Vina novum fundam calathis Ariuſia neſtar.
 Cantabunt mihi Damœtas et Lyctius Ægon ;
 Saltantes ſatyros imitabitur Alpheſibœus.
 Hæc tibi ſemper erunt, et cum ſolemnia vota
 Reddemus nymphis, et cum luſtrabimus agros. 75
 Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis, amabit,
 Dumque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
 Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
 Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quot annis
 Agricolaë facient : damnabis tu quoque voti. 80
 MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona ?
 Nam neque me tantum venientis ſibilus auſtri,
 Nec percuffa juvant fluctu tam litora, nec quæ
 Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
 ME. Hæc te nos fragili donabimus ante cicutâ. 85
 Hæc nos, formoſum Corydon ardebat Alexin ;
 Hæc eadem docuit, cujum pecus ? an Melibœi ?
 MO. At tu ſume pedum, quod, me cum ſape rogaret,
 Non tulit Antigenes, et erat tum dignus amari,
 Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca. 90

SILENUS, ECLOGA VI.

FAUNORUM, SATYRORUM, ET SILVANORUM,
 DELECTATIO.

Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu
 Noſtra, nec erubuit ſylvas habitare, Thalia.
 Cum

Cum canerem reges et prælia, Cynthus aurem
 Vellit, et admonuit: pastorem, Tityre, pingues
 Pascere oportet oves, deductum dicere carmen. 5
 Nunc ego, namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
 Vare, tuas cupiant et tristia condere bella,
 Agrestem tenui meditabor arundine musam.
 Non injussa cano. si quis tamen hæc quoque, si quis
 Captus amore, leget; te nostræ, Vare, myricæ, 10
 Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
 Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
 Pergite, Piærides. Chromis & Mnasyllus in antro
 Silenum pueri somno videre jacentem,
 Inflatum hesternò venas, ut semper, Iaccho; 15
 Serta procul tantum capiti delapsa jacebant,
 Et gravis attrita pendebat cantharus ansâ.
 Aggressi, nam sæpe senex spe carminis ambo
 Luferat, injiciunt ipsis ex vincula fertis.
 Addit se fociam, timidisque supervenit Ægle, 20
 Ægle Naiadum pulcherrima: jamque videnti
 Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
 Ille, dolum ridens, quid vincula nectitis? inquit.
 Solvite me, pueri: satis est potuisse videri.
 Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis, 25
 Huic aliud mercedis erit. simul incipit ipse.
 Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
 Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
 Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes;
 Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea. 30
 Namque canebat, uti magnum per inane coacta
 Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
 Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
 Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.
 Tum durare solum et discludere Nerea ponto 35
 Cœperit, et rerum paullatim sumere formas.
 Jamque novum ut terræ stupeant lucefcere solem,

Altius

Altius utque cadant, submotis nūbibus, imbres :
Incipiant sylvæ cum primum surgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes. 40
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaseasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamassent : ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent, 45
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit ?
Prætides impleverunt falsis mugitibus agros :
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum, 50
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras !
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas, 54
Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite nymphæ,
Diçteæ nymphæ nemorum jam claudite saltus :
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia. forsitan illum,
Aut herbâ captum viridi aut armenta secutum,
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ. 60
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam :
Tum Phaëtoniadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
Aönas in montes ut duxerit una sororum ; 65
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis :
Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit, hos tibi dant calamos, en, accipe, musæ,
Afcrao quos ante seni, quibus ille solebat 70
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo ;

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
 Quid loquar, ut Scyllam Nisi, aut quam fama secuta est,
 Candida succinctam latrantibus inguina monstris, 75
 Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto,
 Ah, timidos nautas canibus laceraſſe marinis,
 Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
 Quas illi Philomela dapes, quæ dona, pararit?
 Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante 80
 Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
 Omnia, quæ; Phœbo quondam meditante, beatus
 Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
 Ille canit; pulsæ referunt ad fidera valles.
 Cogere donec oves stabulis numerumque referre 85
 Jussit, et invito processit vesper Olympo.

MELIBOEUS, ECLOGA VII.

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

M. **F**orte sub arguta confederat ilice Daphnis,
 Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in
 unum;
 Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.
 Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
 Et cantare pares, et respondere parati. 5
 Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnin
 Aspicio: ille ubi me contra videt; ocius, inquit,
 Huc ades, o Melibœe; caper tibi salvus et hœdi,
 Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbrâ. 10
 Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
 Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
 Mincius, eque sacrâ resonant examina quercu.
 Quid facerem? neque ego Alcippen, neque Phyllida,
 habebam,
 Depulſos a lacte domi quæ clauderet agnos: 15
 Et

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum :
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.

Alternis igitur contendere versibus ambo

Cœpere ; alternos musæ meminisse volebant.

Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20

CO. Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi
carmen,

Quale meo Codro, concedite, proxima Phœbi

Versibus ille facit, aut, si non possumus omnes,

Hic arguta sacrâ pendebit fistula pinu.

TH. Pastores, hederâ crescentem ornate poëtam, 25

Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.

Aut, si ultra placitum laudârit, baccare frontem

Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

CO. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus

Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi. 30

Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota

Puniceo stabis furas evincta cothurno.

TH. Sinum lactis, et hæc tibi liba, Priape, quot annis

Exspectare sat est : custos es pauperis horti.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus : at tu, 35

Si foetura gregem suppleverit, aureus esto.

CO. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,

Candidior cygnis, hederâ formosior albâ,

Cum primum pasti repetent præsepia tauri,

Si qua tui Corydonis habet te cura, venito. 40

TH. Imo ego Sardois videar tibi amarior herbis,

Horridior rusco, projectâ vilior algâ,

Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.

Ite, domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

CO. Muscosi fontes, et somno mollior herba, 45

Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,

Solstitium pecori defendite. jam venit æstas

Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

TH. Hic focus & tædæ pingues ; hic plurimus ignis

C

Semper,

Semper, et assiduâ postes fuligine nigri : 50
 Hic tantum boreæ curamus frigora, quantum
 Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
 CO. Stant et juniperi et castaneæ hirsutæ :
 Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma.
 Omnia nunc rident : at si formosus Alexis 55
 Montibus his abeat, videas et flumina sicca.
 TH. Aret ager ; vitio moriens fitit aëris herba ;
 Liber pampineas invidit collibus umbras :
 Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
 Jupiter et læto descendet plurimus imbri. 60
 CO. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
 Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo,
 Phyllis amat corulos, illas dum Phyllis amabit,
 Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phœbi.
 TH. Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis, 65
 Populus in fluviis, abies in montibus altis :
 Sæpius at si me, Lycida formosæ, revisas,
 Fraxinus in sylvis cedit tibi, pinus in hortis.
 ME. Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
 Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. 70

PHARMACEUTRIA, ECLOGA VIII.

DAMON, ALPHEOSIBOEUS.

P Astorum musam Damonis et Alpheosibœi,
 Immemor herbarum quos est mirata juvenca
 Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
 Et mutata suos requierunt flumina cursus,
 Damonis musam dicemus & Alpheosibœi. 5
 Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
 Sive oram Illyrici legis æquoris ; en, erit unquam
 Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta ?
 En, erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
 Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno ? 10

A te

A te principium ; tibi desinet : accipe iussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc fine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba, 15
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
DA Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, alnum,
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ. 20
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet ; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 25
Mopso Nisæ datur. quid non speremus amantes ?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces ; tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces ; tibi deferit Hesperus Oetam. 30
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro, dum despicias omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, proluxaque barba ;
Nec curare deum credis mortalia quenquam. 35
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala,
Dux ego vester eram, vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam acceperat annus ;
Jam fragiles poteram a terrâ contingere ramos. 40
Ut vidi ! ut perii ! ut me malus abstulit error !
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit amor. duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum nec sanguinis, etunt. 45
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

Sævus

Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
 Comniaculare manus. crudelis tu quoque mater;
 Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
 Improbus ille puer; crudelis tu quoque mater. 50
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc et oves ultro fugiat lupo; aurea duræ
 Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
 Pingua corticibus sudent electra myricæ;
 Certent et cœnis ululæ; sit Tityrus Orpheus; 55
 Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
 Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
 Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ.
 Præceps ærii speculâ de montis in undas
 Deferar. extremum hoc munus morientis habeto. 60
 Define Mænalios, jam define, tibia, versus.
 Hæc Damon: vos quæ responderit Alphefiboës
 Dicite, Piërides. non omnia possumus omnes.
 AL. Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vittâ;
 Verbenasque adole pingues et mascula thura; 65
 Conjugis ut magicis sanos ævertere sacris
 Experiar sensus. nihil hic nisi carmina defunt.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Carmina vel cœlo possunt deducere lunam;
 Carminibus Circe socios mutavit Ulyssæi; 70
 Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
 Licia circumdo, terque hæc altaria circum
 Effigiem duco. numero deus impare gaudet. 75
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim;
 Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
 Necte, Amarylli, modo, et, Veneris, dic, vincula necto.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Limus ut hic durefcit, et hæc ut cera liquefcit, 80
 Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.
 Sparge molam, et fragiles incende bitumine lauros.
 Daphnis

Daphnis me malus urit; ego hanc in Daphnide laurum.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Talis amor Daphnim, qualis, cum fessâ juvencum 85
 Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
 Propter aquæ rivum viridi procumbit in herbâ,
 Perdita, nec feræ meminit decedere nocti:
 Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit, 90
 Pignora chara sui; quæ nunc ego limine in ipso,
 Terra, tibi mando. debent hæc pignora Daphnim.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena, 95
 Ipse dedit Mæris. nascuntur plurima Ponto.
 His ego sæpe lupum fieri et se condere sylvis
 Mærin, sæpe animas imis excire sepulchris,
 Atque fatas alio vidi traducere mæsses.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti 101
 Transque caput jace: ne respexeris. his ego Daphnim
 Aggrediar, nihil ille deos, nil carmina, curat.
 Ducite, ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Aspice, corripuit tremulis altaria flammis 105
 Sponte suâ, dum ferre moror, cinis ipse. bonum sit!
 Nescio quid certe est; et Hylax in limine latrat.
 Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
 Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

M O E R I S, ECLOGA IX.

LYCIDAS, MOERIS.

LY. **Q**Uo te, Mæri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

MOE. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
 Quod nunquam veriti sumus, ut possessor agelli
 Diceret, hæc mea sunt, veteres migrate coloni.

Nunc

Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat, 5
 Hos illi, quod nec bene vertat ! mittimus hœdos.

LY. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
 Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
 Usque ad aquam et veteris jam fracta cacumina fagi,
 Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam. 10

MOE. Audieras, et fama fuit. sed carmina tantum
 Nostra valent, Lycida, tela inter martia, quantum
 Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
 Quod nisi me quacunque novas incidere lites
 Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix, 15
 Nec taus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

LY. Heu, cadit in quenquam tantum scelus ? heu, tua
 nobis

Pæne simul tecum solatia rapta, Menalca !
 Quis caneret nymphas ? quis humum florentibus herbis
 Spargeret, aut viridi fontes induceret umbrâ ? 20
 Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
 Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras ?
 Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas ;
 Et potum pastas age, Tityre ; et inter agendum
 Occursare capro, cornu ferit ille, caveto. 20

MOE. Imo hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat.
 Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
 Mantua, væ, miseræ nimium vicina Cremonæ,
 Cantantes sublime ferent ad fidera cycni.

LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos ; 30
 Sic cytiso pastæ distendent ubera vaccæ.

Incipe, si quid habes. et me fecere poëtam
 Piërides ; sunt et mihi carmina : me quoque dicunt
 Vatem pastores : sed non ego credulus illis.

Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinnâ 35
 Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOE. Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse
 \ voluto,

Si valeam meminisse ; neque est ignobile carmen:

Huc

Huc ades, o Galatea : quis est nam ludus in undis ?
 Hic ver purpureum ; varios hic flumina circum 40
 Fundit humus flores ; hic candida populus antro
 Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.

Huc ades : infani feriant sine litora fluctus.

LY. Quid, quæ te purâ solum sub nocte canentem
 Audieram ? numeros memini, si verba tenerem. 45

MOE. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus ?
 Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum ;
 Astrum, quo segetes gauderent frugibus ; et quo
 Duceret apricis in collibus uva colorem.

Infere, Daphni, pyros : carpent tua poma nepotes. 50
 Omnia fert ætas, animum quoque. sæpe ego longos
 Cantando puerum memini me condere soles ;
 Nunc oblita mihi tot carmina. vox quoque Mœrin
 Jam fugit ipsa : lupi Mœrin videre priores.

Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas. 55

LY. Causando nostros in longum ducis amores.

Et nunc omne tibi stratum filet æquor, et omnes,
 Aspice, ventosi ceciderunt murmuris auræ.

Hinc adeo media est nobis via : namque sepulchrum
 Incipit apparere Bianoris. hic, ubi densas 60

Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus ;

Hic hædos depone : tamen veniemus in urbem.

Aut, si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,

Cantantes licet usque, minus via lædet, eamus.

Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo. 65

MOE. Define plura, puer ; et, quod nunc instat, agamus,
 Carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

G A L L U S, ECLOGA X.

EXtremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.

Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,
 Carmina sunt dicenda. neget quis carmina Gallo ?

Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos,

Doris amara suam non intermisceat undam.

5
 Incipe.

Incipe. sollicitos Galli dicamus amores,
 Dum tenera attendent simæ virgulta capellæ.
 Non canimus furdīs; respondent omnia sylvæ.
 Quæ nemora aut qui vos saltus habuere, puellæ
 Naidēs, indigno cum Gallus amore periret? 10
 Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
 Ulla moram fecere, neque Aoniæ Aganippes.
 Illum etiam lauri, illum flevere myricæ:
 Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
 Mænalus et gelidi fleverunt saxa Lycæi. 15
 Stant et oves circum; nostri nec pœnitent illas,
 Nec te pœniteat pecoris, divine pœta;
 Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
 Venit et opilio; tardi veniēre subulci;
 Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
 Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? venit Apollo:
 Galle, quid infanis? inquit, tua cura Lycoris,
 Perque nives alium perque horrida castra secuta est.
 Venit et agresti capitis Sylvanus honore,
 Florentes ferulas et grandia lilia quassans. 25
 Pan deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
 Ecquis erit modus? inquit. amor non talia curat.
 Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
 Nec cytharo saturantur apes, nec fronde capellæ. 30
 Tristis at ille, tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus hæc vestris; soli cantare periti
 Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuisset 35
 Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
 Certe sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
 Seu quicumque furor, quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra,
 Mecum inter salices lenta sub vite jaceret, 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.

Hic

Hic gelidi fontes ; hic mollia prata, Lycori ;
Hic nemus ; hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc infanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes. 45
Tu procul a patriâ ; nec sit mihi credere tantum,
Alpinas, ah dura ! nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. ah, te ne frigora lædant !
Ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas !
Ibo, et, Chalcidico quæ sunt mihi condita versu,
Carmina pastoris Siculi modulabor avenâ. 50
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus : crescent illæ ; crescetis amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala nymphis, 55
Aut acres venabor apros. non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
Ire. libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula ; tanquam hæc sit nostri medicina furoris, 60
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsæ placent : ipsæ rursum concedite sylvæ.
Non illum nostri possunt mutare labores ;
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus, 65
Sithoniasque nives hyemis subeamus aquosæ ;
Nec si, cum moriens altâ liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub fidera Cancri.
Omnia vincit amor ; et nos cedamus amorì.
Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poëtam, 70
Dum sedet et gracili fiscellam, texit hibisco,
Piërides. vos hæc facietis maxima Gallo ;
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus : solet esse gravis cantantibus umbra. 75
Juniperi gravis umbra ; nocent et frugibus umbræ.
Ite, domum saturæ, venit hesperus, ite capellæ.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER PRIMUS.

AD C. CILNIUM MÆCENATEM.

Quid faciat lætas segetes, quo fidere terram
 Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
 Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo
 Sit pecori; apibus quanta experientia parcis,
 Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi 5
 Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;
 Liber, et alma Ceres; vestro si munere tellus
 Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ,
 Poculaque inventis Acheloïa miscuit uvis;
 Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni, 10
 Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ;
 Munera vestra cano. tuque o, cui prima frementem
 Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
 Neptune; et cultor nemorum, cui pinguis Cææ
 Ter centum nivei tondent dumeta juvenci; 15
 Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,
 Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
 Adfis, o Tegeæ, favens, oleæque Minerva
 Inventrix, unciue puer monstrator aratri,
 Et teneram ab radice ferens, Sylvane, cupressum; 20
 Dique, deæque omnes, studium quibus arva tueri,
 Quique novas alitis non ullo semine fruges,
 Quique satis largum cœlo demittitis imbrem.
 Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
 Concilia,

Concilia, incertum est; urbisne invisere, Cæsar, 25
 Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
 Auctorem frugum tempestatumque potentem
 Accipiat, cingens maternâ tempora myrto;
 An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
 Numina sola colant; tibi serviat ultima Thule, 30
 Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
 Anne novum tardis fidus te mensibus addas,
 Qua locus Erigonen inter Chelæque sequentes
 Panditur. ipse tibi jam brachia contrahit ardens
 Scorpius, et cœli justâ plus parte relinquit. 35
 Quicquid eris, nam te nec sperent Tartara regem,
 Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
 Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
 Nec repetita sequi curet Proserpina matrem,
 Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis, 40
 Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes,
 Ingredere, et votis jam nunc assuesce vocari.
 Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
 Liquitur, et zephyro putris se gleba resolvit,
 Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro 45
 Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.
 Illa seges demum votis respondet avari
 Agricolaë, his quæ solem, his frigora, sensit;
 Illius immensa ruperunt horrea messes.
 At, prius ignotum ferro quam scindimus æquor, 50
 Ventos et varium cœli prædiscere morem
 Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;
 Et quid quæque ferat regio, et quid ferre recuset.
 Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
 Arborei sætus alibi, atque injussa virescunt 55
 Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
 At Chalybes nudi ferrum, virolique Pontus
 Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 Continuo has leges æternaque fœdera cœtis 60
 Imposuit

Imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem;
 Unde homines nati, durum genus. ergo age, terræ
 Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 Fortes invortant tauri, glebasque jacentes 65
 Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
 At, si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
 Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
 Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam. 70
 Alternis idem tonsas cessare novales,
 Et segnem patiēre situ durescere campum.
 Aut ibi flava serēs, mutato semine, farra,
 Unde prius lætum siliquā quassante legumen,
 Aut tennes fœtus viciæ, tristisque lupini 75
 Sustuleris fragiles calamos sylvamque sonantem.
 Urit enim lini campum seges, urit avenæ,
 Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
 Sed tamē alternis facilis labor: arida tantum
 Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve 80
 Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
 Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva.
 Nec nulla interea est inarata gratia terræ.
 Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
 Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
 Sive inde occultas vires et pabula terræ 86
 Pingua concipiant; sive illis omne per ignem
 Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
 Seu plures calor ille vias et cœca relaxat
 Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas; 90
 Seu durat magis, et venas astringit hiantes;
 Ne tennes pluviae, rapidive potentia solis
 Acrior, aut boreæ penetrabile frigus adurat.
 Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes 94
 Vinineasque trahit crates, juvat arva; neque illum
 Flava Ceres alto nequicquam spectat olympos:
 Et

Et qui, profcisso quæ suscitât æquore terga,
 Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
 Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
 Humida solstitia atque hyemes orate serenas, 100
 Agricolaë; hyberno lætissima pulvere farra,
 Lætus ager. nullo tantum se Mysia cultu
 Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.
 Quid dicam, jacto qui semine cominus arva
 Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ, 105
 Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes?
 Et, cum exustus ager morientibus æstuat herbis,
 Ecce, supercilio clivosi tramitis undam
 Elicit; illa cadens raucum per levia murmur
 Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva. 110
 Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
 Luxuriem segetum tenerâ depascit in herbâ,
 Cum primum sulcos æquant sata? quique paludis
 Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
 Præsertim incertis si mensibus annis abundans 115
 Exit, et obducto late tenet omnia limo,
 Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
 Nec tamen, hæc cum sint hominumque boumque labores
 Versando terram experti, nihil improbus anser,
 Strymoniaëque grues, et amaris intuba fibris 120
 Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
 Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
 Movit agros, curis acuens mortalia corda;
 Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
 Ante Jovem nulli subigebant arva coloni; 125
 Nec signare quidem aut partiri limite campum
 Fas erat. in medio quærebant; ipsaque tellus
 Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
 Ille malum virus serpentibus addidit atris,
 Prædarique lupos jussit, pontumque moveri, 130
 Mellaque decussit foliis, ignemque removit,

Et

Et passim rivis currentia vina repressit ;
 Ut varias usus meditando extunderet artes
 Paullatim, et sulcis frumenti quæreretur herbam ;
 Et filicis venis abstrusum excuderet ignem. 135
 Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas ;
 Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
 Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
 Tum laqueis captare feras, et fallere visco
 Inventum, et magnos canibus circumdare saltus. 140
 Atque alius latum fundâ jam verberat amnem,
 Alta petens ; pelagoque alius trahit humida lina.
 Tum ferri rigor atque argutæ lamina ferræ ;
 Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.
 Tum variæ venere artes ; labor omnia vicit 145
 Improbus, et duris urgens in rebus egestas.
 Prima Ceres ferro mortales vertere terram
 Instituit ; cum jam glandes atque arbuta sacra
 Deficerent sylvæ, et victum Dodona negaret.
 Mox et frumentis labor additus ; ut mala culmos 150
 Effet robigo, segnisque horreret in arvis
 Carduus. intereunt segetes ; subit aspera sylva,
 Lappæque tribulique ; interque nitentia culta
 Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.
 Quod nisi et assiduis tetram insectabere rastris, 155
 Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
 Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem ;
 Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum,
 Concussâque famem in sylvis solabere quercu.
 Dicendum, et quæ sint duris agrestibus arma ; 160
 Queis sine nec potuere feri, nec surgere messes.
 Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
 Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,
 Tribulaque, traheæque, et iniquo pondere rastri ;
 Virgea præterea Celei vilisque supellex, 165
 Arbutæ crates, et mystica vannus Iacchi.

Omnia

Omnia quæ multo ante memor provisa repones,
 Si te digna manet divini gloria ruris.
 Continuo in sylvis magnâ vi flexa domatur
 In buxum, et curvi formam accipit ulmus aratri. 170
 Huic a stirpe pedes temo protentus in oculo,
 Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 Cæditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus
 Stivæ, quæ currus a tergo torqueat imos,
 Et suspensa focus explorat robora fumus. 175
 Possum multa tibi veterum præcepta referre,
 Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
 Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
 Et vertenda manu, et cretâ solidanda tenaci;
 Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat. 180
 Tum variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus
 Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
 Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
 Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ 184
 Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum.
 Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
 Contemplator item, cum se nux plurima sylvis
 Induet in florem, et ramos curvabit olentes:
 Si superant foetus, pariter frumenta sequentur,
 Magnaque cum magno veniet tritura calore. 190
 At si luxurie foliorum exuberat umbra,
 Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.
 Semina vidi equidem multos medicare ferentes,
 Et nitro prius, et nigrâ perfundere amurcâ.
 Grandior et foetus filiquis fallacibus effert. 195
 Et, quamvis igni exiguo properata maderent,
 Vidi lecta diu et multo spectata labore
 Degenerare tamen, ni vis humana quot annis
 Maxima quæque manu legeret, sic omnia fatis
 In pejus ruere, ac retro sublapsa referri: 200
 Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
 Remigiis subigit; si brachia forte remisit,

Atque

Atque illum in præceps pronò rapit alveus amni.
 Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
 Hædorumque dies servandi, et lucidus anguis; 205
 Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
 Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
 Libra dies somnique pares ubi fecerit horas,
 Et medium luci atque umbris jam dividet orbem,
 Exercete, viri, tauros, ferite hordea campis, 210
 Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
 Nec non et lini segetem et Cereale papaver
 Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere rastris,
 Dum siccâ tellure licet, dum nubila pendent. 214
 Vere fabis satio. tunc te quoque, medica, putres
 Accipiunt fulci, et milio venit annua cura,
 Candidus auratis aperit cum cornibus annum
 Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.
 At si triticeam in messem robustaque farra
 Exercebis humum, solisque instabis aristis; 220
 Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
 Gnosfiæque ardentis decedat stella coronæ,
 Debita quam fulcis committas semina, quamque
 Invitæ properes anni spem credere terræ.
 Multi ante occasum Majæ cœpere; sed illos 225
 Expectata seges vanis elusit aristis.
 Si vero viciamque seres vilemque faselum,
 Nec Pelusiæ curam aspernabere lentis,
 Haud obscura cadens mittit tibi signa Bootes.
 Incipe, et ad medias sementem extende pruinas. 230
 Idcirco certis dimensum partibus orbem
 Per duodena regit mundi sol aureus astra.
 Quinque tenent cœlum zonæ; quarum una corusco
 Semper sole rubens, et torrida semper ab igni:
 Quam circum extremæ dextrâ lævaque trahuntur, 235
 Cæruleâ glacie concretæ atque imbris atris.
 Has inter mediamque duæ mortalibus ægris

Munere

Munere concessæ divom. via secta per ambas,
 Obliquus quâ se signorum verteret ordo.
 Mundus ut ad Scythiam Rhipæasque arduus arces 240
 Confurgit, premitur Libyæ devexus in austros.
 Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
 Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi.
 Maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
 Circum, perque duas, in morem fluminis, Arctos, 245
 Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
 Illic, ut perhibent, aut intempesta filet nox
 Semper, et obtenta densantur nocte tenebræ;
 Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit:
 Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis, 250
 Illic sera rubens accendit lumina vesper.
 Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
 Possumus; hinc messisque diem, tempusque ferendi;
 Et quando infidum remis impellere marmor
 Conveniat; quando armatas deducere classes, 255
 Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
 Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
 Temporibusque parem diversis quatuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno; 260
 Maturare datur. durum procudit arator
 Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
 Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
 Exacuunt alii vallos furcasque bicornes,
 Atque Amerina parant lentæ retinacula viti. 265
 Nunc facilis rubea texatur fuscina virgâ;
 Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 Quippe etiam festis quædam exercere diebus
 Fas et jura sinunt. rivos deducere nulla
 Relligio vetuit, segeti prætere sepem, 270
 Infidias avibus moliri, incendere vepres,
 Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
 Sæpe oleo tardi costas agitator aselli

Vilibus aut onerat pomis ; lapidemque revertens
 Incusum, aut atræ massam picis, urbe reportat. 275
 Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
 Felices operum. quintam fuge ; pallidus Orcus
 Eumenidesque sata : tum partu terra nefando
 Cœumque, Iapetumque, creat, sævumque Typhoëa,
 Et conjuratos cœlum rescindere fratres. 280
 Ter sunt cōnati imponere Pelio Ossam
 Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum :
 Ter pater exstructos disjecit fulmine montes.
 Septima post decimam felix, et ponere vites,
 Et prensos domitare boves, et licia telæ 285
 Addere. nona fugæ melior, contraria furtis.
 Multa adeo gelidâ melius se nocte dedere,
 Aut cum sole novo terras irrorat Eous.
 Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata,
 Tondentur ; noctes lentus non deficit humor. 290
 Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
 Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
 Interea, longum cantu solata laborem,
 Arguto conjux percurrit pectine telas ;
 Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem, 295
 Et foliis undam trepidi despumat aheni.
 At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
 Et medio tostas æstu terit area fruges.
 Nudus ara, fere nudus : hyems ignava colono.
 Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur, 300
 Mutuaque inter se læti convivia curant.
 Invitat genialis hyems, curasque resolvit :
 Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
 Puppibus et læti nautæ imposuere coronas. 304
 Sed tamen et quernas glandes tunc stringere tempus,
 Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
 Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
 Auritosque sequi lepores ; tum figere damas,
 Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ, 309
 Cum

Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudent.
 Quid tempestates autumnī et sidera dicam?
 Atque, ubi jam breviorque dies et mollior æstas,
 Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver;
 Spicea jam campis cum messis inhorruit, et cum
 Frumenta in viridi stipulâ lactentia turgent? 315
 Sæpe ego, cum flavis messorum induceret arvis
 Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
 Omnia ventorum concurrere prælia vidi;
 Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
 Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro 320
 Ferret hyems culmumque levem stipulasque volantes.
 Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
 Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
 Collectæ ex alto nubes. ruit arduus æther,
 Et pluviam ingenti fata læta boumque labores 325
 Diluit. implentur fossæ, et cava flumina crescunt
 Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus æquor.
 Ipse pater, mediâ nimborum in nocte, coruscâ
 Fulmina molitur dextrâ; quo maxima motu
 Terra tremit, fugere feræ, mortalia corda 330
 Per gentes humilis stravit pavor. ille flagranti
 Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
 Dejicit: ingeminant austri et densissimus imber.
 Nunc nemora ingenti vento, nunc litora, plangunt.
 Hoc metuens, cœli menses et sidera serva; 335
 Frigida Saturni sese quo stella receptet,
 Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
 In primis venerare deos, atque annua magnæ
 Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
 Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno. 340
 Tum pingues agni, et tum mollissima vina,
 Tum somni dulces, densæque in montibus umbræ.
 Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
 Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho;

Terque

Terque novas circum felix eat hostia fruges ; 345
 Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
 Et Cererem clamore vocent in tecta : neque ante
 Falcem maturis quisquam supponat aristis,
 Quam Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
 Det motus incompósitos, et carmina dicat. 350
 Atque hæc ut certis possimus discere signis,
 Æstusque, pluviasque, et agentes frigora ventos ;
 Ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret,
 Quo signo caderent austri ; quod sæpe videntes
 Agricolæ propius stabulis armenta tenerent. 355
 Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
 Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
 Montibus audiri fragor ; aut resonantia longe
 Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
 Jam sibi tum a curvis male temperat unda carinis,
 Cum medio celeres revolant ex æquore mergi 361
 Clamoremque ferunt ad litora, cumque marinæ
 In sicco ludunt fulicæ, notasque paludes
 Deferit atque altam supra volat ardea nubem.
 Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis 365
 Præcípites cælo labi, noctisque per umbram
 Flammarum longos a tergo albescere tractus.
 Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,
 Aut summa nantes in aquâ colludere plumas.
 At boreæ de parte trucidis cum fulminat, et cum 370
 Eurique zephyrique tonat domus ; omnia plenis
 Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
 Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
 Obsuit. aut illum surgentem vallibus imis
 Aëriæ fugere grues ; aut bucula cælum 375
 Suspiciens patulis captavit naribus auras ;
 Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo ;
 Aut veterem in limo ranæ cecinere querelam.
 Sæpius et tectis penetralibus extulit ova
 Angustum formica terens iter ; et bibit ingens 380
 Arcus ;

Arcus; et e pastu decedens agmine magno
 Corvorum increpuit densis exercitus alis,
 Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circum
 Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 Certatim largos humeris infundere rores; 385
 Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
 Et studio incassum videas gestire lavandi.
 Tum cornix plenâ pluviâ vocat improba voce,
 Et sola in ficcâ secum spatatur arenâ.
 Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ 390
 Nescivere hyemem; testa cum ardente viderent
 Scintillare oleum, et putres concreescere fungos.
 Nec minus ex-imbrissoles et aperta serena
 Prospicere, et certis poteris cognoscere signis:
 Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 395
 Nec fratris radiis obnoxia surgere luna,
 Tenuia nec lanæ per cælum vellera ferri.
 Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
 Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore solutos
 Immundi meminere suos jactare maniplos. 400
 At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt.
 Solis et occasum servans de culmine summo
 Nequicquam feros exercet noctua cantus.
 Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
 Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo. 405
 Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
 Ecce, inimicus atrox, magno stridore, per auras
 Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
 Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
 Tum liquidas corvi pressio ter gutture voces, 410
 Aut quater, ingeminant; et sæpe cubilibus altis,
 Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
 Inter se foliis strepitant. juvat, imbribus actis,
 Progeniem parvam dulcesque revisere nidos.
 Haud equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
 Verum,

Verum, ubi tempestas et cœli mobilis humor
 Mutavere vias, et Jupiter uvidus austris
 Densat erant quæ rara modo, et quæ densa relaxat;
 Vertuntur species animorum, et pectora motus 420
 Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
 Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
 Si vero solem ad rapidum lunasque sequentes
 Ordine respicies, nunquam te craftina fallet 425
 Hora, neque insidiis noctis capiêre serenæ.
 Luna revertentes cum primum colligit ignes,
 Si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu,
 Maximus agricolæ pelagoque parabitur imber.
 At, si virgineum suffuderit ore ruborem, 430
 Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.
 Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
 Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit,
 Totus et ille dies et qui nascentur ab illo,
 Exactum ad mensem, pluvîâ ventisque carebunt, 435
 Votaque servati solvent in litore nautæ
 Glauco, et Panopeæ, et Inoo Melicertæ.
 Sol quoque, et exoriens et cum se condit in undas,
 Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
 Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris. 440
 Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
 Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
 Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
 Arboribusque fatisque notus pecorique sinister.
 Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
 Diverfi rumpent radii, aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
 Heu, male tum mites defendet pampinus uvas,
 Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympo, 450
 Profuerit meminisse magis; nam sæpe videmus
 Ipsius in vultu varios errare colores.

Cœruleus pluviam denunciat, igneus euros :
 Sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis 455
 Fervere. non illâ quisquam me nocte per altum
 Ire, neque a terrâ moneat convellere funem.
 At si, cum referetque diem, condetque relatum,
 Lucidus orbis erit ; frustra terreberè nimbis,
 Et claro sylvas cernes aquilone moveri. 460
 Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
 Ventus agat nubes, quid cogitet humidus auster,
 Sol tibi signa dabit : solem quis dicere falsum
 Audeat ? ille etiam cæcos instare tumultus 464
 Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
 Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
 Cum caput obscurâ nitidum ferrugine textit,
 Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
 Tempore quanquam illo tellus quoque, et æquora Ponti,
 Obscenique canes, importunæque volucres 470
 Signa dabant. quoties Cyclopum effervere in agros
 Vidimus undantem, ruptis fornacibus, Ætnam,
 Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa ?
 Armorum sonitum toto Germania cœlo
 Audiit ; insolitis tremuerunt motibus Alpes : 475
 Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
 Ingens, et simulacra, modis pallentia miris,
 Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ,
 Infandum ! sistunt amnes, terræque dehiscunt,
 Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant. 480
 Proluit, insano contorquens vortice sylvas,
 Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
 Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
 Aut puteis manare cruor cessavit ; et alte 485
 Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
 Non alias cœlo ceciderunt plura sereno

Fulgura,

Fulgura, nec diri toties arserè còmetæ.
 Ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum videre Philippi; 493
 Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
 Emathiam et latos Hæmi pinguescere campos.
 Scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
 Agricola, incurvo terram molitus aratrò,
 Exesa inveniet scabrâ robigine pila; 495
 Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
 Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.
 Dii Patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,
 Quæ Tuscum Tiberim et Romana palatia servas,
 Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo 500
 Ne prohibete. satis jampridem, sanguine nostro
 Laomedontæ luimus perjuria Trojæ.
 Jampridem nobis cœli te regia, Cæsar,
 Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
 Quippe ubi fas verum atque nefas; tot bella per orbem;
 Tam multæ scelerum facies; non ullus aratrò 506
 Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
 Et curvæ rigidum falces constantur in enses.
 Hinc movet Euphrates, illinc Germania, bellum;
 Vicinæ, ruptis inter se legibus, urbes 510
 Arma ferunt; sævit toto Mars impius orbe.
 Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,
 Addunt se in spatia, et, frustra retinacula tendens,
 Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

G E O R G I C O N

L I B E R II.

HAGenus arborum cultus et sydera cœli :
 Nunc te, Bacche, canam, necnon sylvestria tecum
 Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.
 Huc, pater o Lenæe ; tuis hic omnia plena
 Muneribus ; tibi pampineo gravidus autumnus
 Floret ager ; spumat plenis vindemia labris.
 Huc, pater o Lenæe, veni, nudataque musto
 Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
 Principio arboribus varia est natura creandis :
 Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ 19
 Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
 Curva tenent ; ut molle faler, lentæque genistæ,
 Populus, et glauca canentia fronde salicæ.
 Pars autem posito surgunt de semine ; ut altæ
 Castanæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet 15
 Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
 Pullulat ab radice aliis densissima sylva ;
 Ut cerasis ulnisque : etiam Parnassia laurus
 Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
 Hos natura modos primum dedit ; his genus omne 20
 Sylvarum, fruticumque, viret, nemorumque sacrorum.
 Sunt aliæ quas ipse vias sibi repperit usus.
 Hic plantas, tenero abscindens de corpore matrum,
 Deposuit fulcis : hic stirpes obruit arvo,
 Quadrifidasque sudas, et acuto robore vallos : 25
 Sylvarumque aliæ pressos propaginis arcus
 Expectant, et viva suâ plantaria terrâ:
 Nil radicis egent aliæ ; summumque putator
 Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Quin et caudicibus sectis, mirabile dictu, 30
 Truditur e sicco radix oleagina ligno.
 Et sæpe alterius ramos impune videmus
 Vertere in alterius, mutatamque insita mala
 Ferre pyrum, et prunis lapidosa rubescere corna.
 Quare agite, o proprios generatim discite cultus, 35
 Agricolæ, fructusque feros mollite colendo,
 Neu segnes jaceant terræ. juvat Ismara Baccho
 Conferere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.
 Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
 O decus, o famæ merito pars maxima nostræ, 40
 Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
 Non ego cuncta meis amplecti versibus opto ;
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox. ades, et primi lege litoris oram ;
 In manibus terræ : non hic te carmine ficto, 45
 Atque per ambages, et longa exorsa, tenebo.
 Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras,
 Infœcunda quidem, sed læta et fortia surgunt ;
 Quippe solo natura subest : tamen hæc quoque si quis
 Inferat, aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 Exuerint sylvestrem animum, cultuque frequenti,
 In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
 Necnon et sterilis quæ stirpibus exit ab imis
 Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros :
 Nunc altæ frondes et rami matris opacant, 55
 Crescentique adimunt foetus, uruntque ferentem.
 Jam, quæ seminibus jactis se sustulit, arbos
 Tarda venit, feris factura nepotibus umbram :
 Pomaque degenerant, succos oblita priores ;
 Et turpes avibus prædam fert uva racemos. 60
 Scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
 Cogendæ in sulcum, ac multâ mercede domandæ.
 Sed truncis oleæ melius, propagine vites,
 Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
 Plantis eduræ coryli nascuntur, et ingens 65
 Fraxinus,

Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
 Chaoniiue patris glandes ; etiam ardua palma
 Nascitur, et casus abies visura marinos.
 Inferitur vero ex foetu nucis arbutus horrida,
 Et steriles platani malos gessere valentes, 70
 Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo
 Flore pyri, glandemque sues fregere sub ulmis.
 Nec modus inferere atque oculos imponere simplex :
 Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
 Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 Fit nodo sinus : huc alienâ ex arbore germen
 Includunt, udoque docent inolescere libro.
 Aut rursus enodes trunci refecantur, et alte
 Finditur in solidum cuneis via ; deinde feraces
 Plantæ immittuntur : nec longum tempus, et ingens 80
 Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
 Miraturque novas frondes et non sua poma.
 Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
 Nec falici, lotoque, neque Idæis cyparissis :
 Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ, 85
 Orchites, et radii, et amarâ pausia baccâ ;
 Pomaque, et Alcinoi sylvæ : nec surculus idem
 Crustumiiis, Syriisque pyris, gravibusque volemis.
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnæo carpit de palmitè Lesbos. 90
 Sunt Thasiæ vites, sunt et Mareotides albæ ;
 Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
 Et passo psythia utilior, tenuisque lageos,
 Tentatura pedes olim, vincturaque linguam ;
 Purpureæ, preciaque, et quo te carmine dicam, 95
 Rhætica ? nec cellis ideo contende Falernis.
 Sunt et Ammineæ vites, firmissima vina,
 Tmolius assurgit quibus, et rex ipse Phanæus,
 Argitisque minor ; cui non certaverit ulla,
 Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos. 100
 Non ego te, dis et mensis accepta secundis,
 Transierim,

Transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
 Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
 Est numerus; neque enim numero comprehendere refert:
 Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem 105
 Discere quam multæ zephyro turbentur arenæ:
 Aut, ubi navigiis violentior incidit eurus,
 Nolle quot Ionii veniant ad litora fluctus.
 Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.
 Fluminibus salices, crassisque paludibus alni, 110
 Nascuntur; steriles saxosis montibusorni:
 Litora myrtetis lætissima; denique apertos
 Bacchus amat colles, Aquilonem et frigora taxi.
 Aspice et extremis domitum cultoribus orbem,
 Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos. 115
 Divisæ arboribus patriæ. sola India nigrum
 Fert ebum; solis est thurea virga Sabæis.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno
 Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
 Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ? 120
 Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos oceano propior gerit India lucos,
 Extremi sinus orbis? ubi æra vincere summum
 Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
 Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristes succos tardumque saporem
 Felicis mali; quo non præsentius ullum,
 Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
 Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena. 130
 Ipsa ingens arbor, faciemque simillima lauro;
 Et, si non alium late jactaret odorem,
 Laurus erat. folia haud ullis labentia ventis:
 Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
 Ora foveant illo, et senibus medicantur anhelis. 135
 Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
 Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
 Laudibus

Laudibus Italiz certent ; non Bactra, neque Indi,
 Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
 Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 Invertere, satis immanis dentibus hydri ;
 Nec galeis densisque virum seges horruit hastis :
 Sed gravidæ fruges et Bacchi Massicus humor
 Implevere : tenent oleæque armentaque læta.
 Hinc bellator equus campo sese arduus infert ; 145
 Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
 Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 Hic ver assiduum, atque alienis mensibus ætas :
 Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbor. 150
 At rabidæ tigres absunt, et sæva leones
 Semina ; nec miseros fallunt aconita legentes ;
 Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
 Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 Adde tot egregias urbes, operumque laborem ; 155
 Tot congesta manu præruptis oppida saxis ;
 Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
 An mare quod supra memorem, quodque alluit infra ?
 Anne lacus tantos ? te, Lari maxime ; teque,
 Fluctibus et fremitu assurgens Benace marino ? 160
 An memorem portus Lucrinoque addita claustra,
 Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
 Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
 Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis ?
 Hæc eadem argenti rivos ærisque metalla 165
 Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
 Hæc genus acre virum Marfos, pubemque Sabellam,
 Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
 Extulit ; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos ;
 Scipiadas duos bello, et te, maxime Cæsar, 170
 Qui nunc, extremis Asia jam victor in oris,
 Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
 Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
 Magna

Magna virûm : tibi res antiquæ laudis et artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, 175
 Ascraûmque cano Romana per oppida carmen.
 Nunc locus arborum ingeniis ; quæ robora cuique,
 Quis color, et quæ sit rebus natura ferendis.
 Difficiles primum terræ collesque maligni,
 Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis, 180
 Palladiâ gaudent sylvâ vivacis olivæ.
 Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
 Plurimus, et strati baccis sylvestribus agri.
 At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
 Quique frequens herbis et fertilis ubere campus, 185
 Qualem sæpe cavâ montis convalle solemus
 Despicere ; huc summis liquuntur rupibus amnes,
 Felicemque trahunt limum ; quique editus austro,
 Et filicem curvis invisam pascit aratris :
 Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes 190
 Sufficiet Baccho vites ; hic fertilis uvæ,
 Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
 Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
 Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 Sin armenta magis studium vitulosque tueri, 195
 Aut foetus ovium, aut urentes culta capellas ;
 Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
 Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascentem niveos herbofo flumine cycnos.
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt ;
 Et quantum longis carpent armenta diebus, 201
 Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
 Nigra fere et pressô pinguis sub vomere terra,
 Et cui putre solum, namque hoc imitamur arando,
 Optima frumentis. non ullo ex æquore cernes 205
 Plura domum tardis decedere plaufra juvenis :
 Aut unde iratus sylvam devexit arator,
 Et nemora evertit multos ignava per annos,
 Antiquasque domos avium cum stirpibus imis

Eruit :

Eruit : illæ altum nidis petiere relictis; 210
 At rudis enituit impulso vomere campus.
 Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
 Vix humiles apibus casias roremque ministrat :
 Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
 Creta : negant alios æque serpentibus agros 215
 Dulcem ferre cibum, et curvas præbere latebras.
 Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucres,
 Et bibit humorem, et, cum vult, ex se ipsa remittit;
 Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie et falsâ lædit robigine ferrum ; 220
 Illa tibi lætis intextet vitibus ulmos ;
 Illa ferax oleo est ; illam experiere colendo
 Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
 Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
 Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris. 225
 Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
 Rara sit, an supra morem si densa, requiras ;
 (Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho ;
 Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo)
 Ante locum capies oculis, alteque jubebis 230
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
 Si deerunt, rarum ; pecorique et vitibus almis
 Aptius uber erit : sin in sua posse negabunt
 Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis, 235
 Spissus ager ; glebas cunctantes crassaque terga
 Expecta, et validis terram proscinde juvencis.
 Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
 Prugibus infelix ; ea nec mansuescit arando,
 Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina, servat : 240
 Tale dabit specimen. tu spisso vimine qualos
 Colaue prælorum fumosis deripe testis :
 Huc ager ille malus dulcesque a fontibus undæ
 Ad plenum calcentur : aqua eluctabitur omnis
 Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ ; 245
 At

At fapor indicium faciet manifestus, et ora
 Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
 Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
 Discimus. haud unquam manibus jactata fatiscit,
 Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
 Humida majores herbas alit, ipsaque iusto
 Lætior : ah, nimium ne sit mihi fertilis illa,
 Neu se prævalidam primis ostendat aristis !
 Quæ gravis est ipso tacitam se pondere prodit ; 254
 Quæque levis. promptum est oculis prædiscere nigram,
 Et quis cui color. at sceleratum exquirere frigus
 Difficile est : piceæ tantum, taxique nocentes
 Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.
 His animadversis, terram multo ante memento 259
 Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes,
 Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
 Quam lætum infodias vitis genus. optima putri
 Arva solo : id venti curant, gelidæque pruinae,
 Et labefacta movens robustus jugera fossor.
 At si quos haud ulla viros vigilantia fugit, 265
 Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 Arboribus seges, et quo mox digesta feratur,
 Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 Quin etiam cœli regionem in cortice signant ;
 Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores 270
 Austrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
 Restituant. adeo in teneris consuescere multum est.
 Collibus an plano melius sit ponere vitem,
 Quære prius. si pinguis agros metabere campi,
 Densa sere : in denso non segnior ubere Bacchus. 275
 Sin tumulis acclive solum collesque supinos,
 Indulge ordinibus : nec fecius omnis in unguem
 Arboribus positis secto via limite quadret.
 Ut saepe ingenti bello cum longa cohortes
 Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto, 280
 Directæque acies, ac late fluctuat omnis

Ære renidenti tellus, necdum horrida miscent
 Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis;
 Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 Non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
 Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
 Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
 Forfitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.
 Ausim vel tenui vitem committere sulco:
 Altius ac penitus terræ defigitur arbor; 290
 Æsculus in primis, quæ, quantum vertice ad auras
 Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
 Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
 Convellunt: immota manet, multosque per annos
 Multa virum volvens durando sæcula vincit. 295
 Tum fortes late ramos et brachia tendens
 Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
 Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
 Neve inter vites corylum fere; neve flagella
 Summa pete, aut summâ destinge ex arbore plantas;
 Tantus amor terræ: neu ferro læde retuso 301
 Semina; neve oleæ sylvestres inferere truncos.
 Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
 Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
 Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 Ingentem cœlo sonitum dedit: inde secutus
 Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
 Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
 Ad cœlum, piceâ crassius caligine, nubem:
 Præsertim si tempestas a vertice sylvis 310
 Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
 Hoc ubi, non a stirpe valent, cæsæque reverti
 Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ?
 Infelix superat foliis oleaster amaris.
 Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor, 315
 Tellurem borea rigidam spirante moveri:

Rura gelu tum claudit hyems ; nec semine jacto
 Concretam patitur radicem affigere terræ.
 Optima vinetis satio, cum vere rubenti
 Candida venit avis longis invisâ colubris : 320
 Prima vel autumnî sub frigora, cum rapidus sol
 Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
 Ver adeo frondi nemorum, ver utile sylvis ;
 Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.
 Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther 325
 Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
 Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.
 Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
 Et Venerem certis repetunt armenta diebus :
 Parturit almus ager, zephyrique tepentibus auris 330
 Laxant arva sinus : superat tener omnibus humor ;
 Inque novos soles audent se germina tuto
 Credere ; nec metuit surgentes pampinus austros,
 Aut actum cœlo magnis aquilonibus imbrem ;
 Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes. 335
 Non alios primâ crescentis origine mundi
 Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem,
 Crediderim : ver illud erat ; ver magnus agebat
 Orbis, et hybernâ parcebant flatibus euri,
 Cum primæ lucem pecudes hausere, virumque 340
 Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
 Immissæque feræ sylvis, et sidera cœlo.
 Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
 Si non tanta quies iret frigusque caloremque
 Inter, et exciperet cœli indulgentia terras. 345
 Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
 Sparge fimo pingui, et multâ memor oecule terrâ ;
 Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas.
 Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
 Halitus, atque animos tollent fata. jamque reperti, 350
 Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
 Urgerent ; hoc effusos munimen ad imbres ;

Hoc,

Hoc, ubi hiulca siti findit canis æstifer arva.
 Seminibus positis, superest deducere terram
 Sæpius ad capita, et duros jactare bidentes ; 355
 Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
 Flectere luctantes inter vineta juvencos.
 Tum leves calamos, et rascæ hastilia virgæ,
 Fraxineasque aptare fudes, furcasque bicornes ;
 Viribus eniti quarum, et contemnere ventos, 360
 Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
 Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
 Parcendum teneris ; et dum se lætus ad auras
 Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
 Ipsa acies nondum falcis tentanda, sed uncis 365
 Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
 Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
 Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde ;
 Ante reformidant ferrum: tum denique dura
 Exerce imperia, et ramos conipesce fluentes. 370
 Texendæ sepes etiam, et pecus omne tenendum ;
 Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum :
 Cui, super indignas hyemes solemque potentem,
 Sylvestres uri assidue capreæque sequaces
 Illudunt ; pascuntur oves avidæque juvencæ. 375
 Frigora nec tantum canâ concreta pruina,
 Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
 Quantum illi nocuere greges, durique venenum
 Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
 Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380
 Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
 Præmiaque ingeniis pagos et compita circum
 Theseidæ posuere, atque inter pocula læti
 Mollibus in prætis unctos saliere per utres.
 Nec non Ausonii, Trojâ gens missa, coloni 385
 Versibus incomptis ludunt risuque soluto,
 Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis ;
 Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
 Oscilla

Oscilla ex altâ suspendunt mollia pinu.
 Hinc omnis largo pubescit vinea foetu ; 390
 Complentur vallesque cavæ, saltusque profundi,
 Et quocumque deus circum caput egit honestum.
 Ergo rite suos Baccho dicemus honores
 Carminibus patriis, lancesque et liba feremus ;
 Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram, 395
 Pinguiaque in veribus torquebimus exta columnis.
 Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
 Cui nunquam exhausti satis est ; namque omne quot annis
 Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
 Æternum frangenda bidentibus ; omne levandum 400
 Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
 Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
 Et jam olim seras posuit cum vinea frondes,
 Frigidus et sylvis aquilo decussit honorem,
 Jam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
 Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
 Primus humum fodito, primus devesta cremato
 Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto ;
 Postremus metito. bis vitibus ingruit umbra, 410
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ :
 Durus uterque labor. laudato ingentia rura,
 Exiguum colito. necnon etiam aspera rusci
 Vimina per sylvam, et ripis fluvialis arundo
 Cæditur, incultique exercet cura salicti. 415
 Jam vinctæ vites ; jam falcem arbuta reponunt ;
 Jam canit extremos effœtus vinitor antes.
 Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
 Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
 Contra, non ulla est oleis cultura ; neque illæ 420
 Procurvam expectant falcem rastrosque tenaces,
 Cum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
 Ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,

Sufficit

Sufficit humorem, et gravidas, cum vomere, fruges.
 Hoc pinguem et placitam paci nutritor olivam. 425
 Poma quoque, ut primum truncos sensere valentes,
 Et vires habuere suas, ad sidera raptim
 Vi propriâ nituntur, opisque haud indiga nostræ.
 Nec minus interea sætu nemus omne gravescit,
 Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis. 430
 Tondentur cytisi, tædas sylva altâ ministrat,
 Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
 Et dubitant homines ferere, atque impendere curam?
 Quid majora sequar? salices humilesque genistæ,
 Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras, 435
 Sufficiunt; sepemque satis, et pabula melli.
 Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
 Naryciæque picis lucos; juvat arva videre,
 Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ:
 Ipsæ Caucaseo steriles in vertice sylvæ, 440
 Quas animosi euri assidue franguntque feruntque,
 Dant alios aliæ sætus; dant utile lignum
 Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressumque.
 Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris,
 Agricolæ, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 Viminibus salices sæcundæ, frondibus ulmi;
 At myrtus validis hastilibus, et bona bello
 Cornus; Ityræos taxi curvantur in arcus.
 Nec tilis leves aut torno rasile buxum
 Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto. 450
 Necnon et torrentem undam levis innatat alnus,
 Missa Pado: necnon et apes examina condunt
 Corticibusque cavis vitiosæque ilicis alveo.
 Quid memorandum æquæ Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus et ad culpam causas dedit. ille furentes 455
 Centauros letho domuit, Rhætumque, Pholumque,
 Et magno Hylæum Lapithis craterè minantem:
 O fortunatos nimium, sua si bona norint,
 Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
 Fundit

Fundit humo facilem victum iustissima tellus. 460
 Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Mane salutantum totis vomit ædibus undam;
 Nec varios inhiant pulchrâ testudine postes,
 Illusasque auro vestes, Ephyreïaque ara;
 Alba neque Assyrio fucatur lana veneno; 465
 Nec casîa liquidi corrumpitur usus olivi;
 At secura quies, et nescia fallere vita,
 Dives opum variarum; at latis otia fundis,
 Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
 Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni 470
 Non absunt. illic saltus, ac lustra ferarum,
 Et patiens operum parvoque assueta juvenus,
 Sacra deûm, sanctique patres: extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.
 Me vero primum dulces ante omnia musæ, 475
 Quarum sacra fero, ingenti percussus amore,
 Accipiant; coelique vias, et sidera monstrent,
 Defectus solis varios, lunæque labores:
 Unde tremor terris, quâ vi maria alta tumescant,
 Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant: 480
 Quid tantum oceano properent se tingere soles
 Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
 Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
 Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis,
 Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes; 485
 Flumina amem sylvasque inglorius. o, ubi campi,
 Sperchiusque, et virginibus bacchata Lacænis
 Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Hæmi
 Sistat, et ingenti ramorum protegat umbrâ!
 Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, 490
 Atque metus omnes, et inexorabile fatum,
 Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
 Fortunatus et ille, deos qui novit agrestes,
 Panaque, Sylvanumque senem, nymphasque sorores!
 Illum non populi fasces, non purpura regum, 495
 Flexit,

Flexit, et infidos agitans discordia fratres,
 Aut conjurato descendens Dacus ab Istro :
 Non res Romanæ, perituraque regna ; neque ille
 Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura 500
 Sponte tulere sua, carpsit ; nec ferrea jura,
 Insanumque forum, aut populi tabularia, vidit.
 Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
 In ferrum ; penetrant aulas et limina regum :
 Hic petit excidiis urbem, miserosque Penates, 505
 Ut gemmâ bibat, et Sarrano indormiat ostro ;
 Condit opes alius, defossoque incubat auro.
 Hic stupet attonitus rostris ; hunc plausus hiantem
 Per cuneos, geminatur enim, plebisque patrumque
 Corripuit. gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
 Exilioque domos et dulcia limina mutant,
 Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
 Agricola incurvo terram dimovit aratro :
 Hinc anni labor ; hinc patriam parvosque nepotes
 Sustinet ; hinc armenta boum meritosque juvencos.
 Nec requies, quin aut pomis exuberet annus, 516
 Aut foetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
 Proventuque oneret fulcos, atque horrea vincat.
 Venit hyems ; teritur Sicyonia bacca trapetis,
 Glande sues læti redeunt, dant arbuta sylvæ ; 520
 Et varios ponit foetus autumnus, et alte
 Mitis in apricis coquitur vindemia faxis.
 Interea dulces pendent circum oscula nati,
 Casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae
 Lactea demittunt, pinguesque in gramine læto 525
 Inter se adversis luctantur cornibus hædi.
 Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
 Ignis ubi in medio, et focii cratera coronant,
 Te libans, Lenæ, vocat ; pecorisque magistris
 Velocis jaculi certamina ponit in ulmo, 530
 Corporaque agresti nudat prædura palestrâ.

Hanc

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
 Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit;
 Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
 Septemque una sibi muro circumdedit arces. 535
 Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante
 Impia quam cæsis gens est epulata iuencis,
 Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
 Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 Impositos duris crepitare incudibus enses. 540
 Sed nos immensum spatiis confecimus æquor;
 Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

G E O R G I C O N

L I B E R III.

TE quoque, magna Pales, et te, memorande,
 canemus,
 Pastor ab Amphryso; vos, sylvæ amnesque Lycæi.
 Cetera, quæ vacuas tenuissent carmine mentes,
 Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
 Aut illaudati nescit Bufiridis aras?
 Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos,
 Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
 Acer equis? tentanda via est, quâ me quoque possim
 Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita superfit, 10
 Aënio rediens deducam vertice Musas:
 Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas,
 Et viridi in campo templum de marmore ponam
 Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
 Mincius, et tenerâ prætexit arundine ripas. 15

In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
 Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
 Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
 Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchii,
 Curfibus et crudo decertet Græcia cæstu. 20
 Ipse, caput tonsæ foliis ornatus olivæ,
 Dona feram. jam nunc sollemnes ducere pompas
 Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos :
 Vel scena ut versis discedat frontibus ; utque
 Purpurea intexti tollant aulæa Britanni. 25
 In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini ;
 Atque hic undantem bello magnumque fluentem
 Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
 Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphaten, 30
 Fidentemque fugâ Parthum versisque sagittis,
 Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
 Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
 Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis 35
 Nomina, Trosq; parens, et Trojæ Cynthius auctor.
 Invidia infelix Furias, amnemque severum
 Cocyti, metuet, tortosque Ixionis ~~orbes~~,
 Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
 Interea Dryadum sylvas saltusque sequamur 40
 Intactos, tua, Mæcenâs, haud mollia jussa.
 Te sine nil altum mens inchoat. en age, segnes
 Rumpe moras ; vocat ingenti clamore Cithæron,
 Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum ;
 Et vox assensu nemorum ingeminata remugit. 45
 Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas,
 Cæsaris, et nomen famâ tot ferre per annos,
 Tithoni primâ quot abest ab origine Cæsar.
 Seu quis, Olympiæ miratus præmia palmæ,
 Pascit equos ; seu quis fortes ad aratra juvencos ; 50

Corpora præcipue matrum legat. optima torvæ
 Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
 Et crurum tenuis a mento palearia pendent.
 Tum longo nullus lateri modus; omnia magna:
 Pes etiam, et camuris hirtæ sub cornibus aures. 55
 Nec mihi displiceat maculis insignis et albo;
 Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
 Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
 Et gradiens imâ verrit vestigia caudâ.
 Ætas Lucinam justosque pati hymenæos 60
 Desinit ante decem; post quatuor incipit annos:
 Cetera nec foeturae habilis, nec fortis aratris.
 Interea, superat gregibus dum læta juventas,
 Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
 Atque aliam ex aliâ generando suffice prolem. 65
 Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
 Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus:
 Et labor, et duræ rapit inclementia mortis.
 Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
 Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras, 70
 Anteveni, et sobolem armento sortire quot annis.
 Necnon et pecori est idem delectus equino.
 Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
 Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
 Continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
 Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces,
 Audet, et ignoto sese committere ponti;
 Nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga, 80
 Luxuriatque toris animosum pectus. honesti
 Spadices glaucique; color deterrimus albis
 Et gilvo. tum, si qua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus,
 Collectumque premens volvit sub naribus ignem. 85

Densa

Densa juba, et dextro jactata recumbit in armis.
 At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
 Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
 Talis, Amyclæi domitus Pollucis habenis,
 Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetæ,
 Martis equi bijuges, et magni currus Achillis.
 Talis et ipse jubam cervice effudit equinâ
 Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
 Hunc quoque, ubi, aut morbo gravis aut jam segnior
 annis,
 Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectæ.
 Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
 Ingratum trahit; et, si quando ad proelia ventum est,
 Ut quondam in stipulâ magnus sine viribus ignis,
 Incassum furit, ergo animos ævumque notabis
 Præcipue; hinc alias artes, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
 Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
 Corripuere, ruuntque effusi carcere, currus,
 Cum spes arrecta juvenum, exultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans; illi instant verbere torto,
 Et proni dant lora, volat vi fervidus axis,
 Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
 Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
 Nec mora, nec requies; at fulvæ nimbus arenæ
 Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum.
 Tantis amor laudum, tantæ est victoria curæ.
 Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
 Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor,
 Frena Pelethronii Lapithæ gyrosque dedere,
 Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
 Æquis uterque labor; æque juvenemque magistri
 Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem.
 Quamvis sæpe fugâ versos ille egerit hostes,
 Et

Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenæ;
 Neptunique ipsâ deducat origine gentem.
 His animadversis, instant sub tempus, et omnes
 Impendunt curas denso distendere pingui,
 Quem legere ducem, et pecori dixere maritum; 125
 Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
 Farraque; ne blando nequeat superesse labori,
 Invalidique patrum referant jejunia nati.
 Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
 Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas 130
 Sollicitat, frondesque negant, et fontibus arcent.
 Sæpe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
 Cum graviter tunsis gemit area frugibus, et cum
 Surgentem ad zephyrum paleæ jactantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus 135
 Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertes;
 Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
 Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum,
 Incipit. exactis gravidæ cum mensibus errant,
 Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris, 140
 Non saltu superare viam, sit passus, et acri
 Carpere prata fugâ, fluviosque innare rapaces.
 Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
 Flumina, muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
 Speluncæque tegant, et saxea procubet umbra. 145
 Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
 Romanum est, æstron Graii vertere vocantes,
 Asper, acerba sonans: quo tota exterrita sylvis
 Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther 150
 Concussus, sylvæque, et sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstrò horribiles exercuit iras
 Inachiz Juno pestem meditata juvencæ.
 Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
 Arcebis gravido pecori, armentaque pascas 155
 Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Post

Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
 Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
 Et quos aut pecori malint submittere habendo,
 Aut aris servare sacros, aut scindere terram, 160
 Et campum horrentem fractis invertere glebis.
 Cetera pascuntur virides armenta per herbas;
 Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
 Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
 Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas. 165
 Ac primum laxos tenui de vimine circlos
 Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 Servitio assuerint, ipsis e torquibus aptos
 Junge pares, et coge gradum conferre, juvencos.
 Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes 170
 Per terram, et summo vestigia pulvere signent.
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, et junctos temo trahat æreus orbes,
 Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
 Nec vefcas salicum frondes, ulvamque palustrem, 175
 Sed frumenta manu carpes fata; nec tibi foetæ,
 More patrum, nivea implebunt mulctraria vacca,
 Sed tota in dulces consument ubera natos.
 Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
 Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ, 180
 Et Jovis in luco currus agitare volantes,
 Primus equi labor est animos atque arma videre
 Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
 Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantes.
 Tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare.
 Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
 Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris,
 Invalidus, et iamque tremens, et jam inscius ævi.
 At, tribus exactis, ubi quarta accesserit ætas, 190
 Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
 Compositis,

Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
 Sitque laboranti similis : tum cursibus auras
 Provocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ : 195
 Qualis, Hyperboreis aquilo cum densus ab oris
 Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida differt
 Nubila : tum fegetes altæ campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
 Dant sylvæ, longique urgent ad litora fluctus. 200
 Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora, verrens.
 Hic vel ad Elei metas et maxima campi
 Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas ;
 Bellica vel molli melius feret esseda collo.
 Tum demum crassâ magnum farragine corpus 205
 Crescere jam domitis finito ; namque ante domandum
 Ingentes tollent animos, prensique negabunt
 Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
 Sed non ulla magis vires industria firmat,
 Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris ; 210
 Sive boum, five est cui gratior usus equorum.
 Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
 Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata ;
 Aut intus clausos satura ad præsepia servant :
 Carpit enim vires paullatim uritque videndo 215
 Fœmina ; nec nemorum patitur meminisse, neque herbæ.
 Dulcibus illa quidem illecebris (et sæpe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantes)
 Pascitur in magnâ sylvâ formosa juvenca ;
 Illi alternantes multâ vi prælia miscent 220
 Volneribus crebris ; lavit ater corpora sanguis,
 Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
 Cum gemitu ; reboant sylvæque et magnus Olympus.
 Nec mos bellantes una stabulare ; sed alter
 Victus abit, longeque ignotis exulat oris ; 225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris, tum, quos amisit inultus, amores ;

Et

Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
 Ergo omni curâ vires exercet, et inter
 Dura jacet pernox instrato saxa cubili, 230
 Frondibus hirsutis et carice pastus acutâ;
 Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
 Arboris obnixus trunco, ventosque laceffit
 Ictibus, et sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
 Post, ubi collectum robur viresque receptæ, 235
 Signa movet, præcepque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus uti, in medio cœpit cum albescere ponto,
 Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus
 Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso
 Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda 240
 Vorticibus, nigramque alte subiectat arenam.
 Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
 Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
 In furias ignemque ruunt. amor omnibus idem.
 Tempore non alio, catulorum oblita, læna 245
 Sævior erravit campis; nec funera vulgo
 Tam multa informes urfi stragemque dedere
 Per sylvas. tum sævus aper, tum pessima tigris.
 Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris!
 Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum 250
 Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
 Ac neque eos jam frena, virûni neque verbera sæva,
 Non scopuli, rupeſque cavæ, atque objecta retardant
 Flumina, correptosque undâ torquentia montes.
 Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus, 255
 Et pede profubigit terram; fricat arbore costas
 Atque hinc atque illinc, humerosque ad volnera durat.
 Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat cæcâ serus freta: quem super ingens 260
 Porta tonat cœli, et scopulis illisa reclamant
 Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.

Quid

Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum,
 Atque canum ? quid, quæ imbelles dant prælia cervi ?
 Scilicet ante omnes furor est insignis equarum ; 266
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumfere quadrigæ.
 Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
 Ascanium ; superant montes, et flumina tranant. 270
 Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis,
 Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illæ
 Ore omnes versæ in zephyrum stant rupibus altis,
 Exceptantque leves auras : et, sæpe sine ullis
 Conjugiis vento gravidæ, mirabile dictu, 275
 Saxa per, et scopulos, et depressas convalles
 Diffugiunt, non, eure, tuos, neque solis, ad ortus,
 In boream, caurumque, aut unde nigerrimus auster
 Nascitur, et pluvio contristat frigore cælum.
 Hic demum, hippomanes vero quod romine dicunt
 Pastores, lentum destillat ab inguine virus. 281
 Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
 Misceveruntque herbas et non innoxia verba.
 Sed fugit, interea fugit irreparabile tempus,
 Singula dum capti circumvectamur amore. 285
 Hoc satis armentis. superat pars altera curæ,
 Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
 Hic labor : hinc laudem fortes sperate coloni.
 Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
 Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem. 290
 Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
 Raptat amor ; juvat ire jugis, qua nulla priorum
 Castaliam molli devertitur orbita clivo.
 Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
 Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295
 Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas ;
 Et multâ duram stipulâ filicumque manipulis
 Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat

Molle

Molle pecus, scabiemque ferat turpesque podagras.
 Post hinc digressus jubeo frondentia capris 300
 Arbusta sufficere, et fluvios præbere recentes,
 Et stabula a ventis hyberno opponere soli,
 Ad medium conversa diem; cum frigidus olim
 Jam cadit extremoque irrorat Aquarius anno.
 Hæ quoque non curâ nobis levior tuendæ, 305
 Nec minor usus erit; quamvis Milesia magno
 Vellera mutantur Tyrios incocta rubores.
 Densior hinc soboles; hinc largi copia lactis:
 Quo magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
 Læta magis pressis manabunt ubera mammis. 310
 Nec minus interea barbas, incanaque menta,
 Cinyphii tondent hirci, setasque comantes,
 Usus in castrorum, et miseris velamina nautis.
 Pascuntur vero sylvas, et summa Lycæi,
 Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos. 315
 Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
 Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
 Ergo omni studio glaciem ventosque nivales,
 Quo minor est illis curæ mortalis egestas,
 Avertes; victumque feres et virgea lætus 320
 Pabula, nec totâ claudes scœnilia brumâ.
 At vero, zephyris cum læta vocantibus æstas,
 In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.
 Luciferi primo cum fidere frigida rura
 Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
 Et ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ. 326
 Inde, ubi quarta sitim cœli collegorit hora,
 Et cantu querulæ rumpent arbuta cicadæ,
 Ad puteos aut alta greges ad stagna jubeto
 Currentem flignis potare canalibus undam. 330
 Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
 Ingentes tendat ramos; aut sicubi nigrum
 Illicibus crebris sacrâ nemus accubet unabrâ.

Tum tennes dare rursus aquas, et pascere rursus 335
 Solis ad occasum; cum frigidus aëra vesper
 Temperat, et saltus reficit jam roscida luna,
 Litoraue halcyonem resonant, alacanthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua, versu
 Prosequar, et raris habitata mapalia testis? 340
 Sæpe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
 Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
 Hospitiis: tantum campi jacet. omnia secum
 Armentarius Afer agit, testumque, Laremque,
 Armaque, Amyclæumque canem, Cressamq; pharetram.
 Non secus ac patriis acer Romanus in armis 346
 Injusto sub fasce viam cum carpit, et hosti
 Ante expectatum positus stat in agmine castris.
 At non, qua Scythiæ gentes, Mœotiaque unda,
 Turbidus et torquens flavescentes Ister arenas, 350
 Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ
 Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes;
 Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
 Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas. 355
 Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
 Tum sol pallentes haud unquam discutit umbras;
 Nec cum inVectus equis altum petit æthera, nec cum
 Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
 Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ, 360
 Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes,
 Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
 Æraque diffiliunt vulgo, vestesque rigescunt
 Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
 Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ, 365
 Stîriaque impexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non secius aëre ningit;
 Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
 Torpent

Torpent mole novâ, et summis vix cornibus extant.
 Hos non immisiss canibus, non cassibus ullis, 371
 Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ;
 Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 Commâus obtruncant ferro, graviterque rudentes
 Cædunt, et magno læti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
 Otia agunt terrâ, congestaque robora, totasque
 Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
 Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis, 380
 Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
 Gens effrena virûm Rhipæo tunditur euro,
 Et pecudum fulvis velatur corpora setis.
 Si tibi lanicium curæ; primum aspera sylva,
 Lappæque, tribulique absint. fuge pabula læta; 385
 Continuoque greges villis lege mollibus albos.
 Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
 Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
 Nascentum; plenoque alium circumspecte campo. 390
 Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
 Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
 In nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.
 At cui lactis amor, cytisum, lotosque frequentes,
 Ipse manu, falsasque ferat præsepibus herbas. 395
 Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,
 Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
 Quod surgente die mulserè horisque diurnis, 400
 Nocte premunt (quod jam tenebris et sole cadente,
 Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor)
 Aut parco sale contingunt, hyemique reponunt.
 Nec tibi cura canum fuerit postrema; sed una
 Veloces Spartæ catulos acremque Molossium 405
 Pasce

Pisce fero pingui. nunquam, custodibus illis,
 Nocturnum stabulis furem, incurfusque luporum,
 Aut impacatos a tergo horrebis iberos.
 Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere damas. 410
 Sæpe volutabris pulsos sylvestribus apros
 Latratu turbabis agens, montesque per altos
 Ingentem clamore præmes ad retia cervum.
 Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,
 Galbaneoque agitare graves nidore chelydros. 415
 Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
 Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
 Aut tecto assæctus coluber succedere et umbræ,
 Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
 Fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor,
 Tollentemque minas et sibila colla tumentem 421
 Dejice; jamque fugâ timidum caput abdidit alte,
 Cum mediæ nexus extremæque agmina caudæ
 Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
 Squamea convolvens, sublato pectore, terga,
 Atque notis longam maculosus grandibus alvum;
 Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
 Vere madent udo terræ ac pluvialibus austris,
 Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram 430
 Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet.
 Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt,
 Exilit in siccum, et, flammantia lumina torquens,
 Sævitur agris, asperque siti atque exterritus æstu.
 Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, 435
 Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas;
 Cum, positis novus exuviis nitidusque juventâ,
 Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trifulcis.
 Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber

Altius

Altius ad vivum perfedit, et horrida cano
 Bruma gelu; vel cum tonsis illotus adhæsit
 Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445
 Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 Mersatur, missusque secundo defluit amni;
 Aut tonsum tristi contingunt corpus amurcâ,
 Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
 Idæasque pices, et pingues unguine ceras, 450
 Scillamque, helleborosque graves, nigrumque bitumen.
 Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
 Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Ulceris os.. alitur vitium, vivitque tegendo;
 Dum medicas adhibere manus ad volnera pastor 455
 Abnegat, aut meliora deos sedet omnia poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Cum furit, atque artus depascitur arida febris,
 Profuit incensos æstus avertere, et inter
 Ima ferire pedis salientem sanguine venam; 460
 Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
 Cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
 Et lac concretum cum sanguine potat equino.
 Quam procul ut molli succedere sæpius umbræ
 Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465
 Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
 Pascentem, et feræ solam decedere nocti,
 Continuo culpam ferro compeſce, prius quam
 Dira per incautum serpent contagia volguſ. 469
 Non tam creber agens hyemem ruit æquore turbo,
 Quam multæ pecudum pestes. nec singula morbi
 Corpora corripunt; sed tota æstiva repente,
 Spemque, grægemque simul, cunctamque ab origine
 gentem.
 Tum sciat, aërias Alpes, et Norica si quis
 Castella in tumulis, et lapidis arva Timavi, 475
 Nunc quoque post tanto videat desertaque regna
 Pastorum,

Pastorum, et longe saltus lateque vacantes,
 Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est
 Tempestas, totoque autumnî incanduit æstu, 479
 Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
 Corripitque lacus; infecit pabula tabo.
 Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
 Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 Rursus abundabat fluidus liquor; omniaque in se
 Qssa, minutatim morbo collapsa, trahebat. 485
 Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aram,
 Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
 Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.
 Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
 Inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 Nec responsa potest consultus reddere vates;
 Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
 Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
 Hinc latis vituli vulgo moriuntur in herbis,
 Et dulces animas plena ad præsepia reddunt; 495
 Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit ægros
 Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
 Labitur infelix studiorum atque immemor herbæ,
 Victor equus, fontesque avertitur, et pedè terram
 Crebro ferit; demissæ aures; incertus ibidem 500
 Sudor, et ille quidem morituris frigidus; aret
 Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
 Hæc ante exitium primis dant signa diebus;
 Sin in processu cœpit crudescere morbus,
 Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto 505
 Spiritus, interdum gemitu gravis, imaue longo
 Ilia singultu tendunt: it naribus ater
 Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 Profuit inserto latices infundere cornu
 Lenæos; ea visa salus morientibus una. 510
 Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque resecti
 Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægrâ,

Dî meliora piis, ardoremque hostibus illunt!
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.
 Ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515
 Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
 Extremosque ciet gemitus. it tristis arator,
 Mœrentem abjungens fraternâ morte jvencum;
 Atque opere in medio defixa relinquit aratra. 519
 Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
 Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
 Purior electro campum petit, amnis; at ima
 Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
 Ad terramque fluit devexo pondere cervix. 524
 Quid labor aut benefacta juvant? quid vomere terras
 Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
 Munera, non illis epulæ nocuere repostæ:
 Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ.
 Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
 Flumina, nec somnos abruptit cura salubres. 530
 Tempore non alio dicunt regionibus illis
 Quæsitæ ad sacra boves Junonis, et uris
 Imparibus ductos alta ad donaria currus.
 Ergo ægre rastris terram rimantur, et ipsi
 Unguibus infodiunt fruges, montesque per altos 535
 Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
 Non lupus insidias explorat ovilia circum,
 Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
 Cura domat. timidi damæ cervique fugaces
 Nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 Jam maris immensi prolem et genus omne natantum
 Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
 Proluit; insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
 Interit et, curvis frustra defensa latebris,
 Vipera, et attoniti squamis astantibus hydri. 545
 Iphis est ær avibus non æquus, et illæ
 Præcipites altâ vitam sub nube relinquunt.
 Præterea jam nec mutari pabula refert,

Quæsitæque

Quæsitæque nocent artes : cessere magistri,
 Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
 Sævit, et, in lucem Stygiis emissâ tenebris,
 Pallida Tisiphone, morbos agit ante metumque,
 Inque dies avidum surgens caput altius effert,
 Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes,
 Arentesque sonant ripæ, collesque supini. 555
 Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsa
 In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo ;
 Donec humo tegere ac fossis abscondere discunt.
 Nam neque erat coriis usus ; nec viscera quisquam
 Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ : 560
 Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
 Vellera, nec telas possunt attingere putres.
 Verum etiam invisos si quis tentârat amictus,
 Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
 Membra sequebatur. nec longo deinde moranti 565
 Tempore contactos sacer artus ignis edebat.

GEOR.

G E O R G I C O N

L I B E R IV.

PRotinus ærii mellis cœlestia dona
 Exsequar. hanc etiam, Mæcenas, aspice partem.
 Admiranda tibi levium spectacula rerum,
 Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
 Mores, et studia, et populos, et prælia, dicam. 5
 In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
 Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
 Principio sedes apibus statioque petendæ;
 Quo neque sit ventis aditus, nam pabula venti
 Ferre domum prohibent, neque oves hædique petulci
 Floribus insultent, aut errans bucula campo 11
 Decutiat rorem, et surgentes atterat herbas.
 Absint et picti squalentia terga lacerti
 Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres,
 Et manibus Procne pectus signata cruentis. 15
 Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
 Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
 At liquidi fontes, et stagna virentia musco,
 Adfint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
 Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret; 20
 Ut, cum prima novi ducent examina reges
 Vere suo, ludetque favis emissa juvenus,
 Vicina invitet decedere ripa calori,
 Obviaque hospitiiis teneat frondentibus arbos.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet, humor, 25
 Transversas salices et grandia conjice saxa;
 Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
 Pandere ad æstivum solem, si forte morantes

Sparferit, aut præceps Neptuno immerferit eurus.
 Hæc circum casæ virides, et olentia late 30
 Serpilla, et graviter spirantis copia thymbræ
 Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
 Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
 Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
 Angustos habeant aditus; nam frigore mella 35
 Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit.
 Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illæ
 Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
 Spiramenta liaunt, fucoque et floribus oras
 Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten, 40
 Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
 Sæpe etiam effossis, si vera est fama, latebris
 Sub terrâ fovere larem, penitusque repertæ
 Pumicibusque cavis, exesæque arboris antro.
 Tu tamen et levi rimosa cubilia limo 45
 Unge, fovens circum, et raras superinjice frondes.
 Neu propius tectis taxum sine, neve rubentes
 Ure foco canculos, altæ neu crede paludi,
 Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
 Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. 50
 Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
 Sub terras, cœlumque æstivâ luce reclusit:
 Illæ continuo saltus sylvasque peragrant,
 Purpureosque metunt flores, et flumina libant
 Summa leves. hinc, nescio qua dulcedine, lætæ 55
 Progeniem nidosque foveant; hinc arte recentes
 Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
 Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
 Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
 Obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
 Contemplator; aquas dulces et frondea semper
 Tecta petunt. huc tu iussos asperge saporis,
 Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen,
 Tinnitusque cie, et matris quate cymbala circum.
 Ipsa

GEORGICON, Lib. IV. 75

Ipsæ confident medicatis sedibus ; ipsæ 63
 Intima more suo sese in cunabula condent.
 Sin autem ad pugnam exierint, nam sæpe duobus
 Regibus incessit magno discordia motu,
 Continuoque animos vulgi et trepidantia bello
 Corda licet longe præsciscere ; namque morantes 70
 Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
 Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
 Tum trepidæ inter se cœunt, pennisque coruscant,
 Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
 Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ 75
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
 Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentes,
 Erumpunt portis ; concurritur ; ætherè in alto
 Fit sonitus ; magnum mixtæ glomerantur in orbem,
 Præcipientesque cadunt. non densior aëre grando, 80
 Nec de concussâ tantum pluit ilice glandia.
 Ipsi per medias acies, insignibus alis,
 Ingentes animos angusto in pectore versant.
 Usque adeo obnixa non cedere, dum gravis aut hos,
 Aut hos, versa fugâ victor dare terga subegit. 85
 Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
 Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.
 Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
 Deterior qui visus, eum, ne prodigus obfit,
 Dede neci ; melior vacuâ sine regnet in aulâ. 90
 Alter erit maculis auro squalentibus ardens ;
 (Nam duo sunt genera, hic melior) insignis et ore,
 Et rutilis clarus squamis ; ille horridus alter
 Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
 Ut pinæ regum facies, ita corpora plebis ; 95
 Namque aliæ turpes horrent, ceu, pulvere ab alto
 Cum venit, et sicco terram spuit ore, viator
 Aridus : elucent aliæ, et fulgore coruscant,
 Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
 Hæc potior soboles ; hinc cœli tempore certo 100
 Dalcia

Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
 Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
 At cum incerta volant cœloque examina ludunt,
 Contemnuntque favos, et frigida testa relinquunt,
 Instabiles animos ludo prohibebis inani : 103
 Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
 Eripe; non illis quisquam cunctantibus altum
 Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
 Invitent croceis halantes floribus horti,
 Et, custos furum atque avium, cum falce salignâ 110
 Hellepontiaci servet tutela Priapi.
 Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
 Testa serat late circum, cui talia curæ;
 Ipse labore manum duro terat; ipse feraces
 Figat humo plantas, et amicos irriget imbres. 115
 Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
 Vela traham, et terris festinem advertere proram;
 Forsitan et, pingues hortos quæ cura colendi
 Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti;
 Quoque modo potis gauderent intuba rivis, 120
 Et virides apio ripæ, tortusque per herbam
 Cresceret in ventrem cucumis; nec fera comantem
 Narcissum aut flexi tacuisssem vimen acanthi,
 Pallentesque hederas, et amantes litora myrtos.
 Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis, 125
 Qua niger humectat flaventia culta Galesus,
 Corycium vidisse senem, cui pauca relictæ
 Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
 Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
 Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum 130
 Lilia, verbenasque, premens, vescumque papaver,
 Regum æquabat opes animis; serâque revertens
 Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
 Primus vere rosam, atque autumnos carpere poma;
 Et cum tristis hyems etiamnum frigore saxa 135
 Rûmperet, et glaciæ cursus frænaret aquarum,
 Ille

Ille comam mollis jam tum tondebāt acanthi,
 Æstatem increpitans seram zephyrosque morantes.
 Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
 Primus abundare, et spumantia cogere pressis 140
 Mella favis : illi tiliæ atque uberrima pinus ;
 Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
 Induerat, totidem autumno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
 Eduramque pyrum, et spinos jam pruna ferentes, 145
 Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 Verum hæc ipse equidem, spatiis exclusus iniquis,
 Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
 Addidit, expediam : pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
 Dictæo cœli regem pavere sub antro.
 Solæ communes natos, consortia tecta
 Urbis, habent, magnisque agitant sub legibus ævum,
 Et patriam solæ et certos novere penates ; 155
 Venturæque hyemis memores æstate laborem
 Experiuntur, et in medium quæsitæ reponunt.
 Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
 Exercentur agris ; pars intra septa domorum
 Narcissi lacrymam, et lentum de cortice gluten, 160
 Prima favis ponunt fundamina ; deinde tenaces
 Suspendunt ceras. aliæ, spem gentis, adultos
 Educunt fœtus ; aliæ purissima mella
 Stipant, et liquido distendant nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia forti, 165
 Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli,
 Aut onera accipiunt venientum, aut, agmine facto,
 Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Cum præperant ; alii taurinis follibus auras
 Accipiunt redduntque ; alii stridentia tingunt

Æra lacu: gemit impostis incudibus Ætna.
 Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt
 In numerum; versantque tenaci forcipe ferrum. 175
 Non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urget habendi,
 Munere quamque suo. grandævis oppida curæ,
 Et munire favos, et Dædala fingere testæ.
 At fessæ multâ referunt se nocte minores, 180
 Crura thymo plenæ; pascuntur et arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
 Mane ruunt portis, nusquam mora: rursus easdem
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis 186
 Admonuit, tum testæ petunt, tum corpora curant:
 Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, ubi jam thalamis se composuere, filetur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis pluviam impendente recedunt
 Longius, aut credunt cœlo adventantibus euris:
 Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
 Excursusque breves tentant, et sæpe lapillos,
 Ut cymbæ instabiles, fluctu jactante, saburram, 195
 Tollunt: his sese per inania nubila librant.
 Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem solvunt, aut foetus nixibus edunt;
 Verum ipsæ e foliis natos et suavibus herbis 200
 Ore legunt; ipsæ regem parvosque Quirites
 Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt,
 Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
 Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere.
 Tantus amor florum et generandi gloria mellis. 205
 Ergo ipsas quamvis angustî terminus ævi
 Excipiat, neque enim plus septima ducitur æstas,
 At genus immortale manet, multosque per annos

Stat

Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
 Præterea regem non sic Ægyptus, et ingens 210
 Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
 Observant. rege incolumi mens omnibus una est;
 Amisso rupere fidem, constructaque mella
 Diripuerunt ipsæ, et crates solvere favorum.
 Ille operum custos; illum admirantur, et omnes 215
 Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,
 Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
 Objectant, pulchramque petunt per volnera mortem.
 His quidam signis atque hæc exempla secuti,
 Esse apibus partem divinæ mentis et haustus 220
 Ætherios dixere; deum namque ire per omnes
 Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum.
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
 Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri 225
 Omnia; nec morti esse locum, sed viva volare
 Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.
 Si quando sedem augustam servataque mella
 Thesauris relines; prius haustu sparsus aquarum,
 Ora fove, fumosque manu prætende sequaces. 230
 (Bis gravidos cogunt foetus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum
 Pleias, et Oceani spretos pede reppulit amnes,
 Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
 Tristior hybernas cælo descendit in undas.) 235
 Illis ira modum supra est, læsæque venenum
 Morsibus inspirant, et spicula cæca relinquunt
 Affixæ venis, animasque in volnera ponunt.
 Sin duram metues hyemem, parcesque futuro,
 Contusosque animos et res miserabere fractas; 240
 At suffire thymo cerasque recidere inanes
 Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
 Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:

Immunitque

Immunisque sedens aliena ad pabula fucus;
 Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis; 245
 Aut dirum tineæ genus, aut invisæ Minervæ
 Laxos in foribus suspendit aranea casses.
 Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi farcire ruinas,
 Complebuntque foros, et floribus horrea texent. 250
 Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
 Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo,
 Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis;
 Continuo est ægris alius color; horrida vultum
 Deformat macies; tum corpora luce carentum 255
 Exportant testis, et tristia funera ducunt.
 Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
 Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
 Ignavæque fame et contracto frigore pigræ.
 Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant; 260
 Frigidus ut quondam sylvis immurmurat auster;
 Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis;
 Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
 Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro 265
 Hortantem, et fessas ad pabula nota vocantem,
 Proderit et tunsu gallæ admiscere saporem,
 Arentesque rosas, aut igni pingua multo
 Defruta, vel psythiâ passos de vite racemos,
 Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
 Est etiam flos in pratis, cui nomen amello 271
 Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba;
 Namque uno ingentem tollit de cespite sylvam,
 Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
 Funduntur, violæ subluet purpura nigræ. 275
 Sæpe deum nexis ornata torquibus aræ.
 Asper in ore sapor. tonsis in vallibus illum
 Pastores et curva legunt prope flumina Mellæ.
 Hujus odorato radices incoque Baccho,
 Pabulaque

Pabulaque in foribus plenis appone canistris. 280
 Sed si quem profus subito defecerit omnis,
 Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;
 Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
 Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvenis
 Infincerus apes tulerit cruor, altius omnem 285
 Expediam, primâ repetens ab origine, famam.
 Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
 Accolit effuso stagnantem flumine Nilum;
 Et circum pictis vehitur sua rura phaselis;
 Et viridem Ægyptum nigrâ fecundat arenâ; 290
 Et diversa ruens septem discurret in ora
 Usque coloratis amnis devexus ab Indis,
 Quaque pharetrata vicinia Perfidis urget;
 Omnis in hac certam regio jacet arte salutem.
 Exiguus primum atque ipsos contractus ad usus, 295
 Eligitur locus; hunc angustique imtrice tecti
 Parietibusque premunt arcus, et quatuor addunt,
 Quatuor a ventis obliquâ luce, fenestras.
 Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
 Quæritur; huic geminæ nares, et spiritus oris 300
 Multa reluctanti obstruitur, plagisque preëmpto
 Tunsa per integram solvantur viscera pellem.
 Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
 Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
 Hoc geritur, zephyris primum impellentibus undas,
 Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante 305
 Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepefactus in ossibus humor
 Æstuat, et visenda modis animalia miris,
 Trunca pedum primò, mox et stridentia pinnis, 310
 Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt:
 Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
 Erupere; vel ut nervo pulsante sagittæ,
 Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
 Quis deus hanc, musæ, quis nobis extudit artem? 315
 L Unde

Unde nova ingressus hominum experientia cepit ?
 Pastor Aristæus, fugiens Peneïa Tempe,
 Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
 Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
 Multa querens ; atque hac affatus voce parentem : 320
 Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
 Îma tenes, quid me præclarâ stirpe deorum,
 Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,
 Invisum fatis genuisti ? aut quo tibi nostri
 Pulsus amor ? quid me cœlum sperare jubebas ? 325
 En, etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
 Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
 Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
 Quin age, et ipsa manu felices erue sylvas ;
 Fer stabulis inimicum ignem, atque interface messes ;
 Ure sata, et validam in vites molire bipennem, 330
 Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
 At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 Sensit : eam circum Milefia vellera nymphæ
 Carpebant, hyali saturo fucata colore ; 335
 Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
 Cæsariem effusæ nitidam per candida colla ;
 Nefæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
 Cydippeque, et flava Licorias, altera virgo,
 Altera tum primos Lucinæ experta labores, 340
 Clioque, et Beroë soror, Oceanitides ambæ,
 Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
 Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïopeia,
 Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 Inter quas curam Clymene narrabat inanem, 345
 Volcâni, Martisque dolos, et dulcia furta,
 Aque Chao densos divûm enumerabat amores.
 Carmine quo captæ dum fufis mollia pensa
 Devolvunt, iterum maternas impulit aures
 Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes 350
 Obstupuerunt ;

Obstupere ; sed ante alias Arethusa sorores
 Prospiciens, summâ flavum caput extulit undâ,
 Et procul : O, gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror ; ipse tibi, tua maxima cura,
 Tristis Aristæus, Penei genitoris ad undam 355
 Stat lacrymans, et te crudelem nomine dicit.
 Huic, percussa novâ mentem formidine, mater,
 Duc age, duc ad nos ; fas illi limina divûm
 Tangere, ait. simul alta jubet discedere late
 Flumina, quâ juvenis gressus inferret ; at illum 360
 Curvata in montis faciem circumstetit unda,
 Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
 Jamque, domum mirans genitricis, et humida regna,
 Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
 Ibat, et, ingenti motu stupefactus aquarum, 365
 Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ
 Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
 Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
 Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluente,
 Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Cæicus, 370
 Et gemina auratus taurino cornua vultu
 Eridanus ; quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior effluit amnis.
 Postquam est in thalami pendentia pumice testâ
 Perventum, et nati fletus cognovit inanes 375
 Cyrene ; manibus liquidos dant ordine fontes
 Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
 Pocula ; Panchæis adolefcunt ignibus aræ.
 Et mater, cape Mæonii carchesia Bacchi ; 380
 Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum, nymphasque sorores,
 Centum quæ sylvas, centum quæ flumina, servant.
 Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
 Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit. 385
 Omne quo firmans animum, sic incipit ipsa :

Est

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
 Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
 Et juncto bipedum curru metitur equorum.
 Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit 390
 Pallenem. hunc et nymphæ veneramur, et ipse
 Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
 Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur:
 Quippe ita Neptuno visum est; immania cujus
 Armenta et turpes pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 Expediat morbi causam, eventusque secundet.
 Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
 Orando flectes: vim duram et vincula capto
 Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
 Ipsa ego te, medios cum Sol accenderit æstus, 401
 Cum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit; facile ut somno aggrediare jacentem.
 Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis, 405
 Tum variæ eludent species atque ora ferarum;
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, et fulvâ cervice læna;
 Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
 Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. 410
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
 Tanto, nate, magis contende tenacia vincla;
 Donec talis erit, mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
 Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem, 415
 Quo totum nati corpus perduxit: at illi
 Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 Exesi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos; 420
 Deprensis olim statio tutissima nautis.
 Intus se vasti Proteus tegit obice fæxi.

Hic

Hic juvenem in latebris aversum a lumine nympha
 Collocat ; ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos 425
 Ardebat, cælo et medium Sol igneus orbem
 Hauserat ; arebant herbæ, et cava flumina ficcis
 Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant,
 Cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 Ibat : eum vasti circum gens humida ponti 430
 Exultans rorem late dispergit amarum.
 Sternunt se somno diversæ in litore phocæ.
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 Confidit scopulo medius, numerumque recenset :
 Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
 Occupat. ille, suæ contra non immemor artis, 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
 Verum, ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 In sese redit, atque hominis tandem ore locutus ;
 Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras 455
 Jussit adire domos ? quidve hinc petis ? inquit. at ille,
 Scis, Proteu, scis ipse ; neque est te fallere cuiquam ;
 Sed tu define velle. deum præcepta secuti
 Venimus, hinc lapsis quæsitum oracula rebus.
 Tantum effatus. ad hæc vates vi denique multâ 450
 Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
 Et, graviter frendens, sic fatis ora resolvit :
 Non te nullius exercent numinis iræ ;
 Magna luis commissa ; tibi has miserabilis Orpheus,
 Haud quaquam ob meritum, pœnas, ni fata resistent,
 Suscitât, et raptâ graviter pro conjuge sævit. 456
 Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
 Immanem ante pedes hydrum moritura puella,
 Servantem

Servantem ripas, altâ non vidit in herbâ.
 At chorus æqualis Dryadam clamore supremos 460
 Implērunt montes. flerunt Rhodopeiæ arces,
 Altaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus,
 Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
 Ipse, cavâ solans ægrum testudine amorem,
 Te, dulcis conjux, te solo in litore secum, 465
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 Et caligantem nigrâ formidine lucum,
 Ingressus, Manesque adiit, regemque tremendum,
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
 At, cantu commotæ, Erebi de sedibus imis
 Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum;
 Quam multa in silvis avium se millia condunt,
 Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber;
 Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ 475
 Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
 Impositique rogis juvenes ante ora parentum,
 Quos circum limus niger, et deformis arundo
 Cocyti, tardâque palus inamabilis undâ
 Alligat, et novies Styx interfusa coërcet. 480
 Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi
 Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 Atque Ixionii cantu rota constitit orbis.
 Jamque, pedem referens, casus evaserat omnes, 485
 Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
 Pone sequens, namque hanc dederat Proserpina legem,
 Cum subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
 Restitit, Eurydicenque suam, jam luce sub ipsâ, 490
 Immemor, heu! victusque animi, respexit. ibi omnis
 Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
 Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
 Illa, quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu?
 Quis

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro 495
 Fata vocant, conditque natantia lumina somnus;
 Jamque vale. feror, ingenti circumdata nocte,
 Invalidasque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
 Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 Commistus tenues, fugit diversa; neque illum, 500
 Prenfantem nequicquam umbras, et multa volentem
 Dicere præterea, vidit; nec portitor Orci
 Amplius objectam passus transire paludem.
 Quid faceret? quo se, raptâ bis conjuge, ferret?
 Quo fletu Manes, quâ numina voce, moveret? 505
 Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.
 Septem illum totos perhibent ex ordine menses,
 Rupe sub aëriâ deserti ad Strymonis undam,
 Flevisse, et gelidis hæc evoluisse sub antris,
 Mulcentem tigres, et agentem carmine quereus: 510
 Qualis populeâ mœrens Philomela sub umbrâ
 Amissos queritur fœtus; quos durus arator,
 Observans nido implumes, detraxit; at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et mœstis latè loca questibus implet. 515
 Nulla Venus, nulli animum flexere Hymenæi:
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem,
 Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis,
 Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
 Dona querens. spreto Ciconum quo munere matres,
 Inter sacra Delum nocturnique orgia Bacchi, 521
 Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
 Tum quoque, marmoreâ caput a cervice revolsum
 Gurgite cum medio portans Oëagrius Hebrus
 Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, 525
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente, vocabat;
 Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
 Hæc Proteus, et se jactu dedit æquor in altum;
 Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torfit.
 At non Cyrene; namque ultro affata timentem: 530
 Nate,

Nate, licet tristes animo deponere curas.
 Hæc omnis morbi causa; hinc miserabile Nymphæ,
 Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 Exitium misere apibus. tu munera supplex 534
 Tende, petens pacem, et faciles venerare Napæas;
 Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
 Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
 Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
 Delige, et intactâ totidem cervice juvencas. 540
 Quatuor his aras, alta ad delubra dearam,
 Constitue, et sacrum jugalis demitte cruorem;
 Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 Post, ubi nona suos aurora induxerit ortus,
 Inferias Orphei Lethæa papavera mittes; 545
 Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ;
 Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
 Haud mora: continuo matris præcepta facessit;
 Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
 Quatuor eximios præstanti corpore tauros 550
 Ducit, et intactâ totidem cervice juvencas.
 Post, ubi nona suos aurora induxerat ortus,
 Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
 Hic verò subitum, ac dictu mirabile, monstrum
 Aspiciunt: liquefacta boum per viscera toto 555
 Stridere apes utero, et ruptis effervere costis,
 Immensasque trahi nubes, jamque arbore summâ
 Confluere, et lentis uvam demittere ramis.
 Hæc super arborum cultu pecorumque canebam,
 Et super arboribus; Cæsar dum magnus ad altum 560
 Fulminat Euphraten bello, victorque volentes
 Per populos dat jura, viamque affectat Olympo:
 Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
 Parthenope, studiis florentem ignobilis otî;
 Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventâ, 565
 Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER I.

ARma virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit
Litora. multum ille et terris iactatus et alto,
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram;
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum, 6
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Musa, mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens regina deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores, 10
Impulerit. tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli;
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam 15
Posthabitâ coluisse Samo. hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata finant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguino duci

M

Audierat,

Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces. 20
 Hinc populum, late regem belloque superbum,
 Venturum excidio Libyæ; sic volvere Parcas.
 Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis.
 Necdum etiam causæ irarum sævique dolores 25
 Exciderant animo: manet altâ mente repositum
 Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
 Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores.
 His accensa super jactatos æquore toto
 Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achillei, 30
 Arcebat longe Latio; multosque per annos
 Errabant, acti fatis, maria omnia circum.
 Tantæ molis erat Romanam condere gentem,
 Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
 Vela dabant læti, et spumas salis ære ruebant; 35
 Cum Juno, æternum fervans sub pectore volnus,
 Hæc secum: mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
 Quippe vetor fatis, Pallasne exurere classem
 Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto, 40
 Unus ob noxam et furias Ajacis Oilei?
 Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
 Disjecitque rates, evertitque æquora ventis;
 Illum expirantem transfixo pectore flammæ
 Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto. 45
 Ast ego, quæ divum incedo regina, Jovisque
 Et soror et conjux, unâ cum gente tot annos
 Bella gero; et quisquam numen Junonis adorât
 Præterea, aut supplex aris imponit honorem?
 Talia flammato secum dea corde volutans, 50
 Nimborum in patriam, loca fœta furentibus austris,
 Æoliâ venit. hic vasto rex Æolus antro
 Luctantes ventos tempestatesque sonoras
 Imperio premit, at vinclis et carcere frenat.
 Illi indignantes, magno cum murmure montis, 55
 Circum

Circum claustra fremunt, celsâ sedet Æolus arce,
 Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
 Ni faciat, maria, ac terras, cœlumque profundum
 Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60
 Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
 Imposuit, regemque dedit, qui scedere certo
 Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
 Ad quem tum Juno supplex his vocibus usâ est:
 Æole, namque tibi divûm pater atque hominum rex
 Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento, 66
 Gens inimica mihi Tyrrhentum navigat æquor,
 Ilium in Italiam portans victosque Penates:
 Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
 Aut age diversos, et disjice corpora ponto. 70
 Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ;
 Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deïopeiam
 Connubio jungam stabili propriamque dicabo,
 Omnes ut tecum, meritis pro talibus, annos
 Exigat, et pulchrâ faciat te prole parentem. 75
 Æolus hæc contra: tuus, o regina, quid optes
 Explorare labor; mihi iussa capeßere fas est.
 Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque,
 Concilias; tu das epulis accumbere divûm,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80
 Hæc ubi dicta, cavum conversâ cuspide montem,
 Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt, et terras turbine perfiant.
 Incubuere mari, totumque a sedibus imis
 Una eurusque, notusque, ruunt, creberque procellis
 Africus; et vastos volvunt ad litora fluctus. 86
 Insequitur clamorque virûm, stridorque rudentum,
 Éripiunt subito nubes cœlumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther; 90

Præsentemque

Præsentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
 Ingemit, et, duplices tendens ad sidera palmas,
 Talia voce refert: o terque quaterque beati,
 Quæis ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis, 95
 Contigit oppetere! o Danaûm fortissime gentis
 Tydide, mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuâque animam hanc effundere dextrâ?
 Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, et ingens
 Sarpedon; ubi tot Simois correpta sub undis 100
 Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora volvit.
 Talia jactanti fridens aquilone procella
 Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi: tum prora averdit, et undis
 Dat latus; insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
 Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens 106
 Terram inter fluctus aperit. furit æstus arenis.
 Trës notus abreptas in saxa latentia torquet;
 Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras.
 Dorsum immane mari summo. tres eurus ab alto
 In brevâ et syrtes urget, miserabile visu! 111
 Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
 Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Orontem,
 Ipsiùs ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit; excutitur pronusque magister 115
 Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
 Torquet agens circum, et rapidus vorat æquorè vórtex.
 Apparent rari nantes in gurgite vasto,
 Arma virûm, tabulæque, et Troia gaza per undas.
 Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ, 120
 Et, quâ vectus Abas, et quâ grandævus Alethes,
 Vicit hyems; laxis laterum compagibus, omnes
 Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt,
 Interea magno misceri murmure pontum,
 Emissamque hyemem, sensit Neptunus, et imis 125

Stagnâ refusa vadis : graviter commotus, et alto
 Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
 Disiectam Æneæ toto videt æquore classem,
 Fluctibus oppressos Troas cœlique ruinâ.
 Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ : 130
 Eurum ad se zephyrumque vocat ; dehinc talia fatur :
 Tantane vos generis tenuit fiducia vestri ?
 Jam cœlum terramque, meo sine numine, venti,
 Miscere et tantas audetis tollere moles ?
 Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.
 Post mihi, non simili pœnâ, commissâ luetis. 136
 Maturate fugam, regique hæc dicite vestro,
 Non illi imperium pelagi sævumque tridentem,
 Sed mihi, forte datum. tenet ille immania saxa,
 Vestras, eure, domos : illâ se jactet in aulâ 140
 Æolus, et, clauso ventorum carcere, regnet.
 Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat,
 Collectasque fugât nubes, solemque reducit.
 Cymothoë simul et Triton adnixus acuto
 Detrudunt naves scopulo : levat ipse tridenti, 145
 Et vastas aperit fyrtes, et temperat æquor,
 Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
 Seditio, sævitque animis ignobile vulgus, 149
 Jamque faces et saxa volant ; furor arma ministrat ;
 Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 Conspexere, silent, arrestisque auribus adstant :
 Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.
 Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
 Prospiciens genitor, cœloque inVectus aperto, 155
 Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
 Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
 Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
 Est in secessu longo locus : insula portum
 Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 Hinc

Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
 In cœlum scopuli; quorum sub vertice late
 Æquora tuta silent. tum sylvis scena coruscis
 Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
 Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum; 166
 Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
 Nympharum domus. hic fessas non vincula naves
 Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
 Huc septem Æneas collectis navibus omni 170
 Ex numero subit; ac magno telluris amore
 Egressi optatâ potiuntur Troës arenâ,
 Et sale tabentes artus in litore ponunt.
 Ac primum filici scintillam excussit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175
 Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
 Expediunt, fessi rerum; frugesque receptas
 Et torrere parant flammis, et frangere saxo.
 Æneas scopulum interea conscendit, et omnem 180
 Prospectum late pelago petit; Anthea si qua
 Jactatum vento videat Phrygiasque biremes,
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arnia Cæci.
 Navem in conspectu nullam. tres litore cervos
 Prospicit errantes; hos tota armenta sequuntur 185
 A tergo, et longum per valles pascitur agmen.
 Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
 Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
 Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
 Cornibus arboreis, sternit; tum volgus: et omnem
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam. 191
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
 Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
 Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes 195
 Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
 Dividit, et dictis mœrentia pectora mulcet:
 O focii,

O socii, neque enim ignari sumus ante malorum,
 O passi graviora; dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantes 200
 Accêstis scopulos; vos et Cyclopea faxa
 Experti. revocate animos, mœstumque timorem
 Mittite. forsan et hæc olim meminisse juvabit.
 Per varios casus, per tot discrimina rerum,
 Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas 205
 Ostendunt. illic fas regna resurgere Trojæ.
 Durate, et vosmet rebus servate secundis.
 Talia voce refert, curisque ingentibus æger
 Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se prædæ accingunt dapibusque futuris: 210
 Tergora deripiunt costis, et viscera nudant.
 Pars in frustra secant, veribusque tremientia figunt.
 Litore ahena locant alii, flammæque ministrant:
 Tum victu revocant vires, fusique per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ. 215
 Postquam exempta fames epulis, mensæque remota,
 Amissos longo socios sermone requirunt,
 Spemque metumque inter dubii; seu vivere credant,
 Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
 Præcipue pius Æneas, nunc acris Orontei, 220
 Nunc Amyci, casum gemit, et crudelia secum
 Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
 Et jam finis erat; cum Jupiter æthere summo
 Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
 Litoraue, et latos populos, sic vertice cœli 225
 Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
 Atque illum tales jactantem pectore curas,
 Tristior et lacrymis oculos suffusa nitentes,
 Alloquitur Venus: o qui res hominumque deûmque
 Æternis regis imperiis, et fulmine terres, 230
 Quid meus Æneas in te committere tantum?
 Quid Troës potuere, quibus, tot funera passis,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?

Certe,

Certe, hinc Romanos olim, volventibus annis,
 Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris, 235
 Qui mare, qui terras, omni ditione tenerent,
 Pollicitus. quæ te, genitor, sententia vertit?
 Hoc equidem occasum Trojæ tristesque ruinas
 Solabar, fatis contraria fata rependens.
 Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
 Insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
 Illyricos penetrare sinus, atque intima, tutus,
 Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi;
 Unde per ora novem, vasto cum murmure montis,
 It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti. 246
 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
 Troia. nunc placidâ compositus pæce quiescit.
 Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem, 250
 Navibus, infandum! amissis, unius ob iram
 Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
 Hic pietatis honos? sic nos in sceptrâ reponis?
 Olli subridens hominum fator atque deorum,
 Vultu, quo cœlum tempestatessque serenat, 255
 Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur:
 Parce metu, Cytherea, manent immota tuorum
 Fata tibi. cernes urbem, promissa Lavini
 Mœnia, sublimemque feres ad fidera cœli 259
 Magnanimum Æneam; neque me sententia vertit.
 Hic, tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
 Longius et volvens fatorum arcana movebo,
 Bellum ingens geret Italiâ, populosque feroces
 Contundet, moresque viris et mœnia ponet;
 Tertia dum Latio regnantem viderit ætas, 265
 Ternaque transierint Rutulis hyberna subactis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno,
 Triginta magnos volvendis mensibus orbes
 Imperio

Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
 Transferet, et longam multâ vi muniet Albam.
 Hic jam tercentum totos regnabitur annos
 Gente sub Hectoreâ ; donec regina sacerdos,
 Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde, lupæ fulvo nutricis tegmine lætus, 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
 His ego nec metas rerum, nec tempora, pono.
 Imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
 Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fatigat,
 Consilia in melius referet, metumque fovebit 281
 Romanos rerum dominos gentemque togatam.
 Sic placitum. veniet, lustris labentibus, ætas,
 Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenæ
 Servitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
 Imperium oceano, famam qui terminet astris,
 Julius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim cœlo, spoliis orientis onustum,
 Accipies secura. vocabitur hic quoque votis. 290
 Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
 Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
 Jura dabunt. diræ ferro et compagibus arctis
 Claudentur belli portæ : fuor impius, intus
 Sæva sedens super arma, et centum vinctus ahenis
 Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento. 296
 Hæc ait, et Majâ genitum demittit ab alto,
 Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
 Hospitio Teucris ; ne fati nescia Dido
 Finibus arderet. volat ille per aëra magnum 300
 Remigio alarum, ac Libyæ citus adstitit oris.
 Et jam jussa facit, ponuntque ferocia Pœni
 Corda, volente deo. in primis regina quietum
 Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
 At pius Æneas, per noctem plurima volvens, 305

Ut primum lux alma data est, exire, locosque
 Explorare novos, quas vento accesserit oras,
 Qui teneant, nam inculta videt, hominesne, feræne,
 Quærere, constituit, sociisque exacta referre.
 Classẽ in convexo nemorum, sub rupe cavatâ, 310
 Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris,
 Occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
 Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315
 Spartanæ; vel qualis equos Threïssa fatigat
 Harpalyce, volucremque fugâ prævertitur Hebrum.
 Namque hufieris de moreabilem suspenderat arcum,
 Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
 Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes. 320
 Ac prior, heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
 Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
 Succinctam pharetrâ et maculosæ tegmine lyncis,
 Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
 Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus: 325
 Nulla tuarum audita mihi, neque visa, sororum.
 O, quam te memorem, virgo! namque haud tibi vultus
 Mortalis, nec vox hominem sonat. ô dea certe!
 An Phœbi soror, an nympharum sanguinis una,
 Sis felix, nostrumque leves, quæcunque, laborem;
 Et, quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris, 331
 Jactemur, doceas. ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc vastis et fluctibus acti.
 Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
 Tum Venus: haud equidem tali me dignor honore:
 Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram, 336
 Purpureoque alte furas vincire cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem;
 Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
 Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta, 340
 Germanum fugiens. longa est injuria, longæ
 Ambages;

Ambages ; sed summa sequar fastigia rerum.
 Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
 Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore ;
 Cui pater intactam dederat, primisque jugârat 345
 Ominibus : sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
 Quos inter medius venit furor. ille Sichæum,
 Impius, ante aras, atque auri cæcus amore,
 Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 Germanæ ; factumque diu celavit, et ægram,
 Multa malus simulans, vanâ spe lusit amantem.
 Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Conjugis, ora modis attollens pallida miris :
 Crudeles aras trajectaque pectora ferro 355
 Nudavit, cæcumque domus scelus omne rexit.
 Tum celerare fugam, patriâque excedere suadet,
 Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
 Thesauros ; ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
 Aut metus acer, erat ; naves, quæ forte paratæ,
 Corripiunt, onerantque auro. portantur avari
 Pygmalionis opes pelago. dux scœmina facti.
 Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 Mœnia surgentemque novæ Carthaginis arcem,
 Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 Taurino quantum possent circumdare tergo.
 Sed vos qui tandem ? quibus advenistis ab oris ?
 Quove tenetis iter ? quærenti talibus ille, 370
 Suspirans, imoque trahens a pectore vocem :
 O dea, si primâ repetens ab origine pergam,
 Et vacet annales nostrorum audire laborum ;
 Ante diem clauso componet vesper Olympo.
 Nos Trojâ antiquâ, si vestras forte per aures 375
 Trojæ nomen iit, diversa per æquora vectos,
 Forte suâ Libycis tempestas appulit oris.

Sum

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
 Classe veho mecum, famâ super æthera notus.
 Italiam quæro patriam : et genus ab Jove summo.
 Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor, 381
 Matre deâ monstrante viam, data fata secutus :
 Vix septem convulsæ undis euroque supersunt.
 Ipse, ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
 Europâ atque Asiâ pulsus, Nec plura querentem
 Passa Venus, medio sic interfata dolore est : 386
 Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus auras
 Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
 Namque tibi reduces socios classẽque relatam 390
 Nuncio, et in tutum versis aquilonibus actam ;
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Aspice bis senos lætantes agmine cyncos,
 Ætheriâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
 Turbarat cœlo : nunc terras ordine longo 395
 Aut capere, aut captas jam despectare, videntur.
 Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere ;
 Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum,
 Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400
 Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.
 Dixit, et avertens roseâ cervice refulsit,
 Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
 Spiravere : pedes vestis defluxit ad imos,
 Et verâ incessu patuit dea. ille, ubi matrem 405
 Agnovit, tali fugientem est voce secutus :
 Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
 Ludis imaginibus ? cur dextræ jungere dextram
 Non datur, ac veras audire et reddere voces ?
 Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit, 410
 At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
 Et multo nebulae circum dea fudit amictu,

Cernere

Cernere ne quis eos, neu quis contingere, posset,
 Molirive moram, aut veniendi exposcere causas.
 Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 Læta suas; ubi templum illi, centumque Sabæo
 Thure calent aræ, fertisque recentibus halant.
 Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
 Jamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 Imminet, adversasque aspectat desuper arces. 420
 Miratur molem Æneas, magalia quondam;
 Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrri: pars ducere muros,
 Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa;
 Pars aptare locum tecto, et concludere fulco. 425
 Jura, magistratusque, legunt, sanctumque senatum,
 Hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
 Fundamenta locant alii, immanesque columnas
 Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris:
 Qualis apes æstate novâ per florea rura 430
 Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 Educunt foetus; aut cum liquentia mella
 Stipant, et dulci distendunt nectare cellas;
 Aut onera accipiunt venientum, aut, agmine facto,
 Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent. 435
 Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 O fortunati, quorum jam mœnia surgunt!
 Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 Infert se septus nebulâ, mirabile dictu,
 Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli. 440
 Lucus in urbe fuit mediâ, lætissimus umbræ,
 Quo primum, jactati undis et turbine, Pœni
 Effodere loco signum, quod regia Juno
 Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
 Egregiam et facilem victu per secula gentem. 445
 Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 Condebat, donis opulentum et numine divæ:
 Æræ cui gradibus surgebant limina, nexæque

Ære

Ære trabes; sonitus cardo stridebat ahenis.
 Hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 Leniit; hic primum Æneas sperare salutem
 Ausus, et afflictis melius confidere rebus.
 Namque, sub ingenti iustrat dum singula templo,
 Reginam opperiens, dum, quæ fortuna sit urbi,
 Artificumque manus inter se, operumque laborem,
 Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnās, 456
 Bellaque jam famā totam vulgata per orbem;
 Atriden, Priamumque, et sævum ambobus Achillen.
 Constat, et lacrymans, quis jam locus, inquit, Achate,
 Quæ regio in terris nostri non plena laboris? 460
 En Priamus. sent hic etiam sua præmia laudi;
 Sunt lacrymæ rerum; et mentem mortalia tangunt.
 Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, atque animum picturâ pascit inani,
 Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
 Namque videbat, uti bellantes Pergamæ circum 466
 Hac fugerent Graii, premeret Trojani juvenus:
 Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhæsi niveis tentoria velis.
 Agnoscit lacrymans; primo quæ prodita somno 470
 Tydides multâ vastabat cæde cruentus;
 Ardentesque avertit equos in castra, prius quam
 Pabula gustassent Trojæ Xanthumque bibissent.
 Parte aliâ fugiens amissis Troilus armis,
 Infelix puer, atque impar congressus Achilli, 475
 Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
 Lora tenens tamen. huic cervixque comæque trahuntur
 Per terram, et versâ pulvis inscribitur hastâ.
 Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
 Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant, 480
 Suppliciter tristes et tunc pectora palmis.
 Diva solo fixos oculos averſa tenebat,
 Ter circum Iliacos raptaverat Hæctora muros,
 Exanimumque auro corpus vendebat, Achilles.

Tum

Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
 Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici, 486
 Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
 Se quoque principibus permittum agnoscit Achivis,
 Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
 Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
 Aurea subnectens exsectæ cingula mammae,
 Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
 Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
 Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno, 495
 Regina ad templum formâ pulcherrima Dido
 Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
 Qualis, in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi,
 Exercet Diana choros, quam mille secutæ 499
 Hinc atque hinc glomerantur Oreades, illa pharetram
 Fert humero, gradiensque deas supereminet omnes.
 Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
 Talis erat Dido; talem se læta ferebat
 Per medios, instans operi regnisque futuris.
 Tum foribus divæ, mediâ testudine templi, 503
 Septa armis solioque alte subnixa, resedit.
 Jura dabat legesque viris; operumque laborem
 Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.
 Cum subito Æneas concursu accedere magno
 Anthea, Sergestumque, videt, fortemque Cloanthum,
 Teucrorumque alios; ater quos æquore turbo 510
 Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
 Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates,
 Lætitiâque metuque avidi conjungere dextras
 Ardebant; sed res animos incognita turbat. 513
 Dissimulant, et nube cavâ speculantur amicti,
 Quæ fortuna viris, classem quo litore linquant,
 Quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant,
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.
 Postquam introgressi, et coram data copia fandi; 520

Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit :
 O regina, novam cui condere Jupiter urbem
 Justitiâque dedit gentes frænare superbas ;
 Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus : prohibe infandos a navibus ignes ; 525
 Parce pio generi, et propius res aspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penates
 Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas :
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus; Hesperiam Graii cognomine dicunt, 530
 Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ :
 Oenotrî coluere viri ; nunc fama, minores
 Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
 Huc cursus fuit ;
 Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion 535
 In vada cæca tulit, penitusque procacibus austris,
 Perque undas, superante salo, perque invia saxa,
 Dispulit. huc pauci vestris adnavimus oris.
 Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara
 morem
 Permittit patria ? hospitio prohibemur arenæ. 540
 Bella cient, primâque vetant consistere terrâ.
 Si genus humanum et mortalia temnitis arma ;
 At sperate deos memores fandi atque nefandi.
 Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
 Nec pietate fuit, nec bello major et armis : 545
 Quem si fata virum servant, si voscitur aurâ
 Ætheriâ, neque adhuc crudelibus occubat umbris ;
 Non metus, officio nec te certasse priorem
 Pœniteat. sunt et Siculis regionibus urbes,
 Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes. 550
 Quassatam ventis liceat subducere classem,
 Et sylvis aptare trabes, et stringere remos ;
 Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
 Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
 Sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrûm,
 Pontus

Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli; 556
 At freta Sicania saltem, sedesque paratas,
 Unde huc advecti, regemque petamus Acesten;
 Talibus Ilioneus, cuncti simul ore fremebant
 Dardanidæ. 560
 Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
 Solvite corde metum, Teucri; secludite curas
 Res dura et regni novitas me talia cogunt
 Moliri, et late fines custode tueri. 564
 Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem,
 Virtutesque, virosque, et tanti incendia belli
 Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni;
 Nec tam aversus equos Tyriâ sol-jungit ab urbe
 Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
 Sive Erycis fines regemque optatis Acesten, 570
 Auxilio tutos demittam, opibusque juvabo.
 Vultis et his meeum pariter considere regnis?
 Urbem quam statuo? vestra est, subducite naves,
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 Atque utinam rex ipse, noto compulsus eodem, 575
 Afforet Æneas! equidem per litora certos
 Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
 Si quibus ejectus sylvis aut urbibus errat.
 His animum arrecti dictis, et fortis Achates
 Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem 580
 Ardebant. prior Ænean compellat Achates:
 Natè deâ, quæ nunc animo sententia surgit?
 Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos.
 Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
 Submersum: dictis respondent cætera matris. 585
 Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
 Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.
 Restitit Æneas, claræque in luce refulsit,
 Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram
 Cæsariem nato genitrix, lumenque juvenæ 590
 Purpureum, et latos oculis afflârat honores:

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
 Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repente
 Improvisus ait: coram, quem quæritis, adsum, 595
 Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
 O sola infandos Trojæ miserata labores,
 Quæ nos, reliquias Danaûm, terræque, marisque,
 Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
 Urbe, domo, socias. grates persolvere dignas 600
 Non opis est nostræ, Dido; nec quicquid ubique est
 Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
 Dî tibi, si qua pios respectant numina, si quid
 Usquam iustitiæ est, et mens sibi conscia recti,
 Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt 605
 Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
 Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
 Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt,
 Quæ me cunque vocant terræ. sic fatus, amicum
 Ilionea petit dextrâ, lævâque Serestum; 611
 Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum,
 Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
 Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est:
 Quis te, nate deâ, per tanta pericula casus 615
 Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
 Tunc ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
 Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
 Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
 Finibus expulsum patriis, nova regna petentem 620
 Auxilio Beli. genitor tum Belus opimam
 Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
 Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiquâ Teucrorum a stirpe volebat.
 Quare agite, o tectis, juvenes, succedite nostris.

Me quoque per multos similis fortuna labores
 Jactatam hac demum voluit consistere terrâ.
 Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
 Sic memorat. simul Ænean in regia ducit
 Tecta; simul divûm templis indicit honorem.
 Nec minus interea fociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum
 Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
 Munera, lætitiâque dei. 636
 At domus interior regali splendida luxu
 Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
 Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:
 Ingens argentum mensis, cœlataque in auro 640
 Fortia facta patrum, series longissima rerum,
 Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
 Æneas, neque enim patrius consistere mentem
 Passus amor, rapidum ad naves præmittit Achaten,
 Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat. 645
 Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
 Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
 Ferre jubet, pallam signis auroque rigentem,
 Et circumtextum croceo velamen acantho,
 Ornatus Argivæ Helenæ; quos illa Mycenis, 650
 Pergama cum peteret inconcessosque Hymenæos,
 Extulerat, matris Ledaë mirabile donum.
 Præterea scēptrum, Ilione quod gesserat olim,
 Maxima natarum Priami, colloque monile
 Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
 Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates. 656
 At Cytherea novas artes, nova pectore versat
 Consilia; ut faciem mutatus et ora Cupido
 Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
 Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem: 660
 Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilingues.
 Urit atrox Juno, et sub noctem cura recurSAT,
 Ergo his aligerum dictis affatur amorem:

Nate,

Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
 Nate, patris summi qui tela Typhoëa temnis, 665
 Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
 Frater ut *Aeneas* pelago tuus omnia circum.
 Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
 Nota tibi; et nostro doluisti sæpe dolore.
 Hunc *Phœnissa* tenet *Dido*, blandisque moratur 670
 Vocibus; et vereor, quo se Junonia vertant
 Hospitia. haud tanto cessabit cardine rerum.
 Quocirca capere ante dolis et cingere flammâ
 Reginam meditor; ne quo se numine mutet,
 Sed magno *Aeneas* mecum teneatur amore. 675
 Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
 Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 Dona ferens pelago et flammis restantia Trojæ.
 Hunc ego sopitum somno, super altâ Cythera, 680
 Aut super *Idalium*, sacratâ sede recondam;
 Ne qua scire dolos, mediussve occurrere, possit.
 Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
 Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus:
 Ut, cum te gremio accipiet lætissima *Dido*, 685
 Regales inter mensas laticemque *Lyæum*,
 Cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 Occultum inspiret ignem, fallasque veneno.
 Paret amor dictis charæ genitricis, et alas
 Exuit, et gressu gaudens incedit *Iuli*. 690
 At *Venus* *Ascanio* placidam per membra quietem
 Irrigat, et totum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
 Floribus et dulci aspirans complectitur umbrâ.
 Jamque ibat, dicto parens, et dona *Cupido* 695
 Regia portabat *Tyriis*, duce lætus *Achate*.
 Cum venit, aulaeis jam se regina superbis
 Aurêa composuit spondâ, mediamque locavit.

Jam

Jam pater Æneas et jam Trojana juvenus
 Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
 Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Quinquaginta intus famulae; quibus ordine longo
 Cura penum struere, et flammis adolere penates.
 Centum aliae, totidemque pares ætate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
 Necnon et Tyrii per limina læta frequentes
 Convenere, toris jussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Æneæ; mirantur lulum,
 Flagrantisque dei vultus, simulataque verba, 710
 Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
 Præcipue infelix, pesti devota futurae,
 Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo,
 Phoenissa, et puero pariter donisque movetur.
 Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit, 715
 Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
 Reginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto,
 Hæret, et interdum gremio fovet: inscia Dido,
 Insidat quantus miseræ deus: at memor ille
 Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sichæum 720
 Incipit, et vivo tentat prævertere amore
 Jampridem resides animos desuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
 Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
 Fit strepitus tectis, vocemque perampla volutant 725
 Atria: dependent lychni laquearibus aureis
 Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
 Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
 Implevitque mero, pateram; quam Belus, et omnes
 A Belo soliti. tum facta silentia tectis: 730
 Jupiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur,
 Hunc lætum Tyriisque diem Trojæque profectis
 Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
 Adfit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno:

Et

Et vos o coetum Tyrii celebrate faventes. 735
 Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
 Primaque libato summo tenus attigit ore.
 Tum Bitiae dedit inorepitans. ille impiger hausit
 Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
 Post alii proceres. citharâ crinitus Iopas 740
 Perfonat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
 Hic canit errantem Iugam, solisque labores;
 Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et
 ignes;
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:
 Quid tantum oceano properent se tingere soles 745
 Hybernî, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
 Necnon et vario noctem sermone trahebat
 Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
 Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
 Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis; 751
 Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
 Imo age, et a primâ dic, hospes, origine nobis
 Insidias, inquit, Danaûm, casusque tuorum,
 Erroresque tuos: nam te jam septima portat 755
 Omnibus errantem et terris et fluctibus æstas.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER II.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
 Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto :
 Infandum, regina, jubes renovare dolorem,
 Trojanas ut opes et lamentabile regnum
 Eruerint Danaï ; quæque ipse miserrima vidi, 5
 Et quorum pars magna fui. quis, talia fando,
 Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssæi,
 Temperet a lacrymis ? et jam nox humida cælo
 Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros, 10
 Et breviter Trojæ supremum audire laborem,
 Quanquam animus meminisse horret luctuque refugit,
 Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
 Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
 Instar montis equum, divinâ Palladis arte, 15
 Ædificant, sectâque intexunt abiete costas.
 Votum pro reditu simulant. ea fama vagatur.
 Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
 Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
 Ingentes utrumque armato milite complent. 20
 Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
 Insula, dives opum, Priami dum regna manebant ;
 Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis :
 Huc se provecti deserto in litore condunt.
 Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenæ. 25

Ergo

Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu;
 Panduntur portæ; juvat ire, et Dorica castra,
 Desertosque videre locos, litusque relictum.
 Hic Dolopum manus; hic sævus tendebat Achilles;
 Classibus hic locus; hic acies certare solebant. 30
 Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
 Et molem mirantur equi: primusque Thymætes
 Duci intra muros hortatur, et arce locari;
 Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
 At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
 Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis;
 Aut terèbrare cavas uteri et tentare latebras,
 Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
 Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ, 40
 Laocoon ardens summâ decurrit ab arce:
 Et procul, o miseri, quæ tanta insania, cives?
 Creditis avertos hostes? aut ulla putatis
 Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulysses?
 Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 45
 Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
 Inspectura domos, venturaque desuper urbi,
 Aut aliquis latet error. equo nē credite, Teucri.
 Quicquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 50
 In latus inque feri curvam compagibus alvum
 Contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
 Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
 Et, si fata deûm, si mens non læva fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas scdare latebras; 55
 Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
 Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro, 59
 Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
 Obtulerat; fidens animi, atque in utrumque paratus,
 Seu

Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
 Undique visendi studio Trojana juvenus
 Circumsufa ruit, certatque illudere capto.
 Accipe nunc Danaûm infidias et crimen; ab uno 65
 Disce omnes.
 Namque, ut conspectu in medio, turbatus, inermis,
 Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit;
 Heu! quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
 Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
 Cui neque apud Danaos usquam locus; et super ipsi 71
 Dardanidæ insensî pœnas cum sanguine poscunt.
 Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
 Impetus. hortamur fari quo sanguine cretus,
 Quidve ferat, memoret, quæ sit fiducia capto: 75
 Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
 Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcunque, fatebor
 Vera, inquit; neque me Argolicâ de gente negabo;
 Hoc primum. nec, si miserum fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
 Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures 81
 Belidæ nomen Palamedis, et inclyta famâ
 Gloria; quem falsâ sub prodicione Pelasgi
 Infontem, infando indicio, quia bella vetabat;
 Demisere neci: nunc cassum lumine lugent. 85
 Illi me comitem, et consanguinitate propinquum;
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
 Dum stabat regno incolumis, regnumque vigebat
 Consiliis, et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. invidiâ postquam pellacia Ulyssæi, 90
 Haud ignota loquor, superis concessit ab oris,
 Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 Et casum infontis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens; et me, fors si qua tulisset,
 Si patrios unquam remeassem victor ad Argos, 95
 Promissi ultorem, et verbis odia aspera movi.
 Hinc mihi prima mali labe; hinc semper Ulysses

Criminibus terrere novis ; hinc spargere voces
 In vulgum ambiguas, et quærere conscius arma.
 Nec requievit enim, donec, Calchante ministro--- 100
 Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo ?
 Quidve moror ? si omnes uno ordine habetis Achivos,
 Idque audire sat est ; jamdudum sumite pœnas.
 Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.
 Tum vero ardemus scitari et quærere causas, 105
 Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
 Prosequitur pavitans, et siclo pectore fatur ;
 Sæpe fugam Danai Trojâ cupiere relicta
 Moliri, et longo fessi discedere bello.
 Fecissentque utinam ! sæpe illos aspera ponti 110
 Interclusit hyems, et terruit auster euntes.
 Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis
 Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
 Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
 Mittimus ;isque adytis hæc tristia dicta reportat. 115
 Sanguine placastis ventos et virgine cæsâ,
 Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras ;
 Sanguine quærendi reditus animæque litandum
 Argolicâ. volgi quæ vox ut venit ad aures,
 Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit 120
 Ossa tremor ; cui fata parent, quem poscat Apollo.
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios ; quæ sint ea numina divûm
 Flagitat. et mihi jam multi crudele caneant
 Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
 Bis quinos filet ille dies, testusque recusat
 Prodere voce suâ quemquam, aut opponere morti.
 Vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 Composito rumpit vocem, et me destinat aræ.
 Assensere omnes ; et, quæ sibi quisque timebat, 130
 Unius in miseri exitium conversa tulere.
 Jamque dies infanda aderat ; mihi sacra parari,
 Et falsæ fruges, et circum tempora vittæ.

Eripui,

Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi,
 Limosque lacu per noctem obscurus in ulvâ 135
 Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
 Nec dulces natos, exoptatumque parentem;
 Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcēt
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
 Quod te, per superos et conscia numina veri; 141
 Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus, usquam
 Intemerata fides, oro, miserere laborum
 Tantorum; miserere animi non digna ferentis.
 His lacrymis vitam damus, et miserescimur ultro. 145
 Ipse viro primus manicas atque arcta levare
 Vincla jubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios,
 Noster eris; mihiq; hæc ediffere vera roganti: 149
 Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
 Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
 Dixerat. ille, dolis instructus et arte Pelasgâ, 152
 Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
 Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi, 155
 Quos fugi; vitæque deum, quas hostia gessi;
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura;
 Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneat, servataque serves 160
 Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
 Omnis spes Danaum, et cœpti fiducia belli,
 Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulysses,
 Fatale aggressi sacrato avellere templo 165
 Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
 Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi divæ contingere vittas:
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri

Spes Danaûm ; fractæ vires, averſa deæ mens. 170
 Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
 Vix poſitum caſtris ſimulacrum, arſere coruſcæ.
 Luminibus flammæ arrectis, falſuſque per artus.
 Sudor iit, terque ipſa ſolo, mirabile dictu,
 Emicuit, parantamque ferens haſtamque trementem.
 Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas : 176
 Nec poſſe Argolicis excindi Pergama telis,
 Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
 Quod pelago et curvis ſecum avexere carinis.
 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenæ, 180
 Arma deoſque parant comites, pelagoque remenſo
 Improviſi aderunt. ita digerit omnia Calchas.
 Hanc pro Palladio moniti, pro numine laſo,
 Effigiem ſtatuerè, neſas quæ triſte piaret.
 Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem : 185
 Roboribus textis, cœloque educere, juſſit :
 Ne recipi portis, aut duci in mœnia, poſſit ;
 Neu populum antiquâ ſub relligione tueri.
 Nam ſi veſtra manus violaffet dona Minervæ, 189
 Tum magnum exitium, quod di prius omen in ipſum
 Convertant ! Priami imperio Phrygibuſque futurum.
 Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem,
 Ultro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
 Venturam, et noſtros ea fata manere nepotes.
 Talibus infidiis perjurique arte Sinonis 195
 Credita res, captique dolis lacrymiſque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Lariffæus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinæ,
 Hic aliud majus miſeris multoque tremendum
 Objicitur magis, atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno forte ſacerdos,
 Sôlemnes taurum ingentem maſtabat ad aras.
 Ecce autem, gemini a Tenedo tranquilla per altâ,
 Horreſco referens, immenſis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt : 205
 Pectora

Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
 Sanguineæ exsuperant undas; pars cætera pontum
 Pone legit, sinuantque immensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo; jamque arva tenebant;
 Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exangues. illi agmine certo
 Laocoonta petunt, et primum parva duorum
 Corpora natorum serpens amplexus uterque
 Implicat, et miseros morfu depascitur artus. 215
 Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
 Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: et jam
 Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos, 220
 Perfusus sanie vittas atroque veneno.
 Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 Quales mugitus, fugit cum faucibus aram
 Taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 Effugiant, sævæque petant Tritonidos arcem;
 Sub pedibusque deæ clypei que sub orbe teguntur.
 Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
 Insinuat pavôr; et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur 230
 Læferit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divæ
 Numina, conclamant.
 Dividimus muros, et moenia pandimus urbis.
 Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subjiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
 Intendunt: scandit fatalis machina muros,
 Foeta armis. pueri circum innuptæque puellæ
 Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediæque minans illabitur urbi. 240

O patria!

O patria ! o divum domus Ilion, inclyta bello
 Mœnia Dardanidum ! quater ipso in limine portæ
 Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
 Instamus tamen immemores cæcique furore,
 Et monstrum infelix sacratâ sistimus arce. 245
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 Ora, dei jussu non unquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille dies, festâ velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea cœlum, et ruit oceano nox, 250
 Involvens umbrâ magnâ terramque, polumque,
 Myrmidonumque dolos, fusi per mœnia Teucri
 Conticuere. sopor fessos complectitur artus.
 Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ, 255
 Litora nota petens : flammæ cum regia puppis
 Extulerat ; fatisque deum defensus iniquis,
 Inclusos utero Danaos et pinea furtim
 Laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
 Reddit equus, lætique cavo se robore promunt : 260
 Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulysses,
 Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
 Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
 Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epæus,
 Invadunt urbem somno vineque sepultam. 265
 Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes
 Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
 Tempus erat, quo prima quies mortalibus agris
 Incipit, et dono divum gratissima serpit.
 In somnis, ecce, ante oculos mœstissimus Hector 270
 Visus adesse mihi, largosque effundere fletus ;
 Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
 Pulvere, perque pedes trajectus lorâ tumentes.
 Hei mihi, qualis erat ! quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis, 275
 Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes !
 Squalentem

Squalentem barbam, et concretos sanguine crines,
 Volneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
 Accepit patrios. ultro flens ipse videbar
 Compellare virum, et mœstas expromere voces : 280
 O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrûm,
 Quæ tantæ tenueré moræ ? quibus Hector ab oris
 Expectate venis ? ut te, post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque urbisque labores,
 Defessi aspiciamus ? quæ causa indigna serenos 285
 Fœdavit vultus ? aut cur hæc vulnera cerno ?
 Ille nihil : nec me quærentem vana moratur :
 Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
 Heu fuge, nate deâ, teque his, ait, eripe flammis.
 Hostis habet muros ; ruit alto a culmine Troja. 290
 Sat patriæ Priamoque datum. si Pergama dextrâ
 Defendi possent, etiam hâc defensa fuissent.
 Sacra suosque tibi commendat Troja Penates :
 Hos cape fatorum comites ; his mœnia quære,
 Magna pererrato statues quæ denique ponto. 295
 Sic ait, et manibus vittas, Vestamque potentem,
 Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
 Diverso interea miscentur mœnia luctu,
 Et magis atque magis, quanquam secreta parentis
 Anchisæ domus, arboribusque obtecta recessit, . 300
 Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
 Excutior somno, et summi fastigia tecti.
 Ascensu supero, atque arrectis auribus adsto.
 In segetem veluti cum flamma, furentibus austris,
 Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 Sternit agros, sternit sata læta boumque labores,
 Præcipitesque trahit sylvas ; stupet inscius, alto
 Accipiens sonitum saxi de vertice, pastor.
 Tum vero manifesta fides, Danaûmque patefcunt
 Infidiæ. jam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
 Volcano superante, domus ; jam proximus ardet
 Ucalegon ; Sigea igni freta læta relucet.

Exoritur

Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum;
 Arma amens capio; nec sat rationis in armis; 314
 Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
 Cum sociis ardent animi: furor iraque mentem
 Præcipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
 Ecce autem telis Pantheus elapsus Achivum,
 Pantheus Othryades, artis Phœbique sacerdos; 319
 Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem
 Ipse trahit; cursuque amens ad litora tendit.
 Quo res summa loco; Pantheu? quam prendimus
 arcem?
 Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 Venit summa dies, et ineluctabile tempus
 Dardaniæ. fuimus Troës; fuit Ilium, et ingens 325
 Gloria Teucrorum. serus omnia Jupiter Argos
 Transtulit. incensâ Danaï dominantur in urbe.
 Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
 Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet.
 Insultans. portis alii bipatientibus adfunt, 330
 Millia quot magnis unquam venerere Mycenis.
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci: vix primi prœlia tentant
 Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadæ dictis et numine divum
 In flammam et in arma feror; quo tristis Erinny,
 Quo fremitus, vocat, et sublatus ad æthera clamor.
 Addunt se socios Ripheus, et maximus annis 339
 Iphitus, oblatus per lunam, Hypanisque, Dymasque,
 Et lateri agglomerant nostro, juvenisque Choroëbus
 Mygdonides. illis ad Trojam forte diebus
 Venerat, infano Cassandrae incensus amore;
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat:
 Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis 345
 Audierat.
 Quos ubi confertos audere in prœlia vidi,

Incipio

Incipio super his : juvenes, fortissima frustra
 Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
 Certa sequi, quæ sit rebus fortuna, videtis. 350
 Excessere omnes adytis arisque relictis
 Dî, quibus imperium hoc steterat : succurritis urbi
 Incensæ. moriamur, et in media arma ruamus.
 Una salus victis nullam sperare salutem. 354
 Sic animis juvenum furor additus. inde, lupi ceu
 Raptores atrâ in nebulâ, quos improba ventris
 Exegit cæcos rabies, catulique relictî
 Faucibus expectant ficcis, per tela, per hostes,
 Vadimus, haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
 Urbis iter. nox atra cavâ circumvolat umbrâ. 360
 Quis cladem illius noctis, quis funera, fando
 Explicet; aut possit lacrymis æquare labores ?
 Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos.
 Plurima perque vias sternuntur inertia passim
 Corpora, perque domos, et relligiosa deorum 365
 Limina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri :
 Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
 Victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
 Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
 Primus se, Danaûm magnâ comitante catervâ, 370
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
 Inscius, atque ultro verbis compellat amicis :
 Festinate viri ; nam quæ tam fera moratur
 Segnities ? alii rapiunt incensâ feruntque
 Pergama. vos celsis nunc primum a navibus itis ? 375
 Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur
 Fida satis, sensit medios delapsus in hostes :
 Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit :
 Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit, humi nitens, trepidusque repente refugit 380
 Attollentem iras, et cœrula colla tumentem.
 Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.

Q

Irruimus,

Irruimus, densis et circumfundimur armis :
 Ignarosque loci passim et formidine captos
 Sternimus. aspirat primo fortuna labori. 385
 Atque hic successu exultans animisque Chorcæbus,
 O focii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
 Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis 389
 Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoste requirat ?
 Arma dabunt ipsi. sic fatus : deinde comantem
 Androgei galeam clypeique insigne decorum
 Induitur, laterique Argivum accommodat ensen.
 Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juvenis
 Læta, facit : spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus immixti Danais, haud numine nostro,
 Multaque per cæcam congressi prœlia noctem
 Conserimus ; multos Danaûm demittimus orco.
 Diffugiunt alii ad naves, et litora cursu
 Fida petunt ; pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus equum, et notâ conduntur in alvo.
 Heu, nihil invitis fas quenquam fidere divis !
 Ecce, trahebatur passis Priameïa virgo
 Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,
 Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra, 405
 Lumina ; nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiatâ mente Chorcæbus,
 Et sese medium injecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
 Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
 Tum Danai, gemitu atque ereptæ virginis irâ,
 Undique collecti invadunt ; acerrimus Ajax,
 Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis : 415
 Adversî rupto ceu quondam turbine venti
 Confligunt, zephyrusque, notusque, et lætus eoîs
 Eurûs.

Euris equis : stridunt sylvæ, sævitque tridenti
 Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
 Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram 420
 Fudimus infidiis, totâque agitavimus urbe,
 Apparent : primi clypeos mentitaque tela
 Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
 Illicet obruimur numero : primusque Choræbus
 Peneleï dextrâ, divæ armipotentis ad aram, 425
 Procumbit ; cadit et Ripheus, justissimus unus
 Qui fuit in Teucris et servantissimus æqui.
 Dis aliter visum. pereunt Hypanisque Dymasque,
 Confixi a fociis ; nec te tua plurima, Pantheu,
 Labentem pietas, neque Apollinis infula, textit. 430
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ulla
 Vitavisse vices Danaûm ; et, si fata fuissent
 Ut caderem, meruisse manu. divellimur inde ;
 Iphitus et Pelias mecum : quorum Iphitus ævo 435
 Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulyssæi.
 Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
 Bella forent, nulli totâ morerentur in urbe ;
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes,
 Cernimus, obsessumque actâ testudine limen. 441
 Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
 Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
 Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidæ contra turres ac tecta domorum 445
 Culmina convellunt, his se, quando ultima cernunt,
 Extremâ jam in morte parant defendere telis ;
 Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores, has servant agmine denso. 450
 Instaurati animi regis succurrere tectis,
 Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
 Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus

Tectorum

Tectorum inter se Priami, postesque relictī
 A tergo; infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Sæpius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad foceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
 Evado ad summi fastigia culminis; unde
 Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
 Turrin in præcipiti stantem, summisque sub astra 460
 Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
 Et Danaum solitæ naves, et Achæica castra,
 Aggressi ferro circum, qua summa labantes
 Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
 Sedibus, impulimusque. ea lapsa repente ruinam 465
 Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
 Incidit. ast illi subeunt; nec saxa, nec ullum
 Telorum interea cessat genus.
 Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 Exultat, telis et luce coruscus ahenâ: 470
 Qualis, ubi in lucem coluber, mala gramina pastus,
 Frigida sub terrâ tumidum quem bruma tegebat,
 Nunc, positis novus exuviis nitidusque juventâ,
 Lubrica convolvit sublato pectore terga,
 Arduus ad solem, et linguis micat ore trifulcis. 475
 Una ingens Periphas, et equorum agitator Achilles
 Armiger Automedon; una omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto, et flammias ad culmina jactant.
 Ipse inter primos, correptâ dura bipedani
 Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
 Æratos; jamque, excisâ trabe, firma cavavit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
 Apparet domus intus, et atria longa patefcunt;
 Apparent Priami et veterum penetralia regum;
 Armatosque vident stantes in limine primo. 485
 At domus interiôr gemitu miseroque tumultu
 Miscetur, penitusque cavæ plangoribus ædes
 Fœmineis ululant. ferit aurea sidera clamor.
 Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
 Amplexæque

Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt. 490
 Instat vi patriâ Pyrrhus; nec claustra neque ipsi
 Custodes sufferre valent. labat ariete crebro
 Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant,
 Immissi Danaï, et late loca milite complent. 495
 Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
 Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes
 Cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem 499
 Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atridas;
 Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
 Sanguine fœdantem, quos ipse sacrauerat, ignes.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum;
 Barbarico postes auro spoliisque superbi
 Procubuere. tenent Danaï, qua deficit ignis. 505
 Forfitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
 Urbis ubi captæ casum convolsaque vidit
 Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
 Arma diu senior desueta trementibus ævo
 Circundat nequicquam humeris, et inutile ferrum 510
 Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
 Ædibus in mediis nudoque sub ætheris axe
 Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus,
 Incumbens aræ atque umbrâ complexa Penates.
 Hic Hecuba et natæ nequicquam altaria circum, 515
 Præcipites atrâ seu tempestate columbæ,
 Condensæ et divûm amplexæ simulacra, sedebant.
 Ipsum autem sumptis Priamum juvenalibus armis
 Ut vidit: quæ mens tam dira, miserrime conjux,
 Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520
 Non tali auxilio, nec defensoribus istis,
 Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
 Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes:
 Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
 Ad sese, et sacrâ longævum in sede locavit. 525
 Ecce

Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
 Unus natorum Priami, per tela, per hostes,
 Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat,
 Saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 Insequitur, jam jamque manu tenet et premit hastâ.
 Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum, 531
 Concidit, ac multo vitam cum sanguine fundit.
 Hic Priamus, quanquam in mediâ jam morte tenetur,
 Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit :
 At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
 Dî, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
 Perfolvant grates dignas, et præmia reddant
 Debita ; qui nati coram me cernere lethum
 Fecisti, et patrios fœdasti funere vultus.
 At non ille, fatum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo ; sed jura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exangue sepulchro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
 Conjecit ; rauco quod protenus ære repulsum, 545
 Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
 Cui Pyrrhus : referes ergo hæc, et nuncius ibis
 Pelidæ genitori. illi mea tristitia facta
 Degeneremque Neoptolemum narrare memento. 549
 Nunc morere. hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
 Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 Implicuitque comam lævâ, dextrâque coruscum
 Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit, ensen.
 Hæc finis Priami factorum ; hic exitus illum 554
 Sorte tulit, Trojam incensam et prolapsa videntem
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiæ. jacet ingens litore truncus,
 Avolsamque humeris caput, et sine nomine corpus,
 At me tum primum sævus circumstilit horror ;
 Obstupui. subiit chari genitoris imago, 560
 Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi

Vitam

Vitam exhalantem : subiit deserta Creüsa,
Et directa domus, et parvi casus Iuli.
Respicio, et, quæ sit me circum copia, lustrō.
Deferuere omnes defessi, et corpora saltu 565
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.

[Jamque adeo super unus eram, cum limina Vestæ
Servantem et tacitam secretâ in sede latentem
Tyndarida aspicio : dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. 570
Illa sibi infestos everfa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, et deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ et patriæ communis Erinny,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.

Exarsere ignes animo ; subit ira cadentem 575
Ulcisci patriam, et sceleratas sumere pœnas :
Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Mycenæ
Aspiciet, partoque ibit regina triumpho ?
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turbâ et Phrygiis comitata ministris ? 580
Occiderit ferro Priamus ? Troja arserit igni ?
Dardanium toties sudarit sanguine litus ?

Non ita : namque etsi nullum memorabile nomen
Fœmineâ in pœnâ est, nec habet victoria laudem ;
Extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis 585
Laudabor pœnas ; animumque expleffe juvabit
Ultricis flammæ, et cineres fatiasse meorum.

Talia jactabam, et furiatâ mente ferebar,
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et purâ per noctem in luce refulsit, 590

Alma parens ; confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis et quanta solet ; dextrâque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore :
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras ?
Quid furis ? aut quonam nostri tibi cura recessit. 595
Non prius aspicias, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen ? superet conjuxne Creüsa,

Ascaniusque

Ascaniusque puer? quos omnes undique Graias
 Circum errant acies; et, ni mea cura resistat,
 Jam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænz,
 Culpatusve Paris. divûm inclementia divûm
 Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
 Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
 Mortales hebetat visus tibi, et humida circum 605
 Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
 Jussa time, neu præceptis parere recusa)
 Hic, ubi disiectas moles, avolsaque saxis
 Saxa, vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
 Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
 Eruit. hic Juno Scæas sævissima portas
 Prima tepet, sociumque furens a navibus agmen
 Ferro accincta vocat.
 Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas 615
 Insedit, nimbo effulgens et Gorgone sævâ.
 Ipse pater Danâis animos viresque secundas
 Sufficit; ipse deos in Dardana suscitât arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
 Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
 Numina magna deûm.
 Tum vero omne mihi visum considerare in ignes
 Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja. 625
 Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
 Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
 Eruiere agricolæ certatim; illa usque minatur,
 Et tremefacta comam concussio vertice nutat;
 Volneribus donec paullatim evicta supremum 630
 Congemuit, traxitque jugis avolsa ruinam.
 Descendo, ac, ducente deo, flammam inter et hostes
 Expedior. dant tela locum, flammæque recedunt.

Atque

Atque ubi jam patriæ perventum ad limina sedis
Antiquasque domos ; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam, 636
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliumque pati. vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam. 640

Me si coelicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. fatis una superque
Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.
Sic, o sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam. miserebitur hostis, 645
Exuviasque petet. facilis jactura sepulchri.
Jampridem, invisus divis et inutilis, annos
Demoror ; ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650

Nos contra effusi lacrymis, conjuxque Creûsa,
Ascaniasque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere, vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus hæret in îsdem. 654

Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna, dabatur ?

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto

Sperasti ? tantumque nefas patrio excidit ore ?

Si nihil ex tantâ superis placet urbe relinqui ;

Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ 660

Teque tuosque juvat ; patet istic janua letho.

Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes,

Eripis ; ut mediis hostem in penetralibus, utque 665

Ascanium, patremque meum, juxtaque Creûsam,

Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam ?

Arma, viri, ferte arma : vocat lux ultima victos.

R

Reddite

Reddite me Danaï; finite instaurata revifam
 Proelia. nunquam omnes hodie moriemur inulti. 670
 Hic ferro accingor rurfus, clypeoque finiftram
 Infertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
 Ecce autem, complexa pedes in limine conjux
 Hærebat, parvumque patri tendebat Iûlum:
 Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum: 675
 Sin aliquam expertus fumtis fpem ponis in armis,
 Hanc primum tutare domum. cui parvus Iûlus,
 Cui pater, et conjux quondam tua dicta relinquo?
 Talia vociferans gemitu teftum omne replebat:
 Cum fubitum dictumque oritur mirabile monftrum. 680
 Namque manus inter mœftorumque ora parentum,
 Ecce, levis fummo de vertice vifus Iûli
 Fundere lumen apex, tactumque innoxia molli
 Lambere flamma comas, et circum tempora pafci.
 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
 Excutere, et fanctos reſtringere fontibus ignes.
 At pater Anchifes oculos ad fidera lætus
 Extulit; ad cœlum palmas cum voce tetendit:
 Jupiter omnipotens, precibus fi flecteris ullis,
 Aspice nos, hoc tantum: et, fi pietate meremur, 690
 Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
 Vix ea fatus erat ſenior; fubitoque fragore
 Intonuit lævum, et de cœlo lapſa per umbras
 Stella, facem ducens multâ cum luce, cucurrit.
 Illam, fumma ſuper labentem culmina teſti, 695
 Cernimus Idæâ claram ſe condere ſylvâ,
 Signantemque vias: tum longo limite fulcus
 Dat lucem, et late circum loca ſulfure fumant.
 Hic vero victus genitor ſe tollit ad aras,
 Affaturque deos, et ſanctum fidus adorat: 700
 Jam jam nulla mora eſt: ſequor, et, qua ducitis, adſum.
 Dî patrii, ſervate domum, ſervate nepotem.
 Veſtrum hoc augurium, veſtroque in numine Troja eſt.
 Cedo

Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
 Dixerat ille : et jam per mœnia clarior ignis 705
 Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.
 Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ ;
 Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit.
 Quo res cunque cadent, unum et commune periculum,
 Una salus, ambobus erit. mihi parvus Iulus 710
 Sit comes, et longe servet vestigia conjux.
 Vos famuli, quæ dicam animis advertite vestris.
 Est urbe egressis tumultus, templumque vetustum
 Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,
 Relligione patrum multos servata per annos. 715
 Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penates.
 Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,
 Attrectare nefas ; donec me flumine vivo
 Abluero. 720
 Hæc fatus, latos humeros subjectaque colla
 Veste super fulvique insternor pelle leonis,
 Succedoque oneri. dextræ se parvus Iulus
 Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
 Pone subit conjux. ferimur per opaca locorum. 725
 Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
 Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis,
 Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
 Jamque propinquabam portis, omnemque videbar 730
 Evasisse viam ; subito cum creber ad aures
 Visus adeste pedum sonitus ; genitorque per umbram
 Prospiciens, nate, exclamat, fuge nate ; propinquant ;
 Ardentes clypeos atque æra micantia cerno.
 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 Confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 Dum sequor, et notâ excedo regione viarum ;
 Heu ! misero conjux fatone erepta Creûsa
 Substitit, erravitne viâ, seu lassâ refedit,

Incertum ;

Incertum; nec post oculis est reddita nostris: 740
 Nec prius amissam respexi, animumque reflexi,
 Quam tumultum antiquæ Cereris sedemque sacratam
 Venimus. hic, demum collectis oninibus, una
 Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
 Quem non inculcavi amens hominumque deorumque?
 Aut quid in eversâ vidi crudelius urbe? 746
 Ascânium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
 Commendo sociis, et curvâ valle recondo.
 Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renovare omnes, omnemque reverti 750
 Per Trojam, et rursus caput objectare periclis.
 Principio muros obscuraque limina portæ,
 Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
 Observatâ sequor per noctem, et lumine lustro.
 Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. 755
 Inde domum, si forte pedem si forte tulisset,
 Me refero. irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 Volvitur; exuperant flammæ; furit æstus ad auras.
 Procedo ad Priami sedes, arcemque reviso. 760
 Et jam porticibus vacuis, Junonis asylo,
 Custodes lecti Phœnix et durus Ulysses
 Prædam asservabant. huc undique Troïa gaza
 Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
 Crateresque auro solidi, captivæque vestis 765
 Congeritur. pueri et pavidæ longo ordine matres
 Stant circum.
 Ausus quinetiam voces jactare per umbram;
 Implevi clamore vias, mœstusque Creüsæ,
 Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi.
 Quærenti, et tectis urbis sine fine furehti, 771
 Infelix simulacrum atque ipsius imbra Creüsæ
 Visa mihi ante oculos, et notâ major imago.
 Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis: 775
 Quid

Quid tantum infano juvat indulgere labori,
 O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
 Eveniunt; nec te comitem asportare Creûsam
 Fas: haud ille finit superi regnator Olympi.
 Longa tibi exilia, et vastum maris æquor arandum. 780
 Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius, arva
 Inter opima virûm, leni fluit agmine Tîbris.
 Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
 Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creûsæ.
 Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
 Dardanis, et divæ Veneris nurus:
 Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
 Jamque vale, et nati serva communis amorem.
 Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, et multa volentem
 Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras. 791
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
 Sic demum socios, consumptâ nocte, reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
 Invenio admirans numerum; matresque, virosque,
 Collectam exilio pubem, miserabile vulgus,
 Undique convenere, animis opibusque parati,
 In quascunque velim pelago deducere terras. 800
 Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
 Ducebatque diem; Dænaique obsessa tenebant
 Limina portarum; nec spes opis ulla dabatur.
 Cessi, et sublato montes genitore petivi.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

L I B E R III.

Postquam res Asiæ Priamique evertere gentem
 Immeritam visum superis, ceciditque superbum
 Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja;
 Diversa exilia et diversas quærere terras
 Auguriis agimur divûm, classemque sub ipsâ 5
 Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ,
 Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur,
 Contrahimusque viros. vix prima inceperat æstas,
 Et pater Anchises dare fatis velâ jubebat.
 Litora tum patriæ, lacrymans, portusque, ælinquo, 10
 Et campos ubi Troja fuit. feror exul in altum,
 Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis dîs.
 Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
 Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
 Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates, 15
 Dum fortuna fuit. feror huc, et litore curvo
 Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis,
 Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
 Sacra Dionææ matri divisque ferebam,
 Auspicius cœptorum operum; superoque nitentem 20
 Cœlicolûm regi mactabam in litore taurum.
 Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
 Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
 Accessi, viridemque ab humo convellere sylvam
 Conatus, ratîs tegerem ut frondentibus aras; 25
 Horrendum

Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quæ prima solo, ruptis radicibus, arbos
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
 Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 Rursus, et alterius lentum convellere vimen
 Insequor, et causas penitus tentare latentes:
 Alter et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa movens animo nymphas venerabar agrestes,
 Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis, 35
 Rite secundarent visus, omenque levarent.
 Tertia sed postquam majore hastilia nisu
 Aggredior, genibusque adversæ obluſtor arenæ;
 Eloquar, an fileam? gemitus lacrymabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures: 40
 Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto;
 Parce pias scelerare manus. non me tibi Troja
 Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
 Heu! fuge crudeles terras; fuge litus avarum:
 Nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit 45
 Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
 Tum vero, ancipiti mentem formidine pressus,
 Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threïcio regi; cum jam diffideret armis
 Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
 Ille, ut opes fractæ Teucrûm, et fortuna recessit,
 Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
 Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro 55
 Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 Auri sacra fames? postquam pavor ossa reliquit,
 Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
 Monstra deûm refero, et, quæ sit sententia, posco.
 Omnibus idem animus sceleratâ excedere terrâ, 60
 Linquere pollutum hospitium, et dare classibus austros.
 Ergo

Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
 Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ,
 Cœruleis mœstæ vittis atrâque cupræsso;
 Et circum Iliades crinem de more solutæ. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
 Sanguinis et sacri pateras; animamque sepulcro
 Condimus, et magnâ supremum voce ciemûs.
 Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria, et lene crepitans vocat auster in altum,
 Deducunt focii naves, et litora complent. 71
 Provehimur portu, terræque urbescue recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Ægæo;
 Quam pius Arcitenens, oras et litora circum * 75
 Errantem, Gyáro celsâ Myconóque revinxit,
 Immotamque colî dedit, et contemnere ventos.
 Huc feror; hæc fessos tuto placidissima portu
 Accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
 Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos,
 Vittis et sacrâ redimitus tempora lauro, 81
 Occurrit; veterem Anchisen agnoscit amicum.
 Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Templâ dei saxo venerabar structa vetusto. 84
 Da propriam, Thymbræe, domum, da nicenia fessis,
 Et genus, et mansuram urbem. serva altera Trojæ
 Pergama, relliquias Danaûm atque immitis Achillei.
 Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
 Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.
 Vix ea fatus eram; tremere omnia visâ repente, 90
 Liminaque, laurusque dei; totusque moveri
 Mons circum, et mugire adytis certina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures:
 Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto 95
 Accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.

Hic

Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
 Lætitia; et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærun; 100
 Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
 Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
 Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
 Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ. 105
 Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
 Maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhœteas primum est advectus in oras,
 Optavitque locum regno. nondum Ilium et arcēs
 Pergamæ steterant: habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
 Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 Et juncti currum dominæ subiere leones.
 Ergo agite, et, divum ducunt qua jussa, sequamur:
 Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu; modo Jupiter adsit,
 Tertia lux classem Cretæis fistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris maclavit honores;
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo, 119
 Nigram hyemi pecudem, zephyris felicibus albam.
 Fama volat, pulsum regnis celsisse paternis
 Idomenæa ducem, desertaque litora Cretæ,
 Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
 Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus, 124
 Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donyfam,
 Oliaron, niveamque Paron, sparsasque per æquor
 Cyclades, et crebris legimus freta confita terris.
 Nauticus exoritur vario certamine clamor.
 Hortantur focii, Cretam proavosque petamus.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntes, 130
 Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
 Pergameamque voco. lætam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
 Jamque fere sicco subductæ litore puppes, 135
 Connubiis arvisque novis operata juvenus;
 Jura domosque dabam; subito cum tabida membris,
 Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues, et lethifer annus.
 Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant 140
 Corpora. tum steriles exurere Sirius agros.
 Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.
 Rursus ad oraculum Ortygiæ Phœbumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari;
 Quem fessis finem rebus ferat; unde laborum 145
 Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.
 Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
 Effigies sacrae divûm Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Trojâ mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis 150
 In somnis, multo manifesti lumine, qua se
 Plena per insertas fundebat luna fenestras.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est, 154
 Hic canit, et tua nos, en, ultro ad limina mittit.
 Nos te, Dardaniâ incensâ, tuaque arma secuti;
 Nos tumidum sub te permensi classibus æquor;
 Idem venturos tollemus in astra nepotes,
 Imperiumque urbi dabimus. tu mœnia magnis 159
 Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
 Mutandæ sedes. non hæc tibi litora suavit
 Delius, aut Cretæ jussit confidere Apollo.
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
 Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ.
 Oenotri coluere viri; nunc fama, minores 165
 Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
 Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
 Iasiisque

Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge, age, et hæc lætus longævo dicta parenti
 Haud dubitanda refer. Coritum terrasque require 170
 Ausonias. Dictæa negat tibi Jupiter arva.
 Talibus attonitus visis ac voce deorum,
 Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
 Velatasque comas, præsentiaque ora videbar,
 Tum gelidus toto manabat corpore sudor, 175
 Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
 Ad cælum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. perfecto lætus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Agnovit prolem ambiguum, geminosque parentes, 180
 Seque novo veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: nate, Iliacis exercite fati,
 Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
 Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna, vocare. 185
 Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
 Sic ait; et cuncti dictis paremus ovantes.
 Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis 190
 Vela damus, vastumque cavâ trabe currimus æquor.
 Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
 Apparent terræ, cælum undique et undique pontus;
 Tum mihi cœruleus supra caput adstitit imber,
 Noctem hyememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
 Continuo venti volvunt mare, magnaue surgunt 195
 Æquora. dispersi jactamur gurgite vasto.
 Involvere diem nimbi, et nox humida cælum
 Abstulit. ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
 Nec meminisse viæ mediâ, Palinurus, in undâ.
 Tres adeo incertos cæcâ caligine soles

Erramus

Erramus pelago; totidem sine fidere noctes.
 Quarto terra die primum se attollere tandem 205
 Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
 Vela cadunt, remis infurgimus: haud mora, nautæ
 Adnixa torquent spumas, et cœrula verrunt.
 Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ 210
 Insulæ Ionio in magno; quas dira Celæno
 Harpyiæque colunt aliæ, Phineia postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
 Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
 Pestis, et ira deûm Stygiis sese extulit undis. 215
 Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
 Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
 Ora fame.
 Huc ubi delati portus intravimus; ecce,
 Lætæ boum passim campis armenta videmus, 220
 Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbam.
 Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
 In partem prædamque Jovem. tum litore curvo
 Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
 At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt 225
 Harpyiæ, et magnis quatiunt plangoribus alas,
 Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
 Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cavatâ,
 Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris, 230
 Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
 Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
 Turbæ sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
 Polluit ore dapes. fociis tunc, arma capeffant,
 Edico, et dirâ bellum cum gente gerundum. 235
 Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt enses, et scuta latentia condunt.
 Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedere
 Litora, dat signum speculâ Misenus ab altâ

Ære cavò: invadunt socii, et nova prœlia tentant; 240
 Obscenas pelagi ferro scdare volucres.
 Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo,
 Accipiunt; celerique fugâ sub sidera lapsæ
 Semesam prædam et vestigia scda relinquunt.
 Una in præcelsâ confidit rupe Celæno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvenis,
 Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
 Et patrio Harpyias infontes pellere regno?
 Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta: 250
 Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo,
 Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
 Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
 Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
 Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, 255
 Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis,
 Ambefas subigat malis absumere mensas.
 Dixit, et in sylvam pennis ablata refugit.
 At sociis subitâ gelidus formidine sanguis 270
 Dirigit; cecidere animi; nec jam amplius armis,
 Sed votis precibusque, jubent exposcere pacem,
 Sive deæ, seu sint diræ obscænæque volucres.
 At pater Anchises, passis de litore palmis,
 Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
 Dî, prohibete minas; dî, talem avertite casum, 265
 Et placidi servate pios. tum litore funem
 Deripere, excussosque jubet laxare rudentes.
 Tendunt vela noti; fugimus, spumantibus undis,
 Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
 Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos, 270
 Dulichiumque, Samosque, et Neritos ardua saxis.
 Effugimus scopulos Ithacæ, Laertia regna,
 Et terram altricem sævi execramur Ulyssæi.
 Mox et Leucatæ nimbose cacumina montis,
 Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 Hunc

Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
 Anchora de prorâ jacitur. stant litore puppes.
 Ergo insperatâ tandem tellure potiti,
 Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras,
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 Exercent patrias oleo labente palæstras
 Nudati focii. juvat evasisse tot urbes
 Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
 Interea magnum sol circumvolvitur annum,
 Et glacialis hyems aquilonibus asperat undas. 285
 Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
 Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
 ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
 Linquere tum portus jubeo, et confidere transtris.
 Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt. 290
 Protinus aërias Phæacum abscondimus arces,
 Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
 Chaonio, et celsam Buthroti accedimus urbem.
 Hic incredibilis rerum fama occupat aures;
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes, 295
 Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum,
 Et patrio Andromachen iterum celsisse marito.
 Obstupui, miroque incensum pectus amore
 Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
 Progredior portu, classes et litora linquens. 300
 Solemnes tum forte dapes et tristia dona
 Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
 Libabat cineri Andromache, manesque vocabat
 Hectoreum ad tumulum; viridi quem cespitem inanem,
 Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras. 305
 Ut me conspexit venientem, et Troia circum
 Arma amens vidit; magnis exterrita monstis,
 Diriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
 Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuncius affers, 310
 Nate deâ? vivisne? aut si lux alma recessit,
 Hector

Hector ubi est? dixit, lacrymasque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. vix paucâ furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco:

Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco. 315
Ne dubita, nam vera vides.

Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?

Hectoris, Andromache, Pyrrhin', connubia servas?
Dejecit vultum, et demissâ voce locuta est: 320

O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumultum, Trojæ sub mœnibus altis,

Iussa mori, quæ fortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!

Nos, patriâ incensâ, diversa per æquora vectæ, 325
Stirpis Achilleæ fastus juvenemque superbum

Servitio enixæ tulimus: qui, deinde secutus
Ledæam Hermionen Lacedæmoniosque Hymenæos,

Me famulo, famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore 330

Conjugis, et scelerum furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,

Chaoniamque omnem, Trojano a Chaone dixit; 335
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.

Sed tibi qui cursum venti, quæ fata, dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?

Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aurâ?
Quem tibi jam Troja----- 340

Ecquæ jam puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles,

Et pater Æneas, et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat

Incaustum fletus; quum sese a mœnibus heros 345
Priamides Helenus, multis comitantibus, affert,

Agnoscitque suos, lætusque ad limina ducit.

Et

Et multum lacrymas verba inter singula fundit.
 Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
 Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum, 350
 Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
 Necnon et Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
 Illos porticibus rex accipiebat in amplis:
 Aulæ in medio libabant pocula Bacchi,
 Impositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355
 Jamque dies, alterque dies, processit, et auræ
 Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.
 Hic vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
 Trojugena, interpretes divûm, qui numina Phœbi,
 Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera, sentis, 360
 Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
 Fare age; namque omnis cursum mihi prospera dixit
 Relligio, et cuncti suaferunt numine divi
 Italiam petere, et terras tentare repostas;
 Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno 365
 Prodigium canit, et tristes denuntiat iras,
 Obscœnamque famem; quæ prima pericula vito?
 Quidve sequens tantos possim superare labores?
 Hic Helenus, cæsis primum de more juvenis,
 Exorat pacem divûm, vittasque resolvit 370
 Sacratæ capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
 Ipse manu multo suspensum numine ducit;
 Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
 Nate deâ; nam te majoribus ire per altum
 Auspiciis manifesta fides; sic fata deûm rex 375
 Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo.
 Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustras
 Æquora, et Ausonio possis confidere portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cætera Parcæ
 Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno. 380
 Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
 Vicinosque ignare paras invadere portus,
 Longa procul longis via dividit invia terris.

Ante et Trinacriâ lentandus remus in undâ,
 Et falis Aufonii lustrandum navibus æquor, 385
 Infernique lacus, Æææque insula Circes,
 Quam tutâ possis urbem componere terrâ.
 Signa tibi dicam; tu condita mente tenetò.
 Cum tibi sollicito, secreti ad fluminis undas,
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus, 390
 Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
 Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.
 Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
 Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo. 395
 Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
 Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,
 Et Salentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
 Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
 Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
 Et positis aris jam vota in litore solves,
 Purpureo velare comas adopertus amictu; 405
 Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
 Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
 Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
 Hac casti maneant in relligione nepotes.
 Ast, ubi digressum Siculæ te admoverit oræ 410
 Ventus, et angusti rarefcent claustra Pelori,
 Læva tibi tellus, et longo læva petantur
 Æquora circuitu: dextrum fuge litus et undas.
 Hæc loca, vi quondam et vastâ convolsa ruinâ,
 Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas, 415
 Diffiluisse ferunt, cum protenus utraque tellus
 Una foret. venit medio vi pontus, et undis
 Hesperium Sicalo latus abscidit; arvaque et urbes
 Litore diductas angusto interluit æstu.

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis, 420
 Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
 Erigit alternos, et sidera verberat undâ.
 At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
 Ora exsertantem, et naves in saxa trahentem. 425
 Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
 Pube tenus; postrema immani corpore pristis,
 Delphinum caudas utero commissa luporum.
 Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 Cessantem, longos et circumflectere cursus, 430
 Quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam, et cœruleis canibus resonantia saxa.
 Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris implet Apollo, 434
 Unum illud tibi, nate deâ, præque omnibus unum
 Prædicam, et repetens iterumque iterumque monebo.
 Junonis magnæ primum prece numen adora;
 Junoni cane vota libens; dominamque potentem
 Supplicibus supera donis. sic denique victor
 Trinacriâ fines Italos mittere relicta. 440
 Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
 Divinosque lacus, et Aversa sonantia sylvis,
 Insanam vatem aspicias; quæ rupe sub imâ
 Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
 Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit:
 Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 Impulit, et teneras turbavit janua frondes,
 Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo, 450
 Nec revocare situs, aut jungere carmina, curat.
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
 Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti,
 Quamvis increpitent focii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 Quia

Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiaſque ferasque laborem,
Expediet, curſusque dabit venerata ſecundos. 460
Hæc ſunt, quæ noſtrâ liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis ſer ad æthera Trojam,
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt,
Dona dehinc, auro gravia ſectoque elephanto,
Imperat ad naves ferri, ſtipatque carinis 465
Ingens argentum, Dodonæoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantes,
Arma Neoptolemi. ſunt et ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces. 470
Remigium ſupplet; ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo, 475
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. quid ultra 480
Provehor, et fando ſurgentes demoror auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem, nec cedit honori,
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
Accipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromaches teſtentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. cape dona extrema tuorum.
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanaëtis imago!
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora, ferebat; 490
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo,

Hos

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
 Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Jam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
 Vobis parta quies; nullum maris æquor arandum; 495
 Arva neque Ausonia, semper cedentia retro,
 Quærenda. effigiem Xanthi Trojamque videtis,
 Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
 Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Gnaïs.
 Si quando Tibrim vicinaque Tiberidis arva 500
 Intrâro, gentique meæ data moenia cernam,
 Cognatas urbes olim, populosque propinquos
 Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
 Atque idem casus; unam faciemus utramque
 Trojam animis. maneat nostros ea cura nepotes, 505
 Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
 Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
 Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
 Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 Corpora curamus. fessos sopor irrigat artus.
 Necdum orbem medium nox horis acta subibat;
 Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnes
 Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
 Sidera cuncta notat tacito labentia cælo, 515
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.
 Postquam cuncta videt cælo constare sereno,
 Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
 Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
 Jamque rubescebat stellis aurora fugatis,
 Cum procul obscuros colles humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
 Italiam læto focii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera coronâ 525
 Induit, implevitque mero, divosque vocavit,
 Stans celsâ in puppi:

Dî,

Dî, maris, et terræ, tempestatumque, potentes,
 Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
 Crebrescunt optatæ auræ, portusque patefcit 530
 Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
 Vela legunt focii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab eoo fluctu curvatur in arcum;
 Objectæ falsâ spumant aspergine cautes; 535
 Ipse latet. gemino demittunt brachia muro
 Turriti scopuli, refugitque a litore templum.
 Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi,
 Tondentes campum late, candore nivali. 539
 Et pater Anchises: bellum, o terra hospita, portas;
 Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
 Sed tamen idem olim curru succedere sueti
 Quadrupedes, et fræna iugo concordia ferre:
 Spes et pacis, ait. tum numina sancta precamur
 Palladis armifonæ, quæ prima accepit ovantes, 545
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,
 Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, rite
 Junoni Argivæ iussos adolemus honores.
 Haud mora; continuo perfectis ordine votis,
 Cornua velatarum obvertimus antennarum, 350
 Grajugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
 Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
 Cernitur, attollit se diva Lacinia contra,
 Caulonisque arces, et navifragum Scylacæum.
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna, 555
 Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa,
 Audimus longe, fractasque ad litora voces;
 Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.
 Et pater Anchises: nimirum hæc illa Charybdis:
 Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda, canebat.
 Eripite, o focii, pariterque insurgite remis. 561
 Haud minus ac iussi faciunt; primusque rudentem
 Contorsit lævas proram Palinurus ad undas.
 Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.

Tollimur

Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem 565
 Subductâ ad manes imos descendimus undâ.
 Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere;
 Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 Interea fessos ventus cum sole reliquit,
 Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
 Portus ab accessu ventorum immotus, et ingens 570
 Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
 Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favillâ,
 Attollitque globos flammarum, et sidera lambit;
 Interdum scopulos avolsaque viscera montis 375
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
 Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
 Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
 Impositam, ruptis flammam expirare caminis; 580
 Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
 Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
 Noctem illam tecti sylvis immania monstra
 Perferimus; nec, quæ sonitum det causa, videmus.
 Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthrâ
 Sidereâ polus; obscuro sed nubila cœlo, 586
 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
 Postera jamque dies primo surgebat eoo,
 Humentemque aurora polo dimoverat umbram;
 Cum subito e sylvis, macie confecta supremâ, 590
 Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
 Respicimus. dira illuvies, immissaque barba,
 Confertum tegmen spinis; at cætera Graius,
 Et quondam patriis ad Trojam missus in armis, 595
 Isque, ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
 Arma procul, paullum aspectu contreritus hæsit,
 Continuitque gradum: mox sese ad litora præceps
 Cum fletu precibusque tulit. per sidera testor,

Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen, 600
 Tollite me, Teucri, quascunque abducite terras.
 Hoc sat erit. scio me Danaïs e classibus unum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri, 604
 Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
 Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
 Dixerat, et genua amplexus, genibusque volutans
 Hærebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quæ deinde agitet fortuna, fateri. 609
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
 Dat juveni, atque animum præsentis pignore firmat:
 Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
 Sum patriâ ex Ithacâ, comes infelicis Ulyssæi,
 Nomen Achemenides, Trojam, genitore Adamasto
 Paupere, mansissetque utinam fortuna! profectus. 615
 Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
 Immemores socii vasto Cyclopi in antro
 Deseruere. domus sanie dapibusque cruentis,
 Intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat
 Sidera, di, talem terris avertite pestem! 620
 Nec visu facilis, nec dictu effabilis ulli.
 Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
 Prensâ manu magnâ, medio resupinus in antro,
 Frangeret ad saxum, sanicque aspersa natarent 625
 Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremarent sub dentibus artus.
 Haud impune quidem. nec talia passus Ulysses,
 Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
 Nam simul, expletus dapibus vinoque sepultus, 630
 Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
 Immensus, saniem eructans ac frustra, cruento
 Per somnum commixta mero; nos, magna precati
 Numina, fortitique vices, una undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
 Ingens,

Ingens, quod torvâ solum sub fronte latebat,
 Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis instar;
 Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
 Sed fugite; o miseri, fugite, atque ab litore funem
 Rumpite. 640

Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
 Lanigeras claudit pecudes, atque ubera prestat,
 Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
 Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
 Tertia jam lunæ se cornua lumine complent, 645
 Cum vitam in sylvis, inter deserta ferarum
 Lustra domosque, traho, vastosque ab rupe Cyclopas
 Prospicio, sonitumque padum vocemque tremesco.
 Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
 Dant rami, et volvis pascunt radicibus herbæ. 650

Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
 Addixi. fatis est gentem effugisse nefandam.
 Vos animam hanc potius quocunque absumite leto.
 Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus 655
 Ipsum inter pecudes vastâ se mole moventem
 Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
 Monstrum, horrendum, informe, ingens, cui lumen
 ademptum.

Trunca manu pinus regit et vestigia firmat.
 Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas 660
 Solamenque mali. de collo fistula pendet.
 Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,
 Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem.
 Dentibus infrendens gemitu; graditurque per æquor
 Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
 Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto 666
 Supplice, sic merito, tacitique incidere funem;
 Verrimus et proni certantibus æquora remis.
 Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torfit.
 Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas, 670
 Nec

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
 Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
 Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
 Italiae, curvisque immugit Ætna cavernis.
 At genus e sylvis Cyclopum et montibus altis 675
 Excitum ruit ad portus, et litora complent.
 Cernimus adstantes nequicquam lumine torvo
 Ætnæos fratres, cælo capita alta ferentes,
 Concilium horrendum: quales cum vertice cello
 Aëriæ quercus aut conifera cyparissi 680
 Constitérant, sylva alta Jovis, lucusve Dianæ.
 Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
 Excutere, et ventis intendere vela secundis.
 Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
 Inter utramque viam, lethi discrimine parvo, 685
 Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
 Ecce autem, boreas angustâ ab sede Pelori
 Missus adest. vivo prætervehor ostia saxo
 Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque jacentem.
 Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
 Litora Achemenides, comes infelicis Ulyssæi.
 Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
 Plemmyrium undosum; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 Occultas egisse vias subter mare; qui nunc 695
 Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 Jussi numina magna loci veneramur; et inde
 Exupero præpingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
 Radimus, et fatis nunquam concessa moveri 700
 Apparet Camarina procul, campique Geloï,
 Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta,
 Arduus inde Agragas ostentat maxima longe
 Mœnia, magnanimum quondam generator equorum.
 Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus, 705
 Et vada dura lego saxis Lilybæa cæcis.

Hinc Drepani me portus, et illatabilis ora,
 Accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actis,
 Heu, genitorem, omnis curæ casusque levamen,
 Amitto Anchisen! hic me, pater optime, fessum 710
 Deferis, heu, tantis nequicquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 Hos mihi prædixit luctus; non dira Celæno.
 Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus appulit oris. 715
 Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
 Fata renarrabat divûm, cursusque docebat:
 Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

L I B E R IV.

AT regina, gravi jamdudum saucia curâ,
 Volnus alit venis, et cæco carpitur igni:
 Multa viri virtus animo, multusque recurſat
 Gentis honos. hærent infixi pectore vultus,
 Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
 Postera Phœbeâ lustrabat lampade terras 6
 Humentemque aurora polo dimoverat umbram;
 Cum sic unanimem alloquitur male sana sororem:
 Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
 Quis novus hic nostris successit sedibus hospes! 10
 Quem

Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 Degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
 Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
 Si mihi non animo fixum immotumque federet, 15
 Ne cui me vinco vellem sociare jugali,
 Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
 Si non pertæsum thalami tædæque fuisset,
 Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sichæi 20
 Conjugis et sparsos fraternâ cæde Penates,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Impulit. agnosco veteris vestigia flammæ.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
 Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam, 26
 Ante, pudor, quam te violò, aut tua jura resolvo.
 Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
 Abstulit. ille habeat secum, servetque sepulcro.
 Sic effata finum lacrymis implevit obortis. 30
 Anna refert: o luce magis dilecta sorori,
 Solane perpetuâ mœrens carpere juventâ?
 Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
 Id cinerem aut manes credis curare sepultos?
 Esto: ægram nulli quondam flexere mariti; 35
 Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,
 Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Dives alit. placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem quorum confederis arvis?
 Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello, 40
 Et Numidæ infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcæi. quid bella Tyro surgentia dicam
 Germanique minas?
 Dis equidem auspiciis reor et Junone secundâ 45
 Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

Quam

Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
 Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
 Punica se quantis attollet gloria rebus!
 Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis, 50
 Indulge hospitio, causasque innecte morandi;
 Dum pelago deservit hyems, et aquosus Orion;
 Quassatæque rates, et non tractabile cœlum.
 His dictis incensum animum inflammavit amore,
 Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem. 55
 Principio delubra adeunt, pacemque per aras
 Exquirunt; mactant lætas de more bidentes
 Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo;
 Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
 Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido, 60
 Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
 Aut ante ora deûm pingues spatiat ad aras,
 Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem, 65
 Quid delubra, juvant? est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
 Uritur infelix Dido, totâque vagatur
 Urbe furens; qualis conjectâ cerva sagittâ,
 Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius. illa fugâ sylvas saltusque peragrat
 Dictæos: hæret lateri lethalis arundo.
 Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
 Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam. 75
 Incipit effari, mediâque in voce resistit.
 Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
 Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80
 Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,
 Sola domo mœret vacuâ, stratisque relictis

Incubat:

Incubat: illum absens absentem auditque videtque;
 Aut gremio Ascaniam, genitoris imagine capta,
 Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
 Non cœptæ assurgunt turres, non arma juvenus
 Exercent, portusve aut propugnacula bello
 Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
 Murorum ingentes, æquataque machina coelo.
 Quam simul ac tali persensit peste teneri 99
 Chara Jovis conjux, nec famam obstare furori,
 Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus, magnum et memorabile numen,
 Una dolo divûm si fœmina victa duorum est. 95
 Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra
 Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
 Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
 Quin potius pacem æternam pactosque hymenæos
 Exercemus? habes totâ quod mente petisti: 100
 Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
 Communem hunc ergo populum paribusque regamus
 Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
 Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
 Olli, sensit enim simulatâ mente locutam, 105
 Quo regnum Italiæ Libycas adverteret oras,
 Sic contra est ingressa Venus: quis talia demens
 Abnuât, aut tecum malit contendere bello,
 Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur?
 Sed fatis incerta fœtor, si Jupiter unam 110
 Esse velit Tyriis urbem Trojâque profectis,
 Misericique probet populos, aut fœdere jungi.
 Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
 Perge, sequar. tum sic excepit regia Juno:
 Mecum erit iste labor; nunc, quâ ratione quod instat
 Consiéri possit, paucis, adverte, docebo. 116
 Venatum Æneas unaque miserrima Dido
 In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
 Extulerit

Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem commistâ grandine nimbum, 120
 Dum trepidant alæ saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opacâ.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
 Devenient: adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125
 Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
 Hic hymenæus erit. non adversata petenti,
 Annuit atque dolis risit Cytherea repertis.
 Oceanum interea surgens aurora relinquit.
 It portis jubare exorto delecta juvenus. 130
 Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
 Massylisque ruunt equites, et odora canum vis.
 Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
 Pœnorum expectant, ostroque insignis et auro
 Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135
 Tandem progreditur, magnâ stipante catervâ,
 Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
 Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Neçnon et Phrygii comites et lætus Iulus 140
 Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
 Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
 Qualis, ubi hybernâ Lyciam Xanthique fluenta
 Deferit, ac Delon maternam invisit, Apollo,
 Instauratque choros; mixtique altaria circum 145
 Cretesque, Dryopesque, fremunt, pictique Agathyrsi.
 Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
 Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat
 Æneas; tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montes atque invia lustra,
 Ecce, feræ saxi dejectæ vertice capræ
 Decurrere jugis; aliâ de parte patentes
 Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
 Pulverulenta

Pulverulenta fugâ glomerant, montesque relinquunt.
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri 156
 Gaudet equo, jamque hos cursu, jam præterit illos,
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure cœlum 160
 Incipit. insequitur commistâ grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, et Trojana juvenus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
 Testa metu petiere. ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Trojanus eandem 165
 Deveniunt. prima et tellus et pronuba Juno
 Dant signum; fulsere ignes et conscius æther
 Connubii, summoque ulularunt vertice nymphæ.
 Ille dies primus lethi, primusque malorum,
 Causa fuit; neque enim specie famâve movetur, 170
 Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
 Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam,
 Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes;
 Fama, malum quâ non aliud velocius ullum:
 Mobilitate viget, viresque acquirit eundo: 175
 Parva metu primo; mox sese attollit in auras,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Illam terra parens, irâ irritata deorum,
 Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque sororem
 Progeniuit, pedibus celerem, et pernicibus alis. 180
 Monstrum, horrendum, ingens; cui quot sunt corpore
 plumæ,
 Tot vigiles oculi subfunt, mirabile dictu,
 Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
 Nocte volat cœli medio, terræque per umbram
 Stridens, nec dulci declinat lumina somno. 185
 Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
 Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
 Tam ficti praviqve tenax, quam nuntia veri.
 Hæc tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens,

Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
 Venisse Æneam Trojano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
 Nunc hyemem inter se luxu, quam longa, fovere,
 Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
 Hæc passim dea scæda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
 Hic Ammone satus, raptâ Garamantide nymphâ,
 Tempia Jovi centum latis immania regnis, 199
 Centum aras, posuit, vigilemque sacraverat ignem,
 Excubias divum æternas, pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis florentia limina fertis.
 Isque, amens animi et rumore accensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina divum,
 Multa Jovem manibus supplex orasse supinis: 203
 Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
 Aspicias hæc? an te, genitor, cum fulmina torques,
 Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscent? 210
 Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
 Cuique loci leges, dedimus, connubia nostra
 Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215
 Mæoniâ mentum mitrâ crinemque madentem
 Subnixus, raptò potitur: nos munera templis
 Quippe tuis serimus, famamque fovemus inanem.
 Talibus orantem dictis arasque tenentem
 Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torfit 220
 Regia, et oblitos famæ melioris amantes.
 Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
 Vade, age, nate, voca zephyros, et labere penais,
 Dardaniumque ducem, Tyriâ Carthagine qui nunc
 Exspectat,

Expectat, fatisque datas non respicit urbes, 225
 Alloquere; et celeres defer mea dicta per auras.
 Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis;
 Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse suâ molitur laude laborem;
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 Quid struit, aut quâ spe inimicâ in gente moratur? 235
 Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
 Naviget. hæc summa est; hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. ille patris magni parere parabat
 Imperio; et primum pedibus talaria nectit
 Aurea; quæ sublimem alis, sive æquora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cùm flamine portant.
 Tum virgam capit. hac animas ille evocat Orco
 Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit;
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 Illâ fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila: jamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
 Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
 Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri;
 Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento 250
 Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit; hinc toto præceps se corpore ad undas
 Misit, avi similis, quæ circum litora, circum
 Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta. 255
 Haud aliter, terras inter cœlumque, volabat
 Litus arenosum Libyæ, ventosque secabat,
 Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
 Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Æneam fundantem arces ac tecta novantem 260

Conspicit; atque illi stellatus iaspide fulvâ
 Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
 Demissa ex humeris; dives quæ munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
 Continuo invadit: tu nunc Carthaginis altæ 265
 Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
 Extruis? heu, regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, cœlum et terras qui numine torquet;
 Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras: 270
 Quid struis, aut quâ spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tuâ moliris laude laborem;
 Ascanium surgentem, et spes hæredis Iûli
 Respice; cui regnum Italiæ Romanaque tellus 275
 Debentur. tali Cyllenius ore locutus
 Mortales visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 At vero Æneas aspectu obmutuit amens,
 Arrestæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit. 280
 Ardet abire fugâ, dulcesque relinquere terras,
 Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 Heu! quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 Audeat affatu? quæ prima exordia sumat? 284
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 In partesque rapit varias, perque omnia versat.
 Hæc alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea, Sergestumque, vocat, fortemque Cloanthum;
 Classẽ aptent taciti, socios ad litora cogant;
 Arma parent, et, quæ sit rebus causa novandis, 290
 Dissimulent. sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
 Tempora, qui rebus dexter modus. ocyus omnes
 Imperio læti parent, ac iussa faceffunt. 295
 At regina dolos, quis fallere possit amantem?
 Præsensit,

Præsensit, motusque excepit prima futuros,
 Omnia tuta timens. eadem impia fama furenti
 Detulit armari classem, cursumque parari.
 Sævît inops animi, totamque incensa per urbem 300
 Bacchatur; qualis commotis excita sacris
 Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
 Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
 Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
 Dissimulare etiam sperâsti, perfide, tantum 305
 Posse nefas, tacitusque meâ decedere terrâ?
 Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hyberno moliris fidere classem,
 Et mediis properas aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? quid, si non arva aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret,
 Troja per undosum peteretur classibus æquor?
 Mene fugis? per ego has lacrymas dextramque tuam te,
 Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui, 315
 Per connubia nostra, per inceptos hymenæos;
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
 Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
 Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni 320
 Odere; infensi Tyrii: te propter eundem
 Extinctus pudor, et, quâ solâ fidera adibam,
 Fama prior. cui me moribundam deseris, hospes,
 Hoc solum nomen quoniam de conjugè restat? 324
 Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
 Destruat, aut captam ducat Getulus Iarbas?
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
 Luderet Æneas, qui te tantum ore referret,
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
 Dixerat. ille Jovis monitis immota tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.

Tandem

Tandem pauca refert: ego te, quæ plurima fando
 Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
 Promeritam; nec me meminisse pigebit Elifæ, 335
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
 Pro re pauca loquar: neque ego hanc abscondere furto
 Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
 Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis, et sponte meâ componere curas;
 Urbem Trojanam primum dulcesque meorum
 Reliquias colerem. Priami tecta alta manerent,
 Et recidiva manu posuisssem Pergama victis.
 Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo, 345
 Italiam Lyciæ jussere capeßere sortes.
 Hic amor, hæc patria, est. si te Carthaginis arces
 Phoenissam, Libycæque aspectus detinet urbis;
 Quæ tandem Aufoniâ Teucros confidere terrâ
 Invidia est? et nos fas extera quærere regna. 350
 Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis et turbida terret imago.
 Me puer Ascanius, capitisque injuria chari,
 Quem regno Hesperisæ fraudo et fatalibus arvis. 355
 Nunc etiam interpretes divûm, Jove missus ab ipso,
 Testor utrumque caput, celeres mandata per auras
 Detulit. ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransem muros, vocemque his auribus hausi.
 Desine meque tuis incendere teque querelis; 360
 Italiam non sponte sequor.
 Talia dicentem jamdudum averfa tuetur,
 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
 Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
 Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens 366
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
 Nam

Nam quid dissimulo, aut quæ me ad majora reservo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit? 369
 Num lacrymas victus dedit, aut miseratus amantem est?
 Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
 Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
 Nusquam tuta fides. ejectum litore, egentem,
 Excepi, et regni demens in parte locavi:
 Amissam classem, socios a morte, reduxi. 375
 Heu! furiis incensa feror: nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso
 Interpres divum fert horrida jussa per auras.
 Scilicet is superis labor est; ea cura quietos
 Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens;
 Et, cum frigida mors animâ seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, pœnas.
 Audiam, et hæc manes veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
 Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert, 389
 Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem.
 Dicere. suscipiunt famulæ, collapsaque membra
 Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
 At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
 Solando cupit, et dictis avertere curas, 394
 Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
 Jussa tamen divum exequitur, classemque revisit.
 Tum vero Teucri incumbunt, et litore cessas
 Deducunt toto naves. natat uncta carina:
 Frondentesque ferunt remos, et robora sylvis
 Infabricata, fugæ studio. 400
 Migrantes cernas, totâque ex urbe ruentes.
 Ac veluti, ingentem formicæ farris acervum

Cum

Cum populant, hyemis memores, restoque reponunt;
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt 405
Obnixæ frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Castigantque moras. opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summâ, totumque videres 410
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando,
Cogitur, et supplex animos submittere amor;
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
Anna, vides toto properari litore circum.
Undique convenere: vocat jam carbasus auras,
Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, 419
Et perferre, soror, potero. miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri molles aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum: 424
Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, classemque ad Pergamam misi;
Nec patris Anchisæ cinerem manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti;
Expectet facilemque fugam ventosque ferentes. 430
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam; miserere sororis: 435
Quam mihi cum dederis cumulatam, morte relinquam.
Talibus orabat, talesque miserrima fletus

Fertque

Fertque refertque soror; sed nullis ille movetur
 Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
 Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures. 440
 Ac veluti, annofo validam cum robore quercum
 Alpini boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc,
 Eruere inter se certant, it stridor, et alte
 Consternunt terram, concusso stipite, frondes:
 Ipsa hæret scopulis; et, quantum vertice ad auras 445
 Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
 Haud secus assiduus hinc atque hinc vocibus heros
 Tunditur, et magno perferit pectore curas:
 Mens immota manet; lacrymæ volvuntur inanes.
 Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450
 Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
 Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
 Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
 Horrendum dictu! latices nigrescere sacros,
 Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem. 455
 Hoc visum nulli, non ipsi effata forori.
 Præterea fuit in tectis de marmore templum
 Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niveis et festâ fronde revinctum:
 Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 Visa viri, nox cum terras obscura teneret;
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces:
 Multaque præterea vatum prædicta priorum
 Terribili monitu horrificant. agit ipse furem 465
 In somnis ferus Æneas; semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incommitata videtur
 Ire viam, et Tyrios desertâ quærere terrâ.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
 Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas;
 Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes, 471
 Armatam facibus matrem et serpentibus atris

Cum

Cum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
 Ergo, ubi concepit furias, evicta dolore,
 Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
 Exigit, et, mœstam dictis aggressa sororem,
 Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
 Inveni, germana, viam, gratare sorori,
 Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem juxta solemque cadentem, 480
 Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
 Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi
 Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella soporiferumque papaver.
 Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
 Quas velit; ast aliis duras immittere curas;
 Sistere aquam fluviiis, et vertere sidera retro;
 Nocturnosque ciet manes. mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, chara, deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
 Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit 495
 Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
 Quo perii, superimponas. abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta juvat; monstratque sacerdos.
 Hæc effata filet. pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna novis prætexere funera sacris 500
 Germaham credit; nec tantos mente furores
 Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
 Ergo jussa parat.
 At regina, pyrâ penetrâli in fede sub auras
 Erectâ ingenti, tædis atque ilice sectâ,
 Intenditque locum fertis, et fronde coronat
 Funereâ: super exuvias, ensisque relictum,
 Effigiemque, toro locat, haud ignara futuri.

Stant aræ circum, et crines effusa sacerdos 509
 Tercentum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
 Sparferat et latices simulatos fontis Averni:
 Falcibus et messæ ad lunam quærentur aheneis
 Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
 Quæritur et nascentis equi de fronte revolsus, 515
 Et matri præreptus, amor.
 Ipsa molâ manibusque piis, altaria juxta,
 Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 Testatur moritura deos et conscia fati
 Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes 520
 Curæ nupen habet, justumque, memorque, precatur.
 Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, sylvæque et sæva quierant
 Æquora; cum medio volvuntur sidera lapsu; 524
 Cum tacet omnis ager; pecudes, pictæque volucres,
 Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
 Rura, tenent, somno positæ sub nocte silenti
 Lenibant curas, et corda oblita laborum.
 At non infelix animi Phœnissa; neque unquam
 Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem 530
 Accipit. ingeminant curæ, rursusque resurgens
 Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
 Sic adeo infistit, secumque ita corde volutat:
 En, quid ago? rursusne procos irrita priores 534
 Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
 Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
 Jussa sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
 Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 Quis me autem, fac velle, finet, ratibusve superbis
 Invisam accipiet? nescis heu, perditâ; necdum
 Laomedontæ sentis perjurâ gentis?
 Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
 An Tyriis omnique manu stipata meorum

Inferar? et, quos Sidoniâ vix urbe revelli, 545
 Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
 Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
 Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
 His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
 Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 Degere more feræ, tales nec tangere curas?
 Non servata fides ciheri promissa Sichæo.
 Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
 Æneas celsâ in puppi, jam certus eundi,
 Carpebat somnos, rebus jam rite paratis. 555
 Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
 Obtulit in somnis, rursusquæ ita visa monere est;
 Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
 Et crines flavos, et membra decora juventâ:
 Nate deâ, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
 Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens! nec zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu. 564
 Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
 Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis
 Collucere faces; jam fervere litora flammis;
 Si te his attigerit terris aurora morantem.
 Eia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
 Fœmina. sic fatus nocti se immiscuit atræ. 570
 Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,
 Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
 Præcipientes vigilate, viri, et confidite transtris;
 Solvite vela citi: deus, æthere missus ab alto,
 Festinare fugam tortosque incidere funes, 575
 Ecce, iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
 Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 Adsis o, placidusque juves, et sidera cœlo
 Dextra feras. dixit; vaginâque eripit ensen
 Fulmineum

Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
 Litora deseruere; latet sub classibus æquor;
 Adnixa torquent spumas, et cæcula verrunt.
 Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens aurora cubile: 585
 Regina, e speculis ut primum albescere lucem
 Vidit, et æquatis classem procedere velis;
 Litora que et vacuos sensit sine remige portus;
 Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
 Flavescentesque abscissa comas: Proh Jupiter! ibit 590
 Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
 Diripientque rates alii navalibus? ite,
 Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos. 594
 Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentem infania mutat?
 Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt?
 Tum decuit, cum sceptrâ dabas. en dextra fidesque;
 Quem secum patrios aiunt portare Penates;
 Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!
 Non potui abreptum divellere corpus, et undis 600
 Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis?
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna, fuisset.
 Quem metui moritura? facies in castra tulissem, 604
 Impleissemque foros flammis; natumque patremque
 Cum genere extinxem; memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque, harum interpretis curarum et conscia, Juno,
 Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
 Et Diræ ultrices, et dî morientis Elisæ, 610
 Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
 Et nostras audite preces. si tangere portus
 Infandum caput, ac terris adnare, necesse est,
 Et sic fata Jovis poscunt; hic terminus hæret:
 At, bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus

Finibus extorris, complexu avolsus Iūli,
 Auxilium imploret, videatque indigna suorum
 Funera; nec, cum se sub leges pacis iniquæ
 Tradiderit, regno aut optatâ luce fruatur;
 Sed cadat ante diem, mediâque inhumatus arenâ. 620
 Hæc precor; hanc vocem extremam cū sanguine
 fundo.

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 Exercete odiis; cinerique hæc mittite nostro
 Munera. nullus amor populis, nec fœdera sunt.
 Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
 Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.
 Litora litoribus contraria, fluctibus undas,
 Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.
 Hæc ait; et partes animum versabat in omnes, 630
 Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.
 Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi;
 Namque suam patriâ antiquâ cinis ater habebat:
 Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem:
 Dic corpus properet fluviali spargere lymphâ, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
 Sic veniat: tuque ipsa piâ tege tempora vittâ.
 Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
 Perficere est animus; finemque imponere curis;
 Dardaniique rogi capitis permittere flammæ. 640
 Sic ait. illa gradum studio celerabat anili,
 At trepida et cœptis immanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque tremantes
 Interfusa genas, et pallida morte futurâ,
 Interiora domus irrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensēque recludit
 Dardanum; non hos quæsitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 Conspexit, paullum lacrymis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque novissima verba: 650
 Dulces

Dulces exuviae, dum fata deusque finebant,
Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui; mea mœnia vidi; 655
Ultra virum; poenas inimico a fratre recepi.
Felix! heu, nimium felix! si litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit; et, os impressa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. sic? sic juvat ire sub umbras. 660
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omnia mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensisque cruore
Spumantem, sparsasque manus. ite clamor ad alta 665
Atria. concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et foemineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter quam si innuissis ruat hostibus omnis 669
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans et pectora pugnīs,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
Hoc rogos iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne forem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses;
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
Voce deos, sic te ut positâ crudelis abessem?
Extinxi te, meque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. date, volnera lymphis
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. sic fata, gradus evaserat altos, 685
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum

Cum gemitu, atque atros ficcabat veste cruores.
 Illa, graves oculos conata attollere, rursus
 Deficit. infixum stridit sub pectore volnus.
 Ter sese attollens cubitoque innixa levavit; 690
 Ter revoluta toro est; oculisque errantibus alto
 Quæsit coelo lucem, ingemuitque repertam.
 Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
 Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo, 694
 Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus.
 Nam, quia nec fato, meritâ nec morte, peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
 Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
 Ergo Iris croceis per cœlum roseida pennis, 700
 Mille trahens varios adverso sole colores,
 Devolat, et supra caput adstitit: hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
 Sic ait, et dextrâ crinem fecat; omnis et una
 Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

P. VIRGILLI MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER V.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
 Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat;
 Mœnia respiciens, quæ jam infelicitis Elisæ
 Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem,
 Causa

Causa latet; duri magno sed amore dolores 5
 Polluto, notumque, furens quid fœmina possit,
 Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
 Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
 Occurrit tellus, maria undique et undique cœlum,
 Olli cœruleus supra caput adstitit imber, 10
 Noctem hyememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
 Ipse gubernator puppi Palinurus ab altâ:
 Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
 Quidve, pater Neptune, paras? sic deinde locutus
 Colligere arma jubet, validisque incumbere remis, 15
 Obliquatque sinus in ventum; ac talia fatur:
 Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
 Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
 Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro
 Consurgunt, venti; atque in nubem cogitur aer. 20
 Nec nos obniti contra, neque tendere tantum,
 Sufficimus. superat quoniam fortuna, sequamur;
 Quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
 Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos;
 Si modo rite memor servata remetior astra. 25
 Tum pius Æneas: equidem sic poscere ventos
 Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
 Flecte viam velis. an sit mihi gravior ulla,
 Quove magis fessas optem dimittere naves,
 Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acestem, 30
 Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
 Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
 Intendunt zephyri. fertur cita gurgite classis;
 Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
 At, procul excelso miratus vertice montis 35
 Adventum, sociasque rates, occurrit Acestes,
 Horridus in jaculis et pelle Libystidis ursæ;
 Troïa Criniso conceptum flumine mater
 Quem genuit. veterum non immemor ille parentum
 Gratatur reduces, et gazâ lætus agresti 40
 Excipit,

Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
 Postera cum primo stellas oriente fugarat
 Clara dies, socios in cœtum litore ab omni
 Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
 Dardanidæ magni, genus alto a sanguine divûm, 45
 Annuus exactis completur mensibus orbis;
 Ex quo reliquias divinique ossa parentis
 Condidimus terrâ, mœstasque sacravimus aras.
 Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
 Semper honoratum, sic dî voluistis, habebo. 50
 Hunc ego Getulis agerem si syrtibus exul,
 Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenis,
 Annua vota tamen solemnesque ordine pompas
 Exsequerer, strueremque suis altaria donis.
 Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
 Haud equidem sine mente, reor, sine numine, divûm,
 Adsumus, et portus delati intramus amicos.
 Ergo agite, et cuncti lætum celebremus honorem:
 Poscamus ventos, atque hæc me sacra quot annis
 Urbe velit positâ templis sibi ferre dicatis. 60
 Bina boum vobis Trojâ generatus Acestes
 Dat numero capita in naves: adhibete Penates
 Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
 Præterea, si nona diem mortalibus alium
 Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem, 65
 Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
 Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax;
 Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis;
 Seu crudo fudit pugnam committere cæstu:
 Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
 Ore favete omnes, et tempora cingite ramis. 71
 Sic fatus, velat maternâ tempora myrto.
 Hoc Helymus facit; hoc ævi maturus Acestes;
 Hoc puer Ascanius; sequitur quos cætera pubes.
 Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
 Ad

Ad tumulum, magnâ medius comitante cætervâ.
 Hic duo rite mero libans carchesia Baceho
 Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro;
 Purpureosque jacet flores; ac talia fatûr:
 Salve, sancte parens, iterum; salvet, recepti 80
 Nequicquam cineres, animæque, umbræque paternæ.
 Non licuit fines Italos, fataliaque arva,
 Nec tetum Ausonium, quicumque est, quærere Tibrim.
 Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
 Septem ingens gyros, septena volumina, traxit; 85
 Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
 Cœruleæ cui terga notæ, maculosus et auro
 Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
 Mille trahit varios adverso sole colores.
 Obstupuit visu Æneas. ille, agmine longo 90
 Tandem inter pateras et levia pocula serpens,
 Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
 Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
 Hoc magis inceptos genitori instaurat honores;
 Incertus, geniumne loci, famulumne parentis, 95
 Esse putet. cædit quinas de more bidentes,
 Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos;
 Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
 Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
 Necnon et focii, quæ cuique est copia, lacti 100
 Dona ferunt, onerantque aras, maestantque juvencos.
 Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
 Subjiciunt verubus prunas, et viscera torrent.
 Expectata dies aderat, nonamque serenâ
 Auroram Phaëtonis equi jam luce vehebant: 105
 Famaque finitimos, et clari nomen Acestæ,
 Excierat; læto complerant litora cœtu,
 Visuri Æneadas, pars et certare parati.
 Munera principio ante oculos circoque locantur
 In medio, sacri tripodes, viridesque coronæ, 110
 Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et ostro

Perfusæ vestes, argenti aurique talenta :
 Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 Prima pares ineunt gravibus certamina remis
 Quatuor ex omni delectæ classe carinæ. 115
 Velocem Mnestheus agit acri remige pristin,
 Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî,
 Ingentemque Gyas ingenti mole chimæram,
 Urbis opus ; triplici pubes quam Dardana versu
 Impellunt, terno consurgunt ordine remi. 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magnâ, scyllâque Cloanthus
 Cœruleâ, genus unde tibi, Romane Cluenti.
 Est procul in pelago saxum spumantia contra
 Litora ; quod tumidis submersum tunditur olim 125
 Fluctibus, hyberni condunt ubi fidera cori :
 Tranquillo filet, immotâque attollitur undâ
 Campus, et apricis statio gratissima mergis.
 Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
 Constituit, signum nautis, pater : unde reverti 130
 Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
 Tum loca forte legunt, ipsique in puppibus auro
 Ductores longe effulgent ostroque decori :
 Cætera populeâ velatur fronde juvenus,
 Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
 Confidunt transiris, intentaque brachia remis ;
 Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
 Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 Haud mora, profluere suis : ferit æthera clamor 140
 Nauticus ; adductis spumant freta versa lacertis.
 Insidunt pariter sulcos, totumque dehiscit,
 Convolsum remis rostrisque tridentibus, æquor.
 Non tam præcipites bijugo certamine campum
 Corripuere, ruuntque, effusi carcere, currus : 145
 Nec sic immissis aurigæ undantia lora
 Concussere jugis, pronique in verbera pendent.

Tum,

Tum, plausu fremituque virum, studiisque faventum,
 Consonat omne nemus; vocemque inclusa volutant
 Litora: pulsati colles clamore resultant. 150
 Effugit ante alios, primusque elabitur undis,
 Turbam inter fremitumque, Gyas: quem deinde
 Cloanthus

Consequitur; melior remis, sed pondere pinus
 Tarda tenet. post hos æquo discrimine pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem. 155
 Et nunc pristis habet; nunc victam præterit ingens
 Centaurus; nunc una ambæ junctisque feruntur
 Frontibus, et longâ fulcant vada falsa carinâ.
 Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,
 Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor 160
 Rectorem navis compellat voce Menœten:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum,
 Litus ama, et lævas stringat sine palmula cautes:
 Altum alii teneant. dixit. sed cæca Menœtes
 Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas: 165
 Quo diversus abis? iterum, pete saxa, Menœte,
 Cum clamore Gyas revocabat; et ecce, Cloanthum
 Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
 Ille inter navemque Gyæ scopulosque sonantes
 Radit iter lævum interior, subitusque priorem 170
 Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.

Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens;
 Nec lacrymis caruere genæ: segnemque Menœten,
 Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
 In mare præcipitem puppi deturbat ab altâ. 175
 Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister;
 Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
 At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
 Jam senior, madidâque fluens in veste, Menœtes,
 Summa petit scopuli, siccâque in rupe resedit. 180

Illum et labentem Teucris et risere natantem;
 Et falsos ridet revomentem pectore fluctus,

Hic

Hic læta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnesthcoque, Gyam superare morantem.
 Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat;
 Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ : 186
 Parte prior, partem rostro premit æmula pristis.
 At mediâ socios incedens nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus : nunc nunc insurgite remis,
 Hectorei focû, Trojæ quos sorte supremâ 190
 Delegi comites : nunc illas promite vires,
 Nunc animos, quibus in Getulis fyrtibus usi,
 Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
 Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo :
 Quamquam o ! sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
 Extremos pudeat rediisse. hoc vincite, cives, 196
 Et prohibete nefas. olli certamine summo
 Procumbunt ; vastis tremat lætibus ætea puppis,
 Subtrahiturque solum. tum creber anhelitus artus
 Aridaque ora quatit : sudor fluit undique rivis. 200
 Attulit ipse viris optatum casus honorem.
 Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget,
 Interior, spatioque subit Sergestus iniquo,
 Infelix ! saxis in procurentibus hæsit.
 Concussæ cautes, et acuto in murice remi 205
 Obnixi crepuere, illisæque prora pependit.
 Consurgunt nautæ, et magno clamore morantur :
 Ferratasque trudes et acutâ cuspide contos
 Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
 At lætus Mnestheus successuque acrior ipso, 210
 Agmine remorum celeri ventisque vocatis,
 Prona petit maria, et pelago decurrit aperto :
 Qualis speluncâ subito commota columba,
 Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis 215
 Dat tecto ingentem : mox aëre lapsa quieto
 Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas :
 Sic Mnestheus, sic ipsa fugâ secat ultima pristis

Æquora ;

Æquora; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deferit alto 220
Sergestum, brevibusque vadis; frustra que vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole chimæram,
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solutus jamque ipso superest in fine Cloanthus; 225
Quem petit, et, summis adnexus viribus, urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis; resonatque fragoribus æther.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci. 230
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
Et fors æquatis cepissent præmia rostris;
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
Dî, quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro;
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum 236
Constituam ante aras voti reus, extaque salso
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit; eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcique chorus, Panopeaque virgo: 240
Et pater ipse manu magnâ Portunus euntem
Impulit: illa noto citius volucrique sagittâ
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magnâ præconis voce Cloanthum 245
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores: 249
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit;
Intextusque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis; quem præpes ab Idâ
Sublimem

Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis. 255
 Longævi palmas nequicquam ad sidera tendunt
 Custodes, sævitque canum latratus in auras.
 At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 Levibus huic hamis confertam auroque trilicem
 Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse, 260
 Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
 Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
 Demoleus cursu palantes Troas agebat. 265
 Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
 Cymbiaque, argento perfecta atque aspera signis.
 Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
 Puniceis ibant evincti tempora tæniis :
 Cum sævo e scopulo multâ vix arte revolsus, 270
 Amissis remis, atque ordine debilis uno,
 Irisam, sine honore, ratem Sergestus agebat.
 Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
 Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
 Seminecem liquit saxo lacerumque viator, 275
 Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
 Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
 Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
 Nexantem nodos, seque in sua membra plicantem :
 Tali remigio navis se tarda movebat. 280
 Vela facit tamen, et plenis subit ostia velis.
 Sergestum Æneas promisso munere donat,
 Servatam ob navem lætus sociosque reductos.
 Olli ferva datur, operum haud ignara Minervæ,
 Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Æneas misso certamine tendit
 Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 Cingebant sylvæ; mediâque in valle theatri
 Circus erat, quo se multis cum millibus heros,
 Confessu,

Confessū, medium tulit, extractoque refedit. 290
 Hic qui forte velint rapido contendere cursu,
 Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
 Undique conveniunt Teucris mistique Sicani;
 Nisus et Euryalus primi.
 Euryalus formâ insignis viridique juventâ; 295
 Nisus amore pio pueri: quos deinde secutus
 Regius, egregiâ Priami de stirpe, Diore.
 Hunc Salius simul et Patron; quorum alter Acarnan,
 Alter ab Arcadiâ, Tegeææ sanguine gentis.
 Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
 Assueti sylvis, comites senioris Aestæ. 301
 Multi præterea, quos fama obscura recondit.
 Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes;
 Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Gnosfia bina dabo levato lucida ferro
 Spicula, cælatamque argento ferre bipennem:
 Omnibus hic erit unus honos. tres præmia primi
 Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
 Primus equum phaleris insignem victor habeto. 310
 Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
 Threïciis; lato quam circum amplectitur auro
 Balteus, et tereti subnectit fibula gemmâ.
 Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
 Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente 315
 Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
 Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
 Primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
 Emicat, et ventis et fulminis ocyor alis.
 Proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 Insequitur Salius. Spatio post deinde relicto
 Tertius Euryalus,
 Euryalumque Helymus sequitur. quo deinde sub ipso,
 Ecce, volat, calcemque terit jam calce, Diore,
 Incumbens humero: spatia et si plura superfint, 325
 Transeat

Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
 Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsum
 Finem, adventabant; levi cum sanguine Nisus
 Labitur infelix; cæsis ut forte juvenis 329
 Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.
 Hic juvenis, jam victor ovans, vestigia pressio
 Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
 Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
 Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum est;
 Nam sese opposuit Salio, per lubrica surgens: 335
 Ille autem ipsâ jacuit revolutus arenâ.
 Emicat Euryalus, et, munere victor amici,
 Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
 Hic totum caveæ confessum ingentis, et ora 340
 Prima patrum, magnis Salius clamoribus implet;
 Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
 Gravior et pulchro veniens in corpore virtus.
 Adjuvat, et magnâ proclamat voce, Diores, 345
 Qui subiit palmæ, frustra ad præmia venit
 Ultima, si primi Salio redduntur honores.
 Tum pater Æneas: vestra, inquit, munera vobis
 Certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
 Me liceat casum miserari infantis amici. 350
 Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
 Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 Hic Nisus: si tanta, inquit, sunt præmia victis,
 Et te lapsorum miseret; quæ munera Niso
 Digna dabis? primam merui qui laude coronam; 355
 Ni me, quæ Salius, fortuna inimica tulisset.
 Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
 Turpia membra fimo. risit pater optimus olli,
 Et clypeum efferri jussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danaïs de poste reflexum. 360
 Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.

Post

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
 Nunc, si cui virtus, animusque in pectore præsens,
 Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
 Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem: 365
 Victori velatum auro vittisque juvenum;
 Ensem atque insignem galeam, solatia, victo.
 Nec morat: continuo vastis cum viribus effert
 Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit;
 Solus qui Paridem solitus contendere contra: 370
 Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 Victorem Buten immani corpore, qui se
 Bebryciâ veniens Amyci de gente ferebat,
 Perculit, et fulvâ moribundum extendit arenâ.
 Talis prima Dares caput altum in prælia tollit, 375
 Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
 Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
 Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
 Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.
 Ergo alacris, cunctosque putans excedere palmâ, 380
 Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,
 Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
 Nate deâ, si nemo audent se credere pugnae,
 Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
 Ducere dona jube. cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.
 Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 Proximus ut viridante toro confederat herbæ:
 Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 Dona fines? ubi nunc nobis deus ille, magister
 Nequicquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
 Ille sub hæc: non laudis amor, nec gloria cessit
 Pulsa metu; sed enim gelidus, tardante senectâ, 395
 Sanguis hebet, frigentque effictæ in corpore vires.
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quâque improbus iste

Exsultat fidens, si nunc foret illa juventa,
 Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
 Venissem; nec dona moror. sic deinde locutus, 400
 In medium geminos immani pondere castus
 Projecit; quibus acer Eryx in praelia suetus
 Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
 Obstupuere animi. tantorum ingentia septem
 Terga bouum plumbo infuto ferroque rigeant. 405
 Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat:
 Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 Tum senior tales referebat pectore voces:
 Quid, si quis castus ipsius et Herculis arma 410
 Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
 Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro.
 His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus,
 Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum 415
 Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
 Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes;
 Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto:
 Solve metus, et tu Trojanos exue castus. 420
 Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum:
 Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
 Exuit: atque ingens mediâ consistit arenâ.
 Tum fatus Anchisa castus pater extulit æquos,
 Et paribus palmas amborum innexuit armis. 425
 Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
 Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
 Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
 Immisceantque manus manibus, pugnamque laceffunt.
 Ille pedum melior motu, fretusque juventâ: 430
 Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
 Multa viri nequicquam inter se volnera jactant,

Multa

Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
 Dat sonitus, erratque aures et tempora circum 435
 Crebra manus: duro crepitant sub vulnere malæ.
 Stat gravis Entellus, nifuque immotus eodem,
 Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
 Aut montana sedet circum castella sub armis; 440
 Nunc hos, nunc illos, aditus, omnemque pererrat
 Arte locum, et variis assultibus irritus urget.
 Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
 Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 Prævidit, celerique elapsus corpore cessit. 445
 Entellus vires in ventum effudit, et ultro
 Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
 Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
 Aut Idâ in magnâ, radicibus eruta pinus.
 Confurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
 It clamor cælo; primusque occurrit Acestes,
 Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
 At non tardatus casu, neque territus, heros:
 Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitât ira.
 Tum pudor incendit vires, et conscia virtus: 455
 Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto:
 Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
 Nec mora, nec requies. quam multâ grandine nimbi
 Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros,
 Creber utrâque manu, pulsat, versatque Dareta. 460
 Tum pater Æneas procedere longius iras,
 Et sævire animis Entellum, haud passus, acerbis;
 Sed finem imposuit pagnæ, fessumque Dareta
 Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
 Infelix, quæ tanta animum dementia cepit? 465
 Non vires alias conversa que numina sentis?
 Cede deo. dixitque, et prælia voce diremit.
 Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
 Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
 Ors

Ore ejectionem, mixtosque in sanguine dentes, 470
 Ducunt ad naves; galeamque ensesque vocati
 Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
 Hic victor, superans animis, tauroque superbus,
 Nate deâ, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri;
 Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires; 475
 Et quâ servetis revocatum a morte Daretæ.
 Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci;
 Qui donum adstabat pugnae; duosque reductâ
 Libravit dextrâ mediâ inter cornua caestus
 Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro. 480
 Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 Ille super tales effudit pectore voces:
 Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 Perfolvo: hic victor caestus artemque repono.
 Protinus Æneas celeri certare sagittâ 485
 Invitat, qui forte velint, et præmia ponit;
 Ingentique manu malum de nave Serefti
 Erigit, et volucrem trajecto in fune columbam,
 Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 Convenere viri, dejectionemque ærea sortem 490
 Accepit galea: et primus clamore secundo
 Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis;
 Quem modo navali Mnestheus certamine victor
 Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
 Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495
 Pandare; qui quondam, jussus confundere fœdus,
 In medios telum torfisti primus Achivos.
 Extremus, galeâque imâ subsedit, Acestes;
 Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
 Tum validis flexos incurvant viribus arcus, 500
 Pro se quisque, viri, et depromunt tela pharetris:
 Primaque per cœlum, nervo stridente, sagitta
 Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
 Et venit, adversique infigitur arbore mali.

Intremuit

Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
 Ales, et ingenti sonuerunt omnia planctu.
 Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit:
 Ast ipsam miserandus avim contingere ferro
 Non valuit; nodos et vincula linea rupit, 510
 Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
 Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
 Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
 Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 Jam vacuo lætam cœlo speculatus; et alis 515
 Plaudentem nigrâ figit sub nube columbam.
 Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
 Aëriis, fixamque refert delapsa sagittam.
 Amisâ solus palmâ superabat Acestes;
 Qui tamen ætherias telum contorsit in auras, 520
 Ostentans artem pariter arcumque sonantem.
 Hic oculis subitum objicitur, magnoque futurum
 Augurio, monstrum. docuit post exitus ingens,
 Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, 525
 Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
 Consumpta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
 Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
 Attonitis hædere animis, superosque precati,
 Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen 530
 Abnuît Æneas; sed lætum amplexus Acesten
 Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
 Sume, pater, nam te voluit rex magnus olympi
 Talibus auspiciis exsortem ducere honorem.
 Ipsiûs Anchisæ longævi hoc munus habebis, 535
 Cratera impressum signis; quem Thracius olim
 Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
 Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
 Et primum ante omnes victorem appellat Acesten. 540
 Nec

Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
 Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
 Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
 Extremus, volucris qui fixit arundine malum.
 At pater Æneas, nondum certamine misso, 545
 Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 Vade, age; et Ascanio, si jam puerile paratum
 Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
 Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis, 550
 Dic, ait. ipse omnem longo decedere circo
 Infusum populum, et campos jubet esse patentes.
 Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 Frenatis lucent in equis; quos omnis euntes
 Trinacriæ mirata fremit Trojæque juvenus. 555
 Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ.
 Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
 Pars leves humero pharetras: it pectore summo
 Flexilis obtorti per collum circulus auri,
 Tres equitum numero turmæ ternique vagantur 560
 Ductores: pueri bis seni, quemque secuti,
 Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
 Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem,
 Nomen avi referens, Priamus, tua clara, Polite,
 Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 Portat equus bicolor maculis; vestigia primi
 Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
 Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini:
 Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
 Extremus, formæque ante omnes pulcher, Iulus 570
 Sidonio est in vectus equo; quem candida Dido
 Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
 Fertur equis.
 Excipiunt plausu pavidos, gaudentque, tuentes 575
 Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
 Postquam

Postquam omnem læti confessum oculosque suorum
 Lustrare in equis; signum clamore paratis
 Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
 Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
 Diductis solvere choris, rursusque vocati
 Convertere vias, infestaque tela tulere.
 Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 Adversis spatiis, alternosque orbibus orbis
 Impediunt, pugnaeque cident simulacra sub armis. 585
 Et nunc terga fugâ nudant; nunc spicula vertunt
 Infensi; factâ pariter nunc pace feruntur.
 Ut quondam Cretâ fertur labyrinthus in altâ
 Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
 Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 Falleret indeprensus et irremeabilis error:
 Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
 Impediunt, texuntque fugas et prælia ludo,
 Delphinum similes, qui per maria humida nando 604
 Carpathium Libycumque secant, luduntque per undas.
 Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina, primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 Rettulit, et priscos docuit celebrare Latinos;
 Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
 Albani docuere suos. hinc maxima porro 600
 Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
 Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
 Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
 Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
 Dum variis tumulto referunt solemnia ludis, 605
 Irim de cælo misit Saturnia Juno
 Iliacam ad classem, ventosque aspirat eunti,
 Multa movens, necdum antiquum exsaturata dolorem.
 Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
 Nulli visa, cito decurrit tramite virgo. 610
 Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
 Desertosque videt portus, classemque relictam.

At

At procul in solâ secretæ Troades æstas
 Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
 Pontum aspectabant flentes. heu, tot vada fessis, 615
 Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
 Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
 Ergo inter medias sese, haud ignara nocendi,
 Conjicit, et facilemque deæ vestemque reponit.
 Fit Beroë, Ismarii conjux longæva Dorycli, 620
 Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent.
 Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
 O miseræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
 Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus! o gens
 Infelix, cui te exitio fortuna reservat? 625
 Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas;
 Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa,
 Sideraque, emensæ ferimur: dum per mare magnum
 Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.
 Hic Eryeis fines fraterni, atque hospes Acestes. 630
 Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
 O patria, et rapti nequicquam ex hoste Penates,
 Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
 Hecloreatos amnes, Xanthum et Simoënta, videbo?
 Quin agite, et mecum infauftas exurite puppes. 635
 Nam mihi Cassandra per somnum vatis imago
 Ardentes dare visa faces. hic quærite Trojam,
 Hic domus est, inquit, vobis. jam tempus agit res;
 Nec tantis mora prodigiis. en quatuor aræ
 Neptuno. deus ipse faces animumque ministrat. 640
 Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem,
 Sublatâque procul dextrâ connixa coruscat,
 Et jacit. arrestæ mentes, stupefactaque corda,
 Iliadum. hic una e multis, quæ maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 Non Beroë vobis; non hæc Rhœteia, matres,
 Est Dorycli conjux: divini signa decoris
 Ardentesque notate oculos; qui spiritus illi,

Qui

Qui vultus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
 Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
 Ægram, indignantem tali quod sola careret
 Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
 Hæc effata.

At matres, primo ancipites, oculisque malignis
 Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem 655
 Præsentis terræ fatisque vocantia regna:

Cum dea se paribus per cælum sustulit alis,
 Ingentemque fugâ secuit sub nubibus arcum.
 Tum vero, attonitæ monstris actæque furore, 659

Conclamant, rapiuntque focus penetralibus ignem:
 Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
 Conjiciunt. furit immixtis Volcanus habenis

Transstra per, et remos, et pictos abiëte puppes.
 Nuncius Anchisæ ad tumultum cuneosque theatri
 Incensas perfert naves Eumelus: et ipsi 665

Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
 Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestres
 Ducebat, sic acer equo turbata petivit
 Castra; nec exanimis possunt retinere magistri: 669

Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
 Heu! miseræ cives? non hostem, inimicaque castra
 Argivûm, vestras spes, uritis. en, ego vester
 Ascanius. galeam ante pedes projecit inanem,
 Quâ ludo indutus belli simulacra ciebat.

Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm. 675
 Ast illæ diversa metu per litora passim
 Diffugiunt, sylvasque et, sicubi concava, furtim

Saxa petunt: piget incepti lucisque; suosque
 Mutatæ agnoscunt, excussa pectore Juno est.
 Sed non idcirco flammæ atque incendia vires 680

Indomitas posuere: udo sub robore vivit
 Stuppa, vomens tardum fumum; lentusque carinas
 Est vapor, et toto descendit corpore pestis:
 Nec vires heroum infusæque flumina profunt.

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem, 685
 Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
 Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
 Trojanos, si quid pietas antiqua labores
 Respicit humanos; da flammam evadere classi
 Nunc, pater, et tenues Teucrûm res eripe letho: 690
 Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
 Si mereor, demitte, tuâque hic obrue dextrâ.
 Vix hæc ediderat, cum, effusis imbribus, atra
 Tempestas sine more furit, tónitruque tremescunt
 Ardua terrarum et campi: ruit æthere toto 695
 Turbidus imber aquâ, densisque nigerrimus austris:
 Implenturque super puppes; semiuista madescunt
 Robora: restinctus donèc vapor omnis, et omnes,
 Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.
 At pater Æneas, casu concussus acerbo, 700
 Nunc huc, ingentes nunc illuc pectore curas
 Mutabat; versans, Siculifne resideret arvis,
 Oblitus fatorum, Italasne capefferat oras.
 Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
 Quem docuit, multâque insignem reddidit arte, 705
 Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
 Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
 Isque his Æneam solatus vocibus inquit:
 Nate deâ, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur,
 Quicquid erit: superanda omnis fortuna ferendo est.
 Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes; 711
 Hunc cape consilii socium, et conjunge volentem.
 Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
 Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est,
 Longævofque senes ac fessas æquore matres; 715
 Et quicquid tecum invalidum, metuensque pericli, est,
 Delige: et, his habeant terris, sine, mœnia fessi.
 Urbem appellabunt permissio nomine Acestam.
 Talibus incensus dictis senioris amici:
 Tum vero in-curas animus diducitur omnes: 720
 Et

Et nox atra polum bigis subvecta tenebat;
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ subito tales effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Chare magis; nate, Iliacis exercite fatis; 725
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior; lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu 730
Debellanda tibi Latio est, Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos: non me impia namque
Tartara habent tristesque umbræ; sed amœna piorum
Concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla 735
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et quæ dentur mœnia, disces.
Jamque vale. torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis oriens afflavit anhelis.
Dixerat, et tenues fugit, ceu fumus, in auras. 740
Æneas, quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans cinerem et sopitos suscitât ignes;
Pergameumque Larem, et canæ penetralia Vestæ,
Farre pio et plenâ supplex veneratur acerrâ. 745
Extemplo socios primumque accersit Acesten;
Et Jovis imperium, et chari præcepta parentis,
Edocet, et quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis; nec jussa recusât Acestes,
Transcribunt urbi matres, populumque volentem 750
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes,
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis: aptant remosque rudentesque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus,
Interea Æneas urbem designat aratro, 755
Sortiturque

Sortiturque domos: hoc Ilion, hæc loca Trojam,
 Esse jubet; gaudet regno Trojanus Acestes,
 Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
 Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
 Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos, 760
 Et lucus late sacer, additur Anchisæo.
 Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
 Factus honos; placidi straverunt æquora venti:
 Creber et aspirans rursus vocat auster in altum.
 Exoritur procurva ingens per litora fletus; 765
 Complexi inter se noctemque diemque morantur.
 Ipsæ jam matres; ipsi, quibus aspera quondam
 Visa maris facies, et non tolerabile numen,
 Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
 Quos bonus Æneas dictis solatur amicis, 770
 Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
 Tres Eryci vitulos, et tempestatibus agnam,
 Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funes.
 Ipse; caput tonsæ foliis evinctus olivæ, 774
 Stans procul in prorâ, pateram tenet, extaque fallos
 Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
 Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.
 Certatim focii feriunt mare, et æquora verrunt.
 At Venus interea Neptunum exercita curis
 Alloquitur, talesque effundit pectore questus: 780
 Junonis gravis ira et inextaturabile pectus
 Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
 Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
 Nec Jovis imperio fatisque infracta quiescit.
 Non mediâ de gente Phrygum exedisse nefandis 785
 Urbem odiis satis est, nec pœnam traxe per omnem
 Reliquias: Trojæ cineres atque ossa peremptæ
 Insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
 Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
 Quam molem subito excierit: maria omnia cælo 790
 Misquit, Æoliis nequicquam freta procellis,

In regnis hoc ausa tuis.
 Per scelus, ecce, etiam, Trojanis matribus actis,
 Exuffit fœde puppes, et classe subegit
 Amisâ socios ignotæ linquere terræ. 795
 Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
 Vela tibi; liceat Laurentem attingere Tibrim;
 Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
 Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
 Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
 Unde genus ducis: merui quoque. sæpe furores
 Compressi et rabiem tantam cœlique marisque.
 Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
 Æneæ mihi cura tui. cum Troïa Achilles
 Exanimata sequens impingeret agmina muris, 805
 Millia multa daret letho, gementque repleti
 Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
 In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
 Congressum Æneam, nec dis nec viribus æquis,
 Nube cavâ eripui; cuperem cum vertere ab imo 810
 Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
 Nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timorem:
 Tutus, quos optas, portus accedet Averni,
 Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæres:
 Unum pro multis dabitur caput. 815
 His ubi læta deæ permulfit pectora dictis,
 Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
 Frena feris, manibusque omnes effundit habenas.
 Cœruleo per summa levis volat æquora curru.
 Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti 820
 Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
 Tum variæ comitum facies; immania cete,
 Et senior Glauci chorus, Inoüsque Palæmon,
 Tritonesque citi, Phœrcique exercitus omnis. 824
 Lævæ tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
 Nisææ, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
 Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim

Gaudia

Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
 Attolli malos, intendi brachia velis.
 Una omnes fecere pedem; pariterque finistros, 830
 Nunc dextros, solvere sinus; una ardua torquent
 Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
 Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
 Agmen; ad hunc alii cursum contendere jussi.
 Jamque fere mediam cœli nox humida metam 835
 Contigerat; placidâ laxarant membra quiete,
 Sub remis fusi per dura sedilia, nautæ:
 Cum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris
 Aëra dimovit tenebrosam, et dispulit umbras,
 Te, Palinure, petens, tibi tristia somnia portans 840
 Infanti; puppique deus confedit in altâ,
 Phorbanti similis, funditque has ore loquelas:
 Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
 Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti.
 Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
 Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo,
 Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
 Mene falis placidi vultum fluctusque quietos
 Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
 Æneam credam quid enim fallacibus austris, 850
 Et cœli toties deceptus fraude fereni?
 Talia dicta dabat, clavumque affixus et hærens
 Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
 Ecce, deus ramum, Lethæo rore madentem
 Vique soporatum Stygiâ, super utraque quassat 855
 Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
 Vix primos inopina quies laxaverat artus;
 Et super incumbens, cum puppis parte revolsâ,
 Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas 859
 Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
 Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
 Currit iter tutum non secius æquore classis,
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.

Jamque

Jamque adeo scopulos Sirenum adveſta ſubibat,
 Difficiles quondam, multorumque oſſibus albos. 865
 Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant;
 Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
 Senſit, et ipſe ratem nocturnis rexit in undiſ,
 Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici:
 O nimium cœlo et pelago confiſe ſereno, 870
 Nudus in ignotâ, Palinure, jacebis arenâ.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VI.

SIC fatur lacrymans, claſſique immittit habenas,
 Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
 Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
 Anchora fundabat naves, et litora curvæ
 Prætexunt puppes. juvenum manus emicat ardens 5
 Litus in Hesperium: quærit pars ſemina flammæ,
 Abſtruſa in veniſ filiciſ; pars, denſa ferarum
 Teſta, rapit ſylvas, inventaque flumina monſtrat.
 At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
 Præſidet, horrendæque procul ſecreta Sibyllæ, 10
 Antrum immane, petit: magnam cui mentem
 animumque
 Delius inſpirat vates, aperitque futura.
 Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea teſta.
 Dædalus,

Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
 Præpetibus pennis ausus se credere cælo, 15
 Infuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
 Chalcidicæque levis tandem super adstitit arce.
 Redditus his primum terris tibi, Phœbe, sacravit
 Remigium alarum, posuitque immania templa.
 In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas 20
 Cecropidæ jussi, miserum! septena quot annis
 Corpora natorum: stat ductis fortibus urna.
 Contra elata mari respondet Gnoſſia tellus.
 Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis, 25
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.
 Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
 Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
 Dædalus, ipse dolos testi ambagesque resolvit,
 Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam 30
 Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare, haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro;
 Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia
 Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
 Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
 Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
 Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
 Talibus affata Æneam, nec sacra morantur 40
 Jussa viri, Teucros vocat alta in templa sacerdos.
 Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum;
 Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
 Ventum erat ad limen, cum virgo, poscere fata 45
 Tempus, ait: deus, ecce, deus. cui talia fanti
 Ante fores subito non vultus, non color unus,
 Non comptæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument; majorque videri,

Nec

Nec mortale sonans, afflata est numine quando 50
 Jam propiore dei. cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Attonitæ magna ora domus. et talia fâta
 Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor; funditque preces rex pectore ab imo: 55
 Phoebe, graves Trojæ semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
 Massylûm gentes, prætentaque Syrtibus arva. 60
 Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
 Hac Trojana tenuis fuerit fortuna secuta.
 Vos quoque Pergamæ, jam fas est, parcite genti,
 Dique deæque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
 Glôria Dardaniæ. tuque o sanctissima vates, 65
 Præcia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fatis, Latio confidere Teucros,
 Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.
 Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templa
 Instituum, festosque dies de nomine Phœbi. 70
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
 Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fâta
 Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros: foliis tantum ne carmina manda,
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75
 Ipsa canas, oro. finem dedit ore loquendi.
 At, Phœbi nondum patiens, immanis in antro
 Bacchatur vates, magnum si pectore possit
 Excussisse deum. tanto magis ille fatigat
 Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum 81
 Sponte suâ, vatisque ferunt responsa per auras.
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
 Sed terrâ graviora manent. in regna Lavini

Dardanidae venient: mitte hanc de pectore curam;
 Sed non et venisse volent. bella, horrida bella, 86
 Et Tibrium multo spumantem sanguine, cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint: alius Latio jam partus Achilles,
 Natus et ipse dea. nec Tenebris addita Juno 90
 Usquam aberit: quum tu supplex in rebus egenis
 Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes!
 Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucris;
 Externique iterum thalami.
 Tu ne cede malis; sed contra audentior ito, 95
 Qua tua te fortuna sinet. via prima salutis,
 Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
 Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
 Horrendas canit ambages, antroque remugit,
 Obscuris vera involvens. ea frena furenti 100
 Concutit, et stimulos sub pectore vertit, Apollo.
 Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt,
 Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
 O virgo, nova mi facies inopinave surgit:
 Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
 Unum oro, quando hic inferni janua regis 106
 Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso,
 Ire ad conspectum chari genitoris et ora
 Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
 Illum ego per flammam et mille sequentia tela 110
 Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
 Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
 Atque omnes pelagique minas coelique ferebat,
 Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.
 Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
 Idem orans mandata dabat. natiq[ue] patrisq[ue], 116
 Alma, precor, miserere: potes namque omnia; nec te
 Nequicquam lucis Hecate præfecit Ævernīs.
 Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,
 Threiciâ fretus citharâ fidibusq[ue] canoris;

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,
 Itque reditque viam toties. quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? et mi genus ab Jove summo.
 Talibus orabat dictis, arasque tenebat.
 Tum sic orsa loqui vates: fate sanguine divam,
 Tros Anchisiade, facilis descensus Averni.
 Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
 Sed revocate gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor, est. pauci, quos æquus amavit
 Jupiter, aut ardens exivit ad æthera virtus,
 Dis geniti, potuere: tenent media omnia sylva,
 Cocytusque sinu habens circumfluit atro.
 Quod si tantus amor menti, si tanta cupido, est
 Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
 Tartara, et infans juvat indulgere labori;
 Accipe quæ peragenda prius. latet arbore opacâ,
 Aureus et solis et lento virgine, ramus,
 Junoni inferne dictus sacer. hunc tægit omnis
 Lucus, et obscuris claudunt convallibus ambra.
 Sed non ante datur telluris operta subire,
 Auricomos quam quis decerpserit arbore sætus.
 Hoc sibi pulchra sunt ferri Proserpina munus
 Instituit, primo avulso non deficit alter
 Aureus, et simili frondescit virga metallo.
 Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
 Carpe manu: namque ipse volens facilisque sequetur.
 Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
 Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
 Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
 Heu! nescis, totamque incessat funere classem;
 Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
 Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
 Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
 Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
 Aspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.
 Æneas, mœsto defixus lumina vultu,
 Ingreditur,

Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat
 Eventus animo secum; cui fidus Achates
 It comes, et paribus figit vestigia curis.
 Multa inter sese vario sermone ferebant:
 Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum,
 Diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
 Ut venire, vident indignâ morte peremptum,
 Misenum Æoliden; quô non præstantior alter
 Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
 Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat et hastâ.
 Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
 Dardanio Æneâ sese fortissimus heros
 Addiderat socium; non inferiora secutus.
 Sed tum, forte cavâ dum personat æquora conchâ,
 Demens, et cantu vocat in certamina divos.
 Æmulus exceptum Triton, si credere dignum est,
 Inter saxa virum spumosa immerferat undâ.
 Ergo omnes magnô circum clamore fremebant;
 Præcipue pius Æneas. tum iussa Sibyllæ,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
 Congerere arboribus, cœloque educere certant.
 Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceæ; sonat icta securibus ilex;
 Fraxineæque trabes, cuneis et fissile robur
 Scinditur; advolvunt ingentes montibus ornos.
 Necnon Æneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque accingitur armis.
 Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
 Aspectans sylvam immensam, et sic ore precatur:
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere,
 Heu nimium! de te vates, Misene, locuta est.
 Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
 Ipsa sub ora viri cœlo venire volantes,
 Et viridi sedere solo. tum maximus heros

Maternas

Maternas agnoscit aves, lætusque precatur:
 Este duces o, si qua via est, cursumque per auras
 Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 Ramus humum: tuque o dubiis ne defice rebus,
 Diva parens: sic effatus vestigia pressit,
 Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
 Pascentes illæ tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 Inde, ubi venerè ad fauces grave olentis Averni,
 Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsæ,
 Sedibus optatis geminâ super arbore fidunt;
 Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 Quale solet sylvis brumali frigore viscum 205
 Fronde virere novâ, quod non sua seminat arbos,
 Et croceo fœtu teretes circundare trunco:
 Talis erat species auri frondentis opacâ
 Iliee; sic leni crepitabat bractea vento.
 Corripit extemplo Æneas, avidusque refringit 210
 Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.
 Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 Flebant, et cineri ingrato suprêmâ ferebant.
 Principio, pinguem tædis et robore secto,
 Ingentem struxere pyram; tum frondibus atris. 215
 Intexunt latera, et ferales ante cupressos
 Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices et ahena undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
 Fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt,
 Purpureasque super vestes, velamina nota, 221
 Conjiciunt. pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subjectam, more parentum
 Averfi, tenuere facem. congesta cremantur
 Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225
 Postquam collapsi cineres, et flamma quievit,
 Reliquias vino et bibulam lavere favillam;
 Ossaque lecta cado textit Chorinæus aheno.

Idem

Idem ter socios purâ circumtulit undâ,
 Spargens rore levi et ramo felicis olivæ; 230
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
 Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
 Monte sub ærio; qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen. 235
 His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiato,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
 Quam super haud ullæ poterant impune volantes
 Tendere iter pennis; talis sese halitus atris 240
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 Unde locum Graii dixerant nomine Aornon.
 Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
 Constituit, frontique invergit vincta sacerdos;
 Et, summas carpens media inter cornua lætas, 245
 Ignibus imponit sacris libamina prima,
 Voce vocans Hecaten, cœloque ereboque potentem.
 Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
 Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
 Æneas matri Eumenidum magnæque sorori 250
 Ense ferit; sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
 Et solida imponit taurorum viscera flammis,
 Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.
 Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
 Sub pedibus magire solum, et juga cœpta moveri
 Sylvæ, visæque canes ululare per umbram,
 Adventante deâ. procul, o procul este, profani,
 Conclamat vates, totoque absistite luco.
 Tuque invade viam, vaginâque eripe ferrum: 260
 Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
 Tantum effata furens antro se immisit aperto.
 Ille ducem haud timidus vadentem passibus æquat.
 Dî, quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
 Et

Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte silentia late,
 Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
 Pandere res altâ terrâ et caligine mœras.
 Ibant obscuri solâ sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, et inania regna:
 Quale per incertam lunam sub luce malignâ 270
 Est iter in sylvis; ubi cœlum condidit umbrâ
 Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsam, primis in faucibus Orci,
 Luctus et ultrices posuere cubilia curæ:
 Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus, 275
 Et metus, et male suada fames, et turpis egestas,
 Terribiles visu formæ; lethumque, laborque:
 Tum consanguineus lethi sopor, et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adverso in limine bellum,
 Ferreique Eumenidum thalami, et discordia demens,
 Vipereum crinem vittis innexa cruentis. 281
 In medio ramos annosaque brachia pandit
 Ulmus, opaca, ingens: quam sedem somnia vulgo
 Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
 Multaque præterea variarum monstra ferarum, 285
 Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ,
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra;
 Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ.
 Corripit hic subitâ trepidus formidine ferrum 290
 Æneas, strictamque aciem venientibus offert.
 Et, ni docta comes tennes sine corpore vitas
 Admoneat volitare cavâ sub imagine formæ,
 Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.
 Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
 Turbidus hic cœno vastâque voragine gurgis 296
 Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
 Portitor has horrendus aquas et flumina servat
 Terribili squalore Charon; cui plurimâ mento
 Canities

Canities inculta jacet; stant lamina flammâ; 300
 Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
 Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
 Et ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,
 Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
 Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
 Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
 Quam multa in sylvis autumnî frigore primo 309
 Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
 Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
 Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
 Stabant orantes primi transmittere cursum,
 Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
 Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos; 315
 Ast alios longe summos arcet arenâ.
 Æneas, miratus enim, motusque tumultu,
 Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
 Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
 Hæ relinquunt, illæ remis vada livida verrunt? 320
 Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
 Anchisâ generate, deûm certissima proles,
 Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
 Dî cujus jurare timent et fallere numen. 324
 Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
 Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque hæc litora circum.
 Tum demum admissi stagna exoptata revisunt. 330
 Constitit Anchisâ fatus, et vestigia pressit,
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi, mæstos et mortis honore carentes,
 Leucaspim et Lyciæ ductorem classis Orontem:
 Quos, simul a Trojâ ventosa per æquora vestos, 335
 Obruit

Obruit auster, aquâ involvens navemque virosque.
 Ecce, gubernator sese Palinurus agebat;
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
 Hunc ubi vix multâ mœstum cognovit in umbrâ, 340
 Sic prior alloquitur: quis te, Palinure, deorum
 Eripuit nobis, medioque sub æquore merisit?
 Dic, age; namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc uno responso animum delusit Apollo;
 Qui fore te ponto incolumem finesque canebat 345
 Venturum Ausonios. en, hæc promissa, fidesque?
 Ille autem: neque te Phœbi cortina fefellit,
 Dux Anchisiade, nec me deus æquore merisit.
 Namque gubernaculum multâ vi forte revolsum,
 Cui datus hærebam custos, cursusque regebam, 350
 Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tres notus hybernas immensa per æquora noctes 355
 Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
 Prospexi Italiam, summâ sublimis ab undâ.
 Paullatim adnabam terræ; jam tuta tenebam,
 Ni gens crudelis madidâ cum veste gravatum;
 Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
 Ferro invasisset, prædamque ignara putasset. 360
 Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
 Quod te, per cœli jucundum lumen et auras,
 Per genitorem, oro, per spes surgentis Iuli;
 Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
 Injice, namque potes, portusque require Velinos:
 Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
 Ostendit, neque enim, credo, sine numine divum
 Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem,
 Da dextram misero, et tecum me tolle per undas,
 Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam. 370

Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
 Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
 Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
 Eumenidum aspicias, ripamve injussus adibis? 375
 Desine fata deûm flecti sperare precando.
 Sed cape dicta memor, duri solatia casus:
 Nam tua finitimi, longe lateque per urbes,
 Prodigiiis acti cœlestibus, ossa piabunt, 379
 Et statuent tumulum, et tumulo solemnna mittent,
 Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
 His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
 Corde dolor tristi: gaudet cognomine terræ. 383
 Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
 Navita quos jam inde ut Stygiâ prospexit ab undâ
 Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ,
 Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias; jam istinc et comprime gressum,
 Umbrarum hic locus est, somni, noctisque soporæ;
 Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ: 391
 Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
 Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoûmque;
 Dīs quanquam geniti, atque invicti viribus, essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit, 395
 Ipsius a folio regis traxitque trementem;
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quem contra breviter fata est Amphrysia vates:
 Nullæ hic insidiæ tales; absiste moveri;
 Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro 400
 Æternum latrans exangues terreat umbras;
 Casta licet patrui servet Proserpina limen.
 Troïus Æneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla movet tantæ pietatis imago; 405
 At ramum hunc, aperit ramum qui veste latebat,
 Agnoscas. tumida ex irâ tum corda residunt.

Nec

Nec plura his. ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
 Cœruleam advertit puppim, ripæque propinquat. 410
 Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
 Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
 Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, et multam accepit rimosa paludem. 414
 Tandem trans fluvium incolumes, vatemque virumque,
 Informi limo glaucæque exponit in ulvâ.
 Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
 Personat, adverso recubans immanis in antro.
 Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
 Melle soporatum et medicatis frugibus offam 420
 Objicit. ille, fame ravidâ tria guttura pandens,
 Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
 Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
 Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
 Evaditque celer ripam irremeabilis undæ. 425
 Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
 Infantumque animæ flentes in limine primo;
 Quos, dulcis vitæ exfortes et ab ubere raptos,
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
 Hos juxta falso damnati crimine mortis. 430
 Nec vero hæc sine sorte datæ, sine judice, sedes.
 Quæsitur Minos urnam movet; ille silentum
 Conciliumque vocat, vitæque et crimina discit.
 Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
 Infantes peperere manu, lucemque perosi 435
 Projecere animas. quam vellent æthere in alto
 Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
 Fata obstant, tristisque palus inamabilis undâ
 Alligat, et novies Styx interfusa coercet.
 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
 Lugentes campi. sic illos nomine dicunt. 441
 Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

Secreti celant calles, et myrtea circum
 Sylva tegit. curæ non ipsâ in morte relinquunt.
 His Phædræ Procrinque locis, mœstamque Eri-
 phylum, 445
 Crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
 Evadnenque, et Pasiphaën: his Laodamia
 It comes, et, juvenis quondam, nunc scæmina, Cæneus,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Quas inter Phœnissâ recens a volnere Dido 450
 Errabat sylvâ in magnâ: quam Troïus heros
 Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Aut videt, aut vidisse putat, per nubila lunam,
 Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est: 455
 Infelix Dido, verus mihi nuncius ergo
 Venerat, extinctam ferroque extrema secutam.
 Funeris, heu! tibi causa fui. per sidera juro,
 Per superos, et si qua fides tellure sub imâ est,
 Invitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 Sed me jussâ deûm, quæ nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ, cogunt, noctemque profundam,
 Imperiis egere suis: nec credere quivi,
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 Quem fugis? extremum fato, quod te alloquor, hoc est.
 Talibus Æneas ardentem et torva tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos averfa tenebat;
 Nec magis incepto vultum sermone movetur, 470
 Quam si dura filex aut stet Marpesia cautes.
 Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
 In nemus umbriferum; conjux ubi pristinus illi
 Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
 Nec minus Æneas, casu percussus iniquo, 475
 Prosequitur lacrymans longe, et miseratur euntem.
 Inde

Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
 Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
 Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
 Parthenopæus, et Adraſti pallentis imago. 480
 Hic, multum fletu ad ſuperos, belloque caduci,
 Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
 Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſiloſchumque,
 Tres Antenoridas, Cererique ſacrum Polybœten,
 Idæumque, etiam curruſ, etiam arma, tenentem, 485
 Circumſtant animæ dextrâ lævâque frequentes:
 Nec vidiffe ſemel ſatis eſt; juvat uſque morari,
 Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſas.
 At Danaum procereſ Agamemnoniæque phalangeſ,
 Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras, 490
 Ingenti trepidare metu. pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
 Exiguam. inceptuſ clamor fruſtratur hiantes,
 Atque hic Priamidem laniatum corpore toto
 Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 Ora manuſque ambas, populataque tempora raptis
 Auribuſ, et truncas inhoneſto vulnere nares.
 Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis compellat vocibuſ ultro:
 Deïphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri,
 Quiſ tam crudeleſ optavit ſumere pœnaſ? 500
 Cui tantum de te licuit? mihi fama ſupremâ
 Nocte tulit, feſſum vaſtâ te cæde Pelasgum
 Procubiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum,
 Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem 505
 Conſtitui, et magnâ manes ter voce vocavi.
 Nomen et arma locum ſervant. te, amice, nequivi
 Conſpicere, et patriâ decedens ponere terrâ.
 Ad quæ Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:
 Omnia Deïphobo ſolvifti, et funeris umbris: 510
 Sed me fata mea et ſceluſ exitiale Lacanæ
 Hiſ merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
 Namque,

Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est:
 Cum fatalis equus saltu super ardua venit 515
 Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo.
 Illa, chorum simulans, evantes Orgia circum
 Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
 Ingentem, et summâ Danaos ex arce vocabat.
 Tum me, confectum curis somnoque gravatum, 520
 Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
 Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
 Egregia interea conjux arma omnia tectis
 Emove, et fidum capiti subduxerat ensen:
 Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
 Et famam extinguere veterum sic posse malorum.
 Quid moror? irrumpunt thalamos, comes additus una
 Hortator scelerum Æolides. di talia Graiis
 Instauratione, pio si pœnas ore reposco. 530
 Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
 Attulerit. pelagine venis erroribus actus,
 An monitu divum? an quæ te fortuna fatigat,
 Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?
 Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
 Jam medium ætherio cursu trajecerat axem;
 Et fors omne datum traherent per talia tempus.
 Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
 Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
 Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas: 540
 Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
 Hac iter Elysium nobis. at læva malorum
 Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: ne sævi, magna sacerdos, 544
 Discedam. explebo numerum, reddarque tenebris.
 I, decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
 Tantum effatus, et in verbo vestigia torfit.
 Respicit Æneas subito, et sub rupe sinistra

Mœnia lata videt, triplici circumdata muro;
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 Porta adversa ingens; solidoque adamante columnæ;
 Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
 Cœlicolæ valeant. stat ferrea turris ad auras;
 Tisiphoneque sedens, pallâ succincta cruentâ, 555
 Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
 Verbera; tum stridor ferri, tractæque catenæ.
 Constitit Æneas, strepitumque exterritus haufit.
 Quæ scelerum facies? o virgo, effare, quibusve 560
 Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: dux inclyte Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
 Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit. 565
 Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri
 Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo fontes ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, tortosque sinistra
 Intentans angues, vocat agmina sæva fororum.
 Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
 Panduntur portæ. cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet? 575
 Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
 Sævior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
 Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
 Hic genus antiquum terræ, Titania pubes, 580
 Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
 Hic et Aloïdas geminos immania vidi
 Corpora; qui manibus magnum rescindere cœlum
 Aggredi, superisque Jovem detrudere regnis.

Vidi

Vidi et crudeles dantem Salmonæ pœnas, 585
 Dum flammæ Jovis et sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic investus equis, et lampada quassans,
 Per Græcûm populos, mediæque per Elidis urbem,
 Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem,
 Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 Æræ et cornipedum pulsu simularet equorum.
 At pater omnipotens densa inter nubila telum
 Contorsit, non ille faces, nec fumea tædis
 Lumina, præcipitemque immani turbine adegit.
 Necnon et Tityon, terræ omniparentis alumnum, 595
 Cernere erat; per tota novem cui jugera corpus
 Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
 Immortale jecur tondens, fœcundaque pœnis
 Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
 Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoûmque?
 Quos super atra filex jamjam lapsura cadentique
 Imminet assimilis. lucent genialibus altis
 Aurea fulcrâ toris, epulæque ante ora paratæ
 Regifico luxu: furiarum maxima juxta 605
 Accubat, et manibus prohibet contingere mensas;
 Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
 Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 Pulsatusve parens, aut fraus innexa clienti;
 Aut qui divitiis soli incubuere repertis, 610
 Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est;
 Quique ob adulterium cæsi, quique arma secuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi pœnam expectant. ne quære doceri 614
 Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunæ merfit.
 Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
 Districti pendent. sedet, æternumque sedebit,
 Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
 Admonet, et magnâ testatur voce per umbras:
 Disce justitiam moniti, et non temnere divos. 620
 Vendidit

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Imposuit: fixit leges pretio atque refixit.
 Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.
 Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum, 625
 Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
 Omnia pœnarum percurrere nomina, possim.
 Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
 Sed jam, age, carpe viam, et susceptum perforce munus:
 Acceleremus, ait. Cyclosum educta caminis 630
 Mœnia conspicio, atque adverfo fornice portas,
 Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
 Dixerat; et pariter gressi per opaca viarum
 Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Æneas aditum, corpusque recenti 635
 Spargit aquâ, ramumque adverfo in limine figit.
 His demum exactis, perfecto munere divæ,
 Devenere locos lætos, et amœna vireta
 Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
 Largior hic campos æther et lumine vestit 640
 Purpureo; solemque suum, sua sidera, norunt.
 Pars in gramineis exercent membra palæstris,
 Contendunt ludo, et fulvâ luctantur arenâ;
 Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
 Necnon Threïcius longâ cum veste sacerdos 645
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
 Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
 Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
 Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
 Ilusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auctor. 650
 Arma procul currusque virum miratur inanes.
 Stant terrâ defixæ hastæ, passimque soluti
 Per campos pascuntur equi. quæ gratia currum
 Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
 Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos. 655
 Conspicit, ecce, alios dextrâ levâque per herbam
 E c Vescentes,

Vescentes, lætumque choro pæana canentes,
 Inter odoratum lauri nemus; unde superne
 Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
 Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi, 660
 Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
 Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
 Inventas aut qui vitam excoluere per artes,
 Quique sui memores alios fecere merendo:
 Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ. 665
 Quos circumfusus sic est affata Sibylla,
 Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
 Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis:
 Dicite, felices animæ, tuque, optime vates,
 Quæ regio, Anchisen quis habet locus? illius ergo 670
 Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros, et prata recentia rivis,
 Incolimus: sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
 Hoc superate jugum, et facili jam tramite sistam.
 Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentes
 Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
 At pater Anchises penitus convalle virenti
 Inclusas animas, superumque ad lumen ituras, 680
 Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 Forte recensibat numerum, charosque nepotes,
 Fataque, fortunæque virum, moresque, manusque.
 Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Ænean, alacris palmas utraq; tetendit, 685
 Effusæque genis lacrymæ, et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua, et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo rebarque futurum, 690
 Tempora dinumerans; nec me, mea cura, fefellit.
 Quas ego per terras et quanta per æquora vectum
 Accipio!

Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
 Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
 Ille autem: tua me, genitor, tua tristis imago 695
 Sæpius occurrens hæc limina tendere adegit.
 Stant sale Tyrrheno classes. da jungere dextram,
 Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
 Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum; 700
 Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
 Interea videt Æneas in valle reductâ
 Seclusum æmus, et virgulta sonantia sylvis, 704
 Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
 Hunc circum innumeræ gentes populique volabant.
 Ac veluti in pratis ubi apes æstate serenâ
 Floribus insidunt variis, et candida circum
 Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
 Horrescit visu subito, causasque requirit, 710
 Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
 Quive viri tanto compleverint agmine ripas.
 Tum pater Anchises: animæ, quibus altera fato
 Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
 Securos latices et longa obliviam potant. 715
 Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
 Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
 Quo magis Italiâ mecum lætere repertâ,
 O pater, anne aliquas ad cælum hinc ire putandum est
 Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti 720
 Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
 Principio cælum, ac terras, camposque liquentes,
 Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra, 725
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
 Et

Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
 Igneus est ollis vigor, et cœlestis origo 730
 Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
 Hinc metuunt cupiuntque; dolent gaudentq; neq; auras
 Respiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco.
 Quin et supremo cum lumine vita relinquit, 735
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes 740
 Suspensæ ad ventos; aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
 Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
 Concretam exemit labem, purumque relinquit
 Ætherium sensum, atque aurâ simplicis ignem. 745
 Quisque suos patimur manes: exinde per amplum
 Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus.
 Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
 Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno:
 Scilicet immemores supera ut convexa revisant, 750
 Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
 Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
 Conventus trahit in medios turbamque sonantem;
 Et tumultum capit, unde omnes longo ordine possit
 Adversos legere, et venientum discere vultus. 755
 Nunc age, Dardanium prolem, quæ deinde sequatur
 Gloria, qui maneant Italâ de gente nepotes,
 Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
 Expediant dictis, ac te tua fata docebo.
 Ille, vides? purâ juvenis qui nititur hastâ, 760
 Proxima sorte tenet lucis loca; primus ad auras
 Ætherias, Italo commixtus sanguine, surget
 Sylvius, Albanum nomen, tua postuma proles;
 Quem tibi longævo serum Lavinia conjux

Educet

Educet sylvis, regem, regumque parentem: 765
Unde genus Longâ nostrum dominabitur Albâ:
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et, qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes! quantas ostentant, aspice, vires! 771
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu!
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces, 774
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet: viden' ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore? 780
En, hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit olympos,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygiæ turrata per urbes, 785
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aspice gentem
Romanosque tuos. hic Cæsar, et omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem. 790
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, divûm genus; aurea condet
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
Proferet imperium. jacet extra sidera tellus, 795
Extra anni solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
Responsis horrent divûm, et Mæotia tellus,
Et septemgemi turbant trepida ostia Nili. 800
Nec

Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
 Fixerit æripidem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
 Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
 Liber, agens celfo Nisæ de vertice tigres. 805
 Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
 Aut metus Aufoniâ prohibet consistere terrâ?
 Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
 Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
 Regis Romani, primus qui legibus urbem 810
 Fundabit, Curibus parvis et paupere terrâ
 Missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriæ, refidesque movebit,
 Tullus, in arma viros, et jam desueta triumphis
 Agmina. quem juxta sequitur jactantior Ancus, 815
 Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
 Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
 Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
 Consulis imperium hic primus sævalque secures
 Accipiet; natosque pater, nova bella moventes, 820
 Ad pœnam pulchrâ pro libertate vocabit
 Infelix. utcunque ferent ea facta minores,
 Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
 Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
 Aspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
 Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis, 826
 Concordes animæ nunc et dum nocte prementur,
 Heu, quantum inter se bellum, si lumina vitæ
 Attigerint, quantas acies, stragemque, ciebunt!
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monœci 830
 Descendens; gener adversis instructus eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis assuefcite bella;
 Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis olympo;
 Projice tela manu, sanguis meus. 835
 Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
 Victor

Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenæ,
 Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achillei,
 Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ. 840
 Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cossæ, relinquat?
 Quis Gracchi genus; aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyæ; parvoque potentem
 Fabricium; vel te fulco, Serranæ, ferentem?
 Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es, 845
 Unus qui nobis cunctando restitues rem.
 Excudent alii spirantia mollius æra,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
 Orabunt causas melius; cœlique meatus
 Describent radio, et surgentia fidera dicent. 850
 Tu regere imperio populos, Romane, memento,
 Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
 Parcere subjectis, et debellare superbos.
 Sic pater Anchises; atque hæc mirantibus addit:
 Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis 855
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnes.
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 Sistet eques; sternet Pœnos Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
 Atque hic Æneas; una namque ire videbat 860
 Egregium formâ juvenem et fulgentibus armis,
 Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu;
 Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 Filius, an aliquis magnâ de stirpe nepotum?
 Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
 Sed nox atra caput tristi circumvolat umbrâ. 865
 Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
 O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
 Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
 Esse finent. nimium vobis Romana propago 870
 Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.

Quantos

Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
 Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
 Nec puer Iliacâ quisquam de gente Latinos 875
 In tantum spe tollet avos; nec Romula quondam
 Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
 Heu pietas! heu prisca fides, invictaque bello
 Dexterâ! non illi quisquam se impune tulisset
 Obvius armato, seu cum pedes iret in hostem, 880
 Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si quâ fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis
 His saltem accumulem donis, et fungar inani 885
 Munere. sic totâ passim regione vagantur
 Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
 Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum famæ venientis amore;
 Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda, 890
 Laurentesque docet populos, urbemque Latini,
 Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
 Sunt geminæ Somni portæ; quarum altera fertur
 Corneâ, quâ veris facilis datur exitus umbris:
 Altera candenti perfecta nitens elephanto; 895
 Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.
 His ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ.
 Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
 Tum se ad Caietæ recto fert litore portum. 900
 Anchora de prorâ jacitur; stant litore puppes.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VII.

TU quoque litoribus nostris, Æneïa nutrix,
 Æternam moriens famam, Caieta, dedisti:
 Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
 Hesperîâ in magnâ, si qua est ea gloria, signant.
 At pius exequiis Æneas rite solutis, 5
 Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
 Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
 Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
 Proxima Circææ raduntur litora terræ; 10
 Dives inaccessos ubi solis filia lucos
 Assiduo resonat cantu, testisque superbis
 Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenues percurrens pectine telas.
 Hinc exaudiri gemitus iræque leonum, 15
 Vincula recusantum et serâ sub nocte rudentum;
 Setigerique sues atque in præsepibus urfi
 Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
 Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
 Induerat Circe in vultus ac terga ferarum. 20
 Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës
 Delati in portus, neu litora dira subirent,
 Neptunus ventis implevit vela secundis,
 Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit:
 Jamque rubescebat radiis mare, et æthere ab alto 25

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
 Cum venti posuere, omnisque repente resedit
 Flatus, et in lento luctantur marmore tonsæ.
 Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
 Prospicit; hunc inter fluvio Tyberinus amœno, 30
 Vorticibus rapidis et multâ flavus arenâ,
 In mare prorumpit. variæ circumque supraque
 Affluetæ ripis volucres et fluminis alveo
 Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
 Fletere iter fociis, terræque advertere proras, 35
 Imperat, et lætus fluvio succedit opaco.
 Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
 Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
 Cum primum Aufoniis exercitus appulit oris,
 Expediam, et primæ revocabo exordia pugnae. 40
 Tu vatem, tu, diva, mone: dicam horrida bella;
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
 Hesperiam. major rerum mihi nascitur ordo,
 Majus opus moveo. rex arva Latinus et urbes 45
 Jam senior longâ placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno et nymphâ genitum Laurente Maricâ
 Accipimus. Fauno Picus pater; isque parentem
 Te, Saturne, refert; tu sanguinis ultimus auctor.
 Filius huic, fato divûm, prolesque virilis 50
 Nulla fuit, primâque oriens erepta juventâ est.
 Sola domum et tantas servabat filia sedes,
 Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totâque petebant
 Aufoniâ. petit ante alios pulcherrimus omnes 55
 Turnus, avis atavisque potens, quem regia conjux
 Adjungi generum miro properabat amore;
 Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
 Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu servata per annos; 60
 Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
 Ipse

Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab eâ nomen posuisse colonis.
 Hujus apes summum densæ, mirabile dicta,
 Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ, 65
 Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, externum cernimus, inquit,
 Adventare virum; et partes petere agmen easdem
 Partibus ex istdem, et summâ dominarier arce. 70
 Præterea, castis adolet dum altaria tædis,
 Et juxta genitorem adstat, Lavinia virgo:
 Visa, nefas! longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari;
 Regalesque accensa comas, accensa coronam 75
 Insignem gemmis. tum fumida lumine fulyo
 Involvi, ac totis Vulcanum spargere testis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 Namque fore illustrem famâ fatisque canebant
 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum. 80
 At rex, sollicitus monstrorum, oracula Fauni
 Fatidici genitoris adit, lucosque sub altâ
 Consulit Albuneâ; nemorum quæ maxima sacro
 Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitin.
 Hinc Italiæ gentes omnisque Oenotriæ tellus 85
 In dubiis responsa petunt. huc dona sacerdos
 Cum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit,
 Multa modis simulacra videt volitantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque deorum 90
 Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
 Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
 Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
 Velleribus. subita ex alto vox reddita luco est; 95
 Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis non crede paratis.

External

Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferent; quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens 100
 Aspicit oceanum, vertique regique videbunt.
 Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
 Sed circum late volitans jam fama per urbes
 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes 105
 Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
 Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
 Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
 Subjiciunt epulis, sic Jupiter ipse monebat, 110
 Et Cereale solum pomis agrestibus augment.
 Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
 Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris; 115
 Heus! etiam mensas consumimus, inquit Iulus,
 Nec plura, alludens. ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 Continuo, salve fatis mihi debita tellus,
 Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete Penates.
 Hic domus, hæc patria, est. genitor mihi talia, namque
 Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
 Cum te, nate, famas ignota ad litora vestum
 Accisis coget dapibus consumere mensas; 125
 Tum sperare domos defessus, ibique memento
 Prima locare manu molirique aggere tecta.
 Hæc erat illa famas; hæc nos suprema manebat
 Exiliis positura modum,
 Quare agite, et primo læti cum lumine solis, 130
 Qui loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
 Vestigemus, et a portu diversa petamus.
 Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate

Anchisen

Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135
 Implicat, et geniumque loci, primamque deorum
 Tellurem, nymphasque, et adhuc ignota precatur
 Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
 Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem,
 Invocat, et duplices cœloque ereboque parentes. 140
 Hic pater omnipotens cœlo ter clarus ab alto
 Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
 Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
 Advenisse diem, quo debita mœnia condant. 145
 Certatim instaurant epulas, atque omine magno
 Crateras læti statuunt, et vina coronant.
 Postera cum primâ lustrabat lampade terras
 Orta dies, urbem, et fines, et litora gentis,
 Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici, 150
 Hunc Tibrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
 Tum satus Anchisâ, delectos ordine ab omni,
 Centum oratores augusta ad mœnia regis
 Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
 Dona que ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
 Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur 156
 Passibus. ipse humili designat mœnia fossâ,
 Moliturque locum, primasque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 Jamque, iter emensi, turres ac tecta Latinorum 160
 Arduâ cernebant juvenes, murosque subibant.
 Ante urbem pueri et primævo flore juvenus
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
 Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt. 165
 Cum prævectus equo longævi regis ad aures
 Nuncius ingentes ignotâ in veste reportat
 Advenisse viros. ille intra tecta vocari
 Imperat, et solio medius confedit avito. 169
 Tectum,

Tectum, augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summâ, Laurentia, regia Pici,
Horrendum sylvis et relligione parentum.

Hic sceptrâ accipere, et primos attollere fasces,
Regibus omen erat; hoc illis curia templum;

Hæ sacræ fedes epulis; hic ariete cæso 175
Perpetuis soliti patres confidere mensis.

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiquâ e cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago, 180

Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
Marta qui ob patriam pugnando volnera passi.
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra, 185
Spiculaque, clypeiue, creptaque rostra carinis.

Ipsè Quirinali lituo parvâque sedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat,
Picus, equûm domitor; quem capta cupidine conjux,
Aureâ percussum virgâ versumque venenis, 190
Fecit avem Circe, sparfitque coloribus alas.

Tali intus divûm templo patriâque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ, neque enim nescimus et urbem
Et genus, auditique advertitis æquore cursus, 196

Quid petitis? quæ causa rates, aut cuius egentes,
Litus ad Ausonium tot per vada cœrula vexit?

Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto, 200

Fluminis intrastris ripas, portuque sedetis,
Ne fugite hospitium; neve ignorete Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte suâ veterisque dei se more tenentem.

Atque equidem memini, fama est obscurior annis,
Auruncos

Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris 206
 Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbes,
 Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum, *Coriti Tyrrhenâ ab sede profectum,
 Aurea nunc folio stellantis regia cœli 210
 Accipit, et numerum divorum altaribus addit.
 Dixerat; et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
 Atra subegit hyems vestris succedere terris;
 Nec sidus regione viæ litusve fefellit. 215
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
 Extremo veniens sol aspiciebat olympo.
 Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes
 Gaudet avo. rex ipse Jovis de gente supremâ 220
 Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
 Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis;
 Audiit, et si quem tellus extrema refuso 225
 Summovet oceano, et si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per æquora vestî,
 Dis sedem exiguan patriis litusque rogamus
 Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores; nec vestra feretur 231
 Fama levis, tantique abolefcet gratia facti;
 Nec Trojam Ausonios gremio excepiſſe pigebit.
 Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
 Sive fide, seu quis bello est expertus et armis; 235
 Multi nos populi, multæ, ne temne, quod ultro
 Præferimus manibus vittas ac verba precantum,
 Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.
 Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
 Imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus 240
 Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
 Tyrrhenum

Tyrrhenum ad Tibrim, et fontis vada sacra Numici.
 Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
 Munera, relliquias Trojâ ex ardente receptas.
 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:•
 Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
 More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
 Iliadumque labor vestes.
 Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret, 250
 Intentos volvens oculos: nec purpura regem
 Picta movet, nec sceptrâ movent Priamæia tantum,
 Quantum in connubio natæ thalamoque moratur,
 Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
 Hunc illum fati externâ ab sede profectum 255
 Portendi generum, paribusque in regna vocari
 Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
 Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
 Tandem lætus ait: dî nostra incepta secudent,
 Auguriumque suum. dabitur, Trojane, quod optas.
 Munera nec sperno. non vobis, rege Latino, 261
 Divitis uber agri, Trojæve opulencia, deerit.
 Ipse modo Æneas, nostri si tanta cupido est,
 Si jungi hospitio properat sociusve vocari,
 Adveniat; vultus neve exhorrescat amicos. 265
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ
 Non patrio ex adyto fortes, non plurima cœlo
 Monstra, finunt: generos externis affore ab oris, 270
 Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
 Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis. 275
 Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
 Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.

Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
 Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
 Absenti Æneæ currum geminosque jugales, 280
 Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem;
 Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
 Suppositâ de matre nothos furata creavit.
 Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant. 285
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 Sæva Jovis conjux, aurasque investa tenebat;
 Et lætum Æneam, classemque ex æthere longe
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ; 290
 Deservisse rates. stetit acri fixa dolore.
 Tum, quassans caput, hæc effudit pectore dicta:
 Heu, stripeim invisam, et fatis contraria nostris
 Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis?
 Num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troja viros? medias acies mediosque per ignes
 Invenere viam. at, credo, mea numina tandem
 Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
 Quin etiam patriâ excussos infesta per undas
 Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto. 300
 Absumptæ in Teucros vires coelique marisque.
 Quid Syrtis, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 Profuit? optato conduntur Tiberidis alveo,
 Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 Immanem Lapithum valuit; concessit in iras 305
 Ipse deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
 Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?
 Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum.
 Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 Vincor ab Æneâ. quod si mea numina non sunt 310
 Magna fatis; dubitem hæud equidem implorare quod
 usquam est:
 Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus; 315
 At licet amborum populos excindere regum,
 Hac gener atque focer coëant mercede suorum.
 Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo,
 Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 Cisseis prægnans ignes enixa jugales: 320
 Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
 Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
 Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit;
 Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum
 Infernisque ciet tenebris; cui tristia bella, 325
 Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
 Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartaræ, monstrum, tot sese vertit in ora,
 Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
 Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur: 330
 Hunc mihi da proprium, virgo fata nocte, laborem,
 Hanc operam; ne noster honos, infractave cedat
 Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
 Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
 Tu potes unanimes armare in prælia fratres, 335
 Atque odiis versare domos; tu verbera testis
 Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. sæcundum concute pectus,
 Disjice compositam pacem, fere crimina belli:
 Arma velit, poscatque simul, rapiatque, juvenus. 340
 Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
 Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
 Celsa, petit, tacitumque obsedit limen Amatae:
 Quam super adventu Teucrûm, Turnique hymenæis,
 Fœminæ ardentem curæque iræque coquebant. 345
 Huic dea cœruleis unum de crinibus anguem
 Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit,
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.

Ille,

Ille, inter vestes et levia pectora lapsus,
 Volvitur attactu nullo, fallitque furentem, 350
 Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
 Innectitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo sublapfa veneno
 Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem; 355
 Necdum animus toto percepit pectore flammam,
 Mollius, et solito matrum de more, locuta est;
 Multa super natâ lacrymans Phrygiisque hymenæis:
 Exulibus ducenda datur Lavinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret natæque tuique? 360
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens, abductâ virgine, prædo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
 Lædæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?
 Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum, 365
 Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externâ petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis,
 Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
 Dissidet externam reor; et sic dicere divos. 370
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ,
 His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt; penitusque in viscera lapsum
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat; 375
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstis,
 Immenfam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent: ille actus habenâ 380
 Curvatis fertur spatiis: stupet inscia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum
 Dant animos plagæ, non cursu segnior illo
 Per medias urbes agitur populosque feroces.

Quin etiam in sylvas, simulato numine Bacchi, 385
 Majus adorta nefas, majorem exorta furorem,
 Evolat, et natam frondolis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
 Evoë Bacche, fremens, solum te virgine dignum
 Vociferans. etenim molles tibi sumere thyrsos, 390
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat; furisq; accensas pectore matres
 Idem omnes simul ardor agit nova querere tecta.
 Deferuere domos; ventis dant colla comasque.
 Ast alie tremulis ululatibus æthera complent, 395
 Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
 Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
 Clamat: Io matres, audite ubi quæque, Latine. 400
 Si qua piis animis manet infelicitis Amata
 Gratia, si juris materni cura remordet;
 Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
 Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
 Reginam Aleto stimulis agit undique Bacchi. 405
 Postquam visa satis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
 Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros; quæm dicitur urbem
 Acrifioneis Danaë fundasse colonis, 410
 Præcipiti delata noto: locus Ardea quondam
 Dictus avis; et nunc magnum manet Ardea nomen;
 Sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
 Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
 Aleto torvam faciem et furialia membra 415
 Exuit; in vultus sese transformat aniles,
 Et frontem obscenam rugis arat, induit albos
 Cum vittâ crines; cum ramum innectit olivæ.
 Fit Chalybe, Junonis abus templique sacerdos;
 Et juveni ante oculos his secum vocibus offert: 420
 Turne,

Turne, tot incassum fufos patiere labores,
 Et tua Dardanijs transcribi fcepra colonis?
 Rex tibi conjugium et quæfitas fanguine dotes
 Abnegat, externufque in regnum quæritur hæres. 420
 I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis;
 Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
 Hæc adeo tibi me, placidâ cum nocte jaceres,
 Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
 Quare age, et armari pubem portifque moveri
 Lætus in arma para; et Phrygios, qui flumine pulchro
 Conſedere, duces piſtasque exure carinas, 431
 Cœleſtium vis magna jubet. rex ipſe Latinus,
 Ni dare conjugium et diſto parere fatetur,
 Sentiât, et tandem Turnum experiatur in armis.
 Hic juvenis, vatem irridens, ſic orſa viciffim 435
 Ore refert: claſſes invecas Tibridis alveo
 Non, ut rere, meas effugit nuncius aures.
 Ne tantos mihi finge metus; nec regia Juno
 Immemor eſt noſtri.
 Sed te victa ſitu verique effocta ſeneſtus, 440
 O mater, curis nequicquam exercet, et, arma
 Regum inter, falſâ vatem formidine ludit.
 Cura tibi divum effigies et templa tueri:
 Bella viri pacemque gerant, [queis bella gerenda.]
 Talibus Aleſto diſtis exarſit in iras. 445
 At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus;
 Diriguere oculi; tot Erynnis ſibilat hydriſ,
 Tantaque ſe facies aperit. tum flammea torquens
 Lumina, cunctantem et quærentem dicere plura
 Reppulit, et geminos erexit crinibus angues, 450
 Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
 En, ego victa ſitu, quam veri effocta ſeneſtus,
 Arma inter regum, falſâ formidine ludit.
 Reſpice ad hæc; adſum dirarum ab ſede ſororum;
 Bella manu lethumque gero. 455
 Sic effata facem juveni conjecit, et, atro
 Lumine

Lumine fumantes, fixit sub pectore tædas.
 Olli somnum ingens rumpit pavor: ossaque et artus
 Perfundit toto proruptus corpore fudor.
 Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
 Sævit amor ferri, et scelerata infania belli, 461
 Ira super: magno veluti cum flamma sonore
 Virgea suggeritur costis undantis aheni,
 Exultantque æstu latices; furit intus aquæ vis,
 Fumidus atque alte spumis exuberat amnis: 465
 Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem, pollutâ pace, Latinum
 Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470
 Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
 Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet, 475
 Alesto in Teucros Stygiis se concitat alis;
 Arte novâ speculata locum, quo litore pulcher
 Insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Objicit, et noto nares contingit odore, 480
 Ut cervum ardentes agerent. quæ prima laborum
 Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
 Cervus erat formâ præstanti, et cornibus ingens,
 Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
 Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent 485
 Armenta, et late custodia credita campi.
 Assuetum imperiis soror omni Sylvia curâ
 Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
 Ille, manum patiens, mensæque assuetus herili, 490
 Errabat sylvis; rursusque ad limina nota
 Ipse domum serâ quamvis se nocte ferebat.

Hunc

Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
 Commovere canes; fluvio cum forte secundo
 Deflueret, ripæque æstus viridante levaret. 495
 Ipse etiam, eximiæ laudis succensus amore,
 Ascanius curvo direxit spicula cornu.
 Nec dextræ erranti deus abfuit, actaque multo
 Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit, 500
 Successitque gemens stabulis, questuque, cruentus.
 Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
 Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, et duros conclamat agrestes.
 Olli, pestis enim tacitis latet aspera sylvis, 505
 Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
 Stipitis hic gravidis nodis. quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
 Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 Scindebat, raptâ spirans immane securi. 510
 At sæva e speculis tempus dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit, stabuli et de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem; quâ protenus omne
 Contremuit nemus, et sylvæ intonuere profundæ. 515
 Audiit et Triviæ longe lacus, audiit amnis
 Sulfuræâ Nar albus aquâ, fontesque Velini:
 Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis 520
 Indomiti agricolæ: necnon et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 Direxere acies. non jam certamine agresti,
 Stipitibus duris, agitur, sudibusve præfuit;
 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late 525
 Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
 Sole laceffita, et lucem sub nubila jactant:
 Fluctus uti primo cœpit cum albescere vento,
 Paullatim

Paullatim sese tollit mare, et altius undas
 Erigit, inde imo confurgit ad æthera fundo. 530
 Hic juvenis, primam ante aciem stridente sagittâ,
 Natorum Tyrrii fuerat qui maximus, Almon
 Sternitur. exit enim sub gutture volnus, et udæ
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
 Corpora multa virum circa, seniorque Galesus, 535
 Dum paci medium se offert; justissimus unus
 Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis.
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.
 Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur;
 Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum 541
 Imbuit, et primæ commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et, cœli convexa per auras,
 Junonem victrix affatur voce superbâ:
 En, perfecta tibi bello discordia tristi. 545
 Dic, in amicitiam cœant et fœdera jungant;
 Quandoquidem Ausonio resperfi sanguine Teucros.
 Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas;
 Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
 Accendamque animos insani Martis amore, 550
 Undique ut auxilio veniant. spargam arma per agros.
 Tum contra Juno: terrorum et fraudis abunde est.
 Stant belli causæ: pugnatur cominus armis.
 Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
 Talia connubia et tales celebrent hymenæos 555
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super ætherias errare licentius auras
 Haud pater ipse velit summi regnator olympi.
 Cede locis. ego, si qua super fortuna laborum est,
 Ipsa regam. tales dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiæ medio sub montibus altis,
 Nobilis, et famâ multis memoratus in oris,

Amfanti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 Urget utrinque latus nemoris, medioque fragorus
 Dat sonitum faxis et torto vortice torrens.
 Hic specus horrendum, sævi spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit fauces; queis condita Erinnyes, 570
 Invisum numen, terras cœlumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant,
 Almonem puerum fœdataque ora Galesi, 575
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine cædis et ignis
 Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
 Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli. 579
 Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
 Insultant thiasis, neque enim leve nomen Amatae,
 Undique collecti cœunt, Martemque fatigant.
 Illicet infandum cuncti contra omnia bellum,
 Contra fata deûm, perverso numine poscunt.
 Certatim regis circumstant tecta Latini. 585
 Ille, velut pelagi rupes immota, resistit;
 Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
 Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
 Mole tenet. scopuli nequicquam et spumea circum
 Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga. 590
 Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
 Consilium, et sævæ nutu Junonis eunt res;
 Multa deos aurasque pater testatus inanes,
 Frangimur, heu! fati, inquit, ferimurque procellâ.
 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas, 595
 O miseri! te, Turne, nefas, te triste manebit
 Supplicium: votisque deos venerabere seris.
 Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
 Funere felici spoliis. nec plura locutus

Sepât se testis, rerumque reliquit habenas. 605
 Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
 Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
 Roma colit, cum prima movent in prælia Martem;
 Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
 Hyrcanisve, Arabisve, parant, seu tendere ad Indos,
 Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa. 606
 Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
 Relligione sacræ et sævi formidine Martis;
 Centum ærei claudunt vestes æternaque ferri
 Robora; nec custos absistit limine Janus. 610
 Has, ubi certa fedet patribus sententia pugnæ,
 Ipse, Quirinali trabeâ cinctuque Gabino
 Insignis, referat stridentia limina consul:
 Ipse vocat pugnas; sequitur tam cætera pubes,
 Æreaque assensu conspirant cornua rauco. 615
 Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
 More jubebatur, tristisque recludere portas.
 Abstinit tactu pater, aversusque refugit
 Fœda ministeria, et cæcis se condidit umbris.
 Tum regina deum, cœlo delapsa, morantes 620
 Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 Belli ferratos rupit Saturnia postes.
 Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante.
 Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
 Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
 Pars leves clypeos et spicula lucida tergent 626
 Arvinâ pingui, subiguntque in cote secures;
 Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
 Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum, 630
 Ardea, Crustumerique, et turrigeræ Antemnæ.
 Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
 Umbonum crates; alii thoracas ahenos,
 Aut leves ocreas lento ducunt argento.

Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
 Classica jamque sonant: it bello tessera signum.
 Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
 Ad juga cogit equos, clypeumque auroque tralicem
 Loricam induitur, fidoque accingitur ense. 640
 Pandite nunc Heliconæ, deæ, cantusque movete,
 Qui bello exciti reges; quæ quemque secutæ
 Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
 Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
 Et meministis enim, divæ, et memorare potestis: 645
 Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
 Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 Contemptor divûm Mezentius, agminaque armat.
 Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650
 Lausus, equûm domitor debellatorque ferarum,
 Ducit, Agyllinâ nequicquam ex urbe secutos,
 Mille viros; dignus, patriis qui lætior esset
 Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
 Post hos insignem palmâ per gramina currum 655
 Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro,
 Pulcher Aventinus; clypeoque insigne paternum
 Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram;
 Collis Aventini sylvâ quem Rhea sacerdos
 Furtivum partu sub luminis edidit oras, 660
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
 Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
 Pila manu sævosque gerunt in bella dolones;
 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
 Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis,
 Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
 Horrîdus, Herculeoque humeros innexus amictu,
 Tum

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt, 670
 Fratrís Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiva juvenus,
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 Ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto 674
 Descendunt Centauri, Omolen Othrynque nivalem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Sylva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
 Inventumque focis; omnis quem credidit aetas, 680
 Caeulus. hunc legio late comitatur agrestis;
 Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinæ
 Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
 Hernica saxa, colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. non illis omnibus arma, 685
 Nec clypei currusve sonant. pars maxima glandes
 Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
 Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
 Instituerè pedis; crudus tegit altera pero. 690
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 Jampridem resides populos, desuetaque bello
 Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
 Hi Fescenninas acies æquosque Faliscos, 695
 Hi Soraëtis habent arces, Flaviniæque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant æquati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
 Cum sese e pastu referunt, et longa canoros 700
 Dant per colla modos; sonat amnis, et Asia longe
 Pulsæ palus.
 Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
 Misceri putet, æriam sed gurgite ab alto
 Urgeri

Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem. 705
 Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
 Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar;
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites, 710
 Ereti manus omnis, oliviferæque Mutusæ;
 Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
 Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellæ;
 Qui Tiberim Fabarimque bibunt; quos frigida misit 716
 Nursia, et Hortinæ classes, populique Latini;
 Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.
 Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
 Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
 Vel quam sole novo densæ torrentur aristæ, 720
 Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
 Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
 Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
 Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos; vertunt felicia Baccho 725
 Massica qui rastris, et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
 Æquora, quique Cales relinquunt, amnisque vadosi
 Accola Volturri, pariterque Saticulus asper,
 Oseorumque manus. teretes sunt aclides illis 730
 Tela; sed hæc lento mos est aptare flagello.
 Lævas cætra tegit; falcati cominus enses.
 Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 Oebale; quem generasse Telon Sebethide nymphâ
 Fertur, Teleboûm Capreas cum regna teneret 735
 Jam senior: patriis sed non et filius arvis
 Contentus, late jam tum ditione premebat
 Sarraestes populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
 Quique Ruffas Batulumque tenent, atque arva Celennæ,
 Et

Et quos maliferæ despectant moenia Abellæ, 740
 Teutonico ritu soliti torquere cateias;
 Tegmina quæis capitum raptus de subere cortex,
 Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
 Et te montosæ misere in prælia Nursæ,
 Ufens, insignem famâ et felicibus armis: 745
 Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
 Armati terram exercent, semperque recentes
 Convectare juvat prædas, et vivere raptò.
 Quin et Marruviâ venit de gente sacerdos, 750
 Fronde super galeam et felici comptus olivâ,
 Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
 Vipereo generi et graviter spirantibus hydrys
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 Mulcebatque iras, et morsus arte levabat. 755
 Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
 Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
 Somniferi, et Marfis quæsitæ in montibus herbæ.
 Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
 Te liquidi flere lacus. 760
 Ibat et, Hippoliti proles pulcherrima bello,
 Virbius; insignem quem mater Aricia misit,
 Eductum Egeriæ lucis, humentia circum
 Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
 Namque ferunt famâ, Hippolitum, postquam arte 765
 novercæ
 Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
 Turbatus distractus equis, ad sidera rursus
 Ætheria et superas cœli venisse sub auras,
 Pæoniis revocatum herbis et amore Dianæ.
 Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
 Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ, 771
 Ipse repertorem medicinæ talis et artis
 Fulmine Phœbigenam Stygias detrussit in undas.
 At

At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
 Sedibus, et nymphæ Egeriæ nemorique relegat; 775
 Solus ubi in fylvis Italis ignobilis ævum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis
 Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
 Et juvenem monstris pavidî effudere marinis. 780
 Filius arduos haud segnius æquore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
 Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
 Vertitur, arma tenens, et toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita jubâ galea alta chimæram 785
 Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
 Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
 At levem clypeum sublatis cornibus Io
 Auro insignibat, jam fetis obsita, jam bos, 790
 Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
 Cælataque amnem fundens pater Inachus urnâ.
 Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
 Agmina densantur campis, Argivæque pubes,
 Arruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani, 795
 Et Sacranæ acies, et picti scuta Labici;
 Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant; Rutulosque exercent vomere colles,
 Circæumque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
 Præsidet, et viridi gaudens Feronia luco: 800
 Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
 Quærit iter valles, atque in mare conditur, Ufens.
 Hos super advenit Volscâ de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, et florentes ære catervas,
 Bellatrix. non illa colo calathifve Minervæ 805
 Fœmineas assueta manus; sed prælia virgo
 Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
 Illa vel intactæ segetis per summa volaret
 Gramina,

Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;
 Vel mare per medium, fluctu suspensa tument, 810
 Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
 Illam omnis, tectis agrisque effusa, juventus,
 Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
 Attonitis inhians animis; ut regius ostro
 Velet honos leves humeros; ut fibula crinem 815
 Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
 Et pastorem præfixâ cuspide myrtum.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER VIII.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
 Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
 Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
 Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
 Conjurat trepido Latium, sævitque juventus 5
 Effera. ductores primi, Messapus, et Ufens,
 Contemptorque deum Mezentius, undique cogunt
 Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
 Qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros, 10
 Advectum Æneam classi, victosque penates
 Inferre, et fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
 Dardanio,

Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
 Quid fruatur his cœptis, quem, si fortuna sequatur, 15
 Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
 Quam Turno regi aut regi apparere Latino.
 Talia per Latium; quæ Laomedontius heros
 Cuncta videns magno curarum fluctuat æstu; 19
 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
 In partesque rapit varias, perque omnia versat:
 Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
 Sole reperiçsum, aut radiantis imagine lunæ,
 Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
 Erigitur, summique ferit laquearia tecti. 25
 Nox erat, et terras animalia fessâ per omnes,
 Alituum pecudumque genus, sopor altus habebat,
 Cum pater in ripâ gelidique sub ætheris axe
 Æneas, tristi turbatus pectora bello,
 Procubuit, seramque dedit per membra quietem. 30
 Huic deus ipse loci, fluvio Tiberinus amœno,
 Populeas inter senior se attollere frondes
 Visus. eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbafus, et crines umbrosa tegebat arundo.
 Tum sic affari, et curas his demere dictis: 35
 O fate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
 Expectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, penates;
 Neu belli terrere minis. tumor omnis et iræ 40
 Concessere deûm.
 Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 [Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. nunc, quâ ratione, quod instat,
 I i Expedias

Expedias victor, paucis, adverte, docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 Qui regem Evandrum comites, qui signa, secuti,
 Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
 Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latinâ : 55
 Hos castris adhibe socios, et fœdera junge.
 Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge, age, nate deâ ; primisque cadentibus astris
 Junoni fer rite preces, iramque minasque 60
 Supplicibus supera donis. mihi victor honorem
 Perfolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, et pingua culta secantem,
 Cœruleus Tibris, cœlo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit. 65
 Dixit; deinde lacu fluvius se condidit alto,
 Ima petens. nox Æneam fomnusque reliquit.
 Surgit, et, ætherii spectans orientia solis
 Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
 Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces: 70
 Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
 Tuque o Tibri, tu o genitor cum flumine sancto,
 Accipite Ænean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
 Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis; 75
 Semper honore meo, semper celebrabere donis,
 Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
 Adsis o tandem, et propius tua numina firmes.
 Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
 Remigioque aptat; socios simul instruit armis. 80
 Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum;
 Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
 Procubuit, viridique in litore conspicitur, sus:
 Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
 Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram. 85
 Tibris

Tiberis eâ fluvium, quam longâ, nocte tumentem
 Leniit, et tacitâ refluens ita substitit undâ;
 Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
 Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo: 90
 Labitur uncta vadis abies; mirantur et undæ,
 Miratur nemus insuetum fulgentia longe
 Scuta virûm, fluvio pictasque innare carinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 Et longos superant flexus, variisque teguntur 95
 Arboribus, viridesque secant placido æquore sylvas.
 Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
 Cum muros, arcemque procul, et rara domorum
 Tecta, vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
 Æquavit; tum res inopes Evandrus habebat. 100
 Ocyus advertunt proras, urbiue propinquant.
 Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadæ magno divisque ferebat,
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 Una omnes juvenum primi, pauperque senatus 105
 Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
 Ut celsas videre rates, atque inter opacum
 Allabi nemus, et tacitos incumberè remis,
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas 110
 Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
 Et procul e tumulo, juvenes, quæ causa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Æneas puppi sic fatur ab altâ, 115
 Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
 Trojugenas ac tela vides inimica Latinis;
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Evandrum petimus. ferte hæc, et dicite, lectos
 Dardaniæ venisse duces, focia arma rogantes. 120
 Obstupuit

Obstupuit tanto percussus nomine Pallas :
 Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
 Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt. 125
 Tum regem Æneas dictis affatur amicis :
 Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
 Et vittâ comptos voluit prætere ramos :
 Non equidem extimui, Danaûm quod ductor et Arcas,
 Quodque a stirpe fores geminis conjunctus Atridis ;
 Sed mea me virtus, et sancta oracula divûm, 131
 Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Coniungere tibi, et fatis egere volentem.
 Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
 Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus, 135
 Advehitur Teucros : Electram, maximus Atlas
 Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
 At Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas, 140
 Idem Atlas, generat, cœli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 His fretus non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui, pepigi : me me ipse meumque
 Objeci caput, et supplex ad limina veni. 143
 Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
 Insequitur ; nos si pellant, nihil abfore credunt,
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant ;
 Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
 Accipe daque fidem : sunt nobis fortia bello 150
 Pectora, sunt animi, et rebus spectata juvenus,
 Dixerat Æneas : ille os oculosque loquentis
 Jamdudum, et totum lustrabat lumine corpus,
 Tunc sic pauca refert : ut te, fortissime Teucrûm,
 Accipio agnoscoque libens ! ut verba, parentis 155
 Et

Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
 Nam memini Hesionem visentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protenus Arcadiæ gelidos invisere fines.
 Tum mihi prima genas vestibat flore juventa; 160
 Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat
 Anchises. mihi mens juvenali ardebat amore
 Compellare virum, et dextræ conjungere dextram.
 Accessi, et cupidus Pheneï sub mœnia duxi. 165
 Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
 Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meos quæ nunc habet aurea Pallas.
 Ergo et, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra;
 Et, lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
 Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
 Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
 Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.
 Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi 175
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
 Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
 Accipit Æneam, folioque invitât acerno.
 Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos 179
 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
 Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
 Vescitur Æneas, simul et Trojana juvenus,
 Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.
 Postquam exempta fames, et amor compressus edendi,
 Rex Evandrus ait: non hæc solemnia nobis, 185
 Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
 Vana superstitio veterumque ignara deorum
 Imposuit: sævis, hospes Trojane, periclis
 Servati facimus, meritosque novamus honores.
 Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem; 190
 Disjectæ procul ut moles, desertaque montis

Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
 Hic spelunca fuit, vasto summotâ recessu,
 Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 Solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 Cæde tepebat humus; foribusque affixa superbis
 Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 Ore vomens ignes magnâ se mole ferebat.
 Attulit et nobis aliquando optantibus ætas 200
 Auxilium adventumque dei; nam maximus ultor,
 Tergemini nece Geryonæ spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
 Avertit, totidem formâ superante juvenças.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, cum jam stabulis saturata moveret
 Amphitryoniades armenta, abiturumque pararet,
 Discessu mugire boves, atque omne querelis 215
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
 Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor; rapit arma manu, nodisque gravatum
 Robur, et ærii cursu petit ardua montis. 221
 Tum primum nostri Cacum videre timentem
 Turbatumque oculis. fugit ilicet ocyor euro,
 Speluncamque petit. pedibus timor addidit alas.
 Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis 225
 Dejecit saxum, ferro quod et arte paternâ
 Pendebat,

Pendebat, fultosque emuniit obice postes:
 Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. ter totum fervidus irâ 230
 Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
 Limina nequicquam; ter fessus valle refedit.
 Stabat acuta silex, præcis undique saxis,
 Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
 Dexter in adversum nitens concussit, et imis
 Avolsam solvit radicibus: inde repente
 Impulit. impulsu quo maximus insonat æther;
 Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta apparuit ingens
 Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ:
 Non secus, ac si quâ penitus vi terra dehiscens
 Infernas referet sedes, et regna recludat
 Pallida, dis invisâ; superque immane barathrum 245
 Cernatur, trepidentque immisso lumine manes.
 Ergo insperatâ deprensus in luce repente,
 Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
 Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 Advocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
 Ille autem, neque enim fuga jam super ulla perichi est,
 Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 Evomit, involvitque domum caligine cæcâ,
 Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Præcipiti injecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit, nebulâque ingens specus æstuat atrâ.
 Hic Cacum, in tenebris incendia vana vomentem,
 Corripit, in nodum complexus, et angit inhærens 260
 Elisos oculos et siccum sanguine guttur.

Panditur

Panditur extemplo foribus domus atra revolsis;
 Abstractæque boves, abjuratæque rapinæ
 Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
 Ex illo celebratus honos, lætique minores
 Servavere diem, primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri, 270
 Hanc aram luco statuit: quæ maxima semper
 Dicetur nobis, et erit quæ maxima semper.
 Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, et pocula porrigite dextris,
 Communemque vocate deum, et date vina volentes.
 Dixerat; Herculeâ bicolor cum populus umbrâ 276
 Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
 Et sacer implevit dextram scyphus. ocyus omnes
 In mensam læti libant, divosque precantur.
 Devexo interea propior fit vesper olympo; 280
 Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant
 Pellibus in morem cincti, flammæque ferebant.
 Instaurant epulas, et mensæ grata secundæ
 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285
 Populeis adsunt evincti tempora ramis.
 Hic juvenum chorus; ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercæ
 Monstra manu, geminosque premens eliserit angues;
 Ut bello egregias idem disjecerit urbes, 290
 Trojamque Oechaliamque; ut duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
 Pertulerit. tu nubigenas, invicte, bimembres,
 Hylæumque Pholumque, manu, tu Cressia mactas
 Prodigia, et vastum Nemeâ sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
 Ossa super recubans antro semesa cruento:

Nec

Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus,
 Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
 Lænaeus turbâ capitum circumstetit anguis. 300
 Salve, vera Jovis proles, decus addite divis;
 Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
 Exin se cuncti divinis rebus ad urbem 306
 Perfectis referunt. ibat rex obsitus ævo,
 Et comitem Æneam juxta natumque tenebat,
 Ingrediens; varioque viam fermone levabat.
 Miratur, facilesque oculos fert omnia circum, 310
 Æneas, capiturque locis, et singula lætus
 Exquirique auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
 Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæque tenebant,
 Gensque virum truncis et duro robore nata; 315
 Queis neque mos, neque cultus, erat; neque jungere tauros,
 Aut componere opes, norant, aut parcere parto:
 Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab ætherio venit Saturnus olympo,
 Arma Jovis fugiens, et regnis exul adeptis. 320
 Is genus, indocile ac dispersum montibus altis,
 Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
 Sæcula; sic placidâ populos in pace regebat: 325
 Deterior donec paullatim ac decolor ætas,
 Et belli rabies, et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ;
 Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque immani corpore Tiberis, 330
 A quo post Itali fluvium cognomine Tibrim
 Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
 Me, pulsum patriâ pelagique extrema sequentem,

Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis; matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphæ monita, et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam;
 Quam memorant nymphæ priscum Carmentis honorem,
 Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros 340
 Æneadas magnos, et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
 Rettulit, et gelidâ monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
 Necnon et sacri monstrat nemus Argileti, 345
 Testaturque locum, et lethum docet hospitibus Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
 Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes
 Dira loci; jam tum sylvam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis deus incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
 Ægida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.
 Hæc duo præterea disiectis oppida muris, 355
 Reliquias, veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
 Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Evandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad fedes, hæc, inquit, limina victor
 Alcides subiit; hæc illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
 Finge deo, rebusque veni non asper egenis. 365
 Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit,
 Effultum foliis et pelle Libystidis ursæ.
 Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.

At Venus, haud animo nequicquam exterrita, mater,
 Laurentumque minis et duro mota tumultu, 371
 Volcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
 Incipit, et dictis divinum aspirat amorem:
 Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 Debita, casurasque inimicis ignibus arces, 375
 Non ullum auxilium miseris, non arma, rogavi,
 Artis opisque tuæ; nec te, charissime conjux,
 Incassumve tuos volui exercere labores:
 Quamvis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem. 380
 Nunc, Jovis imperio, Rutulorum constitit oris:
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
 Arma rogo, genitrix nato. te filia Nerei,
 Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
 Aspice, qui coëant populi, quæ moenia clausis 385
 Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
 Dixerat, et niveis hinc atque hinc diva lacertis
 Cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
 Accepit solitam flammam; notusque medullas
 Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit: 390
 Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos,
 Sensit, læta dolis et formæ conscia, conjux,
 Tum pater æterno fatur devinctus amore;
 Quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
 Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 Nec pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos,
 Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est, 400
 Quicquid in arte meâ possum promittere curæ,
 Quod fieri ferro liquidove potest electro,
 Quantum ignes animæque valent; assiste precando
 Viribus indubitare tuis. ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit, 405
 Conjugis

Conjugis infusus gremio, per membra soporem.
 Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
 Curriculo expulerat somnum, cum fœmina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ
 Impositum, cinerem et sopitos fuscitat ignes, 410
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut servare cubile
 Conjugis, et possit parvos educere natos.
 Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis;
 Quàm subter specus et Cycloperum exesa caminis
 Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis 420
 Striçturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
 Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
 Huc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
 His informatum manibus, jam parte politâ, 426
 Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
 Dejicit in terras; pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ,
 Addiderant, rutili tres ignis et alitis austri. 430
 Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque,
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte aliâ Marti currumque rotasque volucres
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
 Ægidaque horrifera, turbatæ Palladis arma, 435
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ
 Gorgona, defecto vertentem lumina collo.
 Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
 Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem. 440
 Arma acri faciendâ viro. nunc viribus usus,
 Nunc

Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ.
 Præcipitate moras. nec plura effatus: at illi
 Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti. fluit æs rivis, aurique metallum, 445
 Volnificusque chalybs vastâ fornace liquefcit.
 Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
 Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
 Impediunt. alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque; alii stridentia tingunt 450
 Æra lacu. gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multâ vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
 Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
 Evandrum ex humili tecto lux suscitât alma, 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Confurgit senior, tunicâque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensẽ,
 Demissa ab lævâ pantheræ terga retorquens. 460
 Necnon et gemini custodes limine ab alto
 Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Æneæ sedem et secreta petebat,
 Sermonum mêmor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Æneas se matutinus agebat. 465
 Fîlius huic Pallas, illi, comes ibat, Achates.
 Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
 Ædibus, et licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior hæc:
 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam 470
 Res equidem Trojæ victas aut regra fatebor,
 Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguæ vires. hinc Tusco claudimur amni,
 Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis 475
 Jungere castra paro; quam fors inopina salutem
 Ostentat. fatis huc te poscentibus affers,

Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 Urbis Agyllinæ sedes; ubi Lydia quondam
 Gens, bello præclara, jugis infedit Etruscis. 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio et sævis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
 Effera? di capiti ipsius generique reservent!
 Mortua quin etiam jungebat corpora vivis, 485
 Componens manibusque manus, atque oribus ora;
 Tormenti genus! et sanie taboque fluentes,
 Complexu in misero, longâ sic morte necabat.
 At fessi tandem cives infanda furentem
 Armati circumfistunt, ipsumque, domumque; 490
 Obtruncant focios, ignem ad fastigia jactant.
 Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitibus armis.
 Ergo omnis furis surrexit Etruria iustis:
 Regem ad supplicium præsentem Marte repossunt. 495
 His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensæ litore puppes,
 Signaque ferre jubent; retinet longævus aruspex,
 Fata canens: o Mæoniæ delecta juvenus,
 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
 Fert dolor, et meritâ accendit Mezentius irâ; 501
 Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
 Externos optate duces. tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita divum.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia, Tarchon,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeßam.
 Sed mihi tarda gelu sæclisque effæta senectus
 Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni, missus matre Sabellâ, 510
 Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus et annis
 Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
 Ingredere,

Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
 Hunc tibi præterea, spes et solatia nostri,
 Pallanta adjungam. sub te tolerare magistro 515
 Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta,
 Affuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 Lecta, dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.
 Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant 520
 Æneas Anchisiades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
 Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
 Namque improvise vibratus ab æthere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
 Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.
 Arma inter nubem, cœli in regione serenâ,
 Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
 Obstupuere animis alii; sed Troïus heros 530
 Agnovit sonitum, et divæ promissa parentis.
 Tum memorat: ne quære, hospes, ne quære profecto,
 Quem casum portenta ferant: ego poscor olympos.
 Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
 Laturam auxilio. 536
 Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
 Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
 Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora, volves,
 Tibri pater! poscant acies, et fœdera rumpant. 540
 Hæc ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;
 Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 Excitat, hesternumque Larem parvosque penates
 Lætus adit: mactat lectas de more bidentes;
 Evandrus pariter, pariter Trojana juvenus. 545
 Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
 Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 Præstantes virtute legit. pars cætera pronâ

Fertur

Fertur aquâ, segnisque secundo defluit amni,
 Nuncia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
 Ducunt exortem Æneæ, quem fulva leonis
 Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
 Fama volat, parvam subito volgata per urbem,
 Ocyus ire equites Tyrrheni ad litora regis, 555
 Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 It timor, et major Martis jam apparet imago.
 Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
 Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
 O mihi præteritos referat si Jupiter annos! 560
 Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsâ
 Stravi, scutorumque incendi victor acervos,
 Et regem hâc Herilum dextrâ sub Tartara misi:
 Nascenti cui tres animas Feronia mater, 564
 Horrendum dictu, dederat; terna arma movenda;
 Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omnes
 Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 Nate, tuo; neque finitimus Mezentius unquam,
 Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset 570
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, o superi, et divûm tu maxime rector
 Jupiter, Arcadii quæso miserescite regis,
 Et patrias audite preces. si numina vestra,
 Incolumem Pallanta mihi si fata reservant; 575
 Si visurus eum vivo, et venturus in unum;
 Vitam oro: patior quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, fortuna, minaris;
 Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curæ ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 Dum te, chare puer, mea fera et sola voluptas,
 Complexu teneo: gravior ne nuncius aures
 Volneret. hæc genitor digressu dicta supremo
 Fundebat. famuli collapsum in tecta ferebant.
 Jamque

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis; 585
 Æneas inter primos et fidus Achates:
 Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis.
 Qualis ubi oceani perfusus Lucifer undâ,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes, 590
 Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
 Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem et fulgentes ære catervas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 Armati tendunt. it clamor, et, agmine facto, 595
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lacus prope Cæritis amnem,
 Religione patrum late sacer: undique colles
 Inclusere cavi, et nigrâ nemus abiete cingunt.
 Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos, 600
 Arvorum pecorisque deo, lacumque diemque,
 Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque oninis de colle videri
 Jam poterat legio, ut latis tendebat in arvis. 605
 Huc pater Æneas et bello lecta juvenus
 Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus ætherios inter dea candida nimbos
 Dona ferens aderat; natumque, in valle reductâ
 Ut procul egelido secretum flumine vidit, 610
 Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
 En perfecta mei promissâ conjugis arte
 Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
 Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit. 615
 Arma sub adversâ posuit radiantia quercu.
 Ille, deæ donis et tanto lætus honore,
 Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
 Miraturque, interque manus et brachia versat

Terribilem cristis galeam flammæque vomentem, 626
 Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
 Sanguineam, ingentem: qualis, cum cœrula nubes
 Solis inardescit radiis, longeque refulget.
 Tum leves ocreas electro auroque recocto,
 Hastamque, et clypei non enarrabile textum. 625
 Illic res Italas Romanorumque triumphos,
 Haud vatum ignarus venturique inscius ævi,
 Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
 Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
 Fecerat et viridi fœtam Mavortis in antro 630
 Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
 Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
 Impavidos: illam, tereti cervice reflexam,
 Mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
 Confessu cavæ, magnis Circensibus actis, 636
 Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
 Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
 Post idem, inter se posito certamine, reges
 Armati, Jovis ante aram, paterasque tenentes, 640
 Stabant, et cæsâ jungebant fœdera porcâ.
 Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ
 Distulerant, at tu dictis, Albane, maneres,
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per sylvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 Necnon Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
 Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
 Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti,
 Aspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles, 650
 Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
 In summo custos Tarpeizæ Manlius arcis
 Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque

Atque hic auratis volitans argenteus anser 655
 Porticibus Gallos in limine adesse canebat:
 Galli per duinos aderant, arcemque tenebant,
 Defensi tenebris et dono noctis opacæ.
 Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.
 Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla 660
 Auro innectuntur. duo quisque Alpina coruscant
 Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et lapsa ancilia cælo,
 Extuderat. castæ ducebant sacra per urbem 665
 Pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
 Tartareas etiam fedes, alta ostia Ditis,
 Et scelerum pœnas; et te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem jura Catonem. 670
 Hæc inter tumidi late maris ibat imago
 Aurea; sed fluctu spumabant cœrula cano:
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
 In medio classes æratas, Actia bella, 675
 Cernere erat; totumque instructo Marte videres
 Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
 Cum patribus, populoque, penatibus, et magnis dis,
 Stat celsâ in puppi; geminas cui tempora flammæ
 Lætæ vomunt, patriumque aperitur vertice fidus. 681
 Parte aliâ ventis et dis Agrippa secundis,
 Arduus agmen agens; cui, belli insigne superbum,
 Tempora navali fulgent rostrata coronâ.
 Hinc ope barbaricâ variisque Antonius armis, 685
 Victor ab Auroræ populis et litore rubro,
 Ægyptum, viresque orientis, et ultima secum
 Bactra, vehit; sequiturque, nefas! Ægyptia conjux,
 Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 Convolsum

Convolsam remis rostrisque tridentibus æquor. 699
 Alta petunt: pelago credas innare revolsas
 Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
 Tantâ mole viri turritis puppibus instant.
 Stuppea flamma manu, telique volatile ferrum,
 Spargitur. arva novâ Neptunia cæde rubescunt. 695
 Regina in mediis patrio vocat agmina fistro;
 Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
 Omnigenûmque deûm monstra et latrator Anubis,
 Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam,
 Tela tenent. sævit medio in certamine Mavors, 700
 Cælatus ferro, tristisque ex æthere divæ;
 Et scissâ gaudens vadit discordia pallâ,
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi, 705
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, et laxos jam jamque immittere funes.
 Illam, inter cædes pallentem morte futurâ,
 Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri: 710
 Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus, et totâ veste vocantem,
 Cœruleum in gremium latebrosaque flumina, victos.
 At Cæsar, triplici investus Romana triumpho
 Mœnia, dis Italis votum immortale sacrabat, 715
 Maxima ter centum totam delubra per urbem.
 Lætitiâ, ludisque, viæ plausuque fremebant:
 Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
 Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi, 720
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Postibus. incedunt victæ longo ordine gentes,
 Quam variæ linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 Hic

Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos, 725
 Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
 Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis,
 Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.
 Talia per clypeum Volcani, dona parentis,
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet, 730
 Attollens humero famamque et fata nepotum.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER IX.

ATque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
 Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
 Audacem ad Turnum. — luco tum forte parentis
 Piliſſimi Turnus ſacratâ valle ſedebat.
 Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
 Turne, quod optanti divûm promittere nemo
 Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
 Æneas, urbe, et fociiſ, et claſſe relicta,
 Sceptra Palatini ſedemque petit Evandri,
 Nec ſatis; extremas Coriti penetravit ad urbes, 10
 Lydorumque manum collectos armat agreſtes.
 Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere curruſ.
 Rumpe moras omnes, et turbata arripe caſtra.
 Dixit, et in cœlum paribus ſe ſuſtulit aliſ,
 Ingentemque

Ingentemque fugâ secuit sub nubibus arcum. 15
 Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
 Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
 Tempestas? medium video discedere cœlum, 20
 Palantesque polo stellas. sequor omina tanta,
 Quisquis in arma vocas. et sic effatus ad undam
 Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
 Multa deos orans, oneravitque æthera votis.
 Jamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
 Dives equûm, dives pictâ vestis et auri.
 Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus:
 Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
 Per tacitum Ganges; aut pingui flumine Nilus, 30
 Cum refluit campis, et jam se condidit alveo.
 Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
 Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
 Primus ab adversâ conclamat mole Caius:
 Quis globus, o cives, caligine volvitur atrâ? 35
 Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros:
 Hostis adest, eia. ingenti clamore per omnes
 Condunt se Teucri portas, et mœnia complent.
 Namque ita discedens præceperat optimus armis
 Æneas: si qua interea fortuna fuisset, 40
 Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
 Castra modo et tuto servarent aggere muros.
 Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt,
 Armatique cavis expectant turribus hostem. 45
 Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus, et urbi
 Improvisus adest, maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ. 49
 Ecquis

Equis erit mecum, o juvenes, qui primus in hostem?
 En, ait, et jaculum attorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 Horrifono. Teucrûm mirantur inertia corda;
 Non æquo dare se campo, non obvia ferre 55
 Arma, viros; sed castra fovere. huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
 Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
 Cum fremit ad caulas, ventos perpeffus et imbres,
 Nocte super mediâ; tuti sub matribus agni 60
 Balatum exercent: ille, asper et improbus irâ,
 Sævitur in absentes: collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et sicca sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
 Ignescunt iræ; duris dolor ossibus ardet. 65
 Quâ tentet ratione aditus? et quæ via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor?
 Classẽ, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
 Aggeribus septam circum et fluvialibus undis,
 Invadit, sociosque incendia poscit ovantes; 70
 Atque manum pinu flagranti servidus implet.
 Tum vero incumbunt; urget præsentia Turni;
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 Diripuerunt focos: piceum fert fumida lumen
 Tæda, et commistam Vulcanus ad astra favillam. 75
 Quis deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
 Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
 Dicite: prisca fides facta, sed fama perennis.
 Tempore quo primum Phrygiâ formabat in Idâ
 Æneas classẽ, et pelagi petere alta parabat, 80
 Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
 Vocibus his affata Jovem: da, nate, petenti,
 Quod tua chara parens domito te poscit olympo.
 Pineæ sylva mihi, multos dilecta per annos,

Lucus in arce fuit summâ, quo sacra ferebant; 85
 Nigranti piceâ trabibusque obscurus acernis.
 Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
 Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
 Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem;
 Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti 90
 Vincantur. profit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 Mortaline manu factæ immortale carinæ
 Fas habeant? certusque incerta pericula lustrat 95
 Æneas? cui tanta deo permessa potestas?
 Imo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quæcunque evaserit undis,
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
 Mortalem eripiam formam, magnique jubebo 100
 Æquoris esse deas; qualis Nereïa Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat; idque ratum, Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
 Annuit, et totum nutu tremefecit olympum. 105
 Ergo aderat promissa dies, et tempora parçæ
 Debita complerant, cum Turni injuria Matrem
 Admonuit ratibus sacris depellere tædas.
 Hic primum nova lux oculis effulsit, et ingens
 Visus ab aurorâ cælum transcurrere nimbus, 110
 Idæique chori: tum vox horrenda per auras
 Excidit, et Troïum Rutulorumque agmina complet:
 Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
 Neve armate manus: maria ante exurere Turno
 Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutæ, 115
 Ite deæ pelagi: genitrix jubet. et sua quæque
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinûmque modo demersis æquora rostris
 Ima petunt. hinc virginæ, mirabile monstrum,
 Reddunt

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur. 120
 Obstupuere animi Rutulis; conterritus ipse
 Turbatus Messapus equis; cunctatur et amnis
 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 At non audaci cessit fiducia Turno:
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro: 125
 Trojanos hæc monstra petunt; his Jupiter ipse
 Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
 Expectant Rutulos. ergo maria invia Teucris,
 Nec spes ulla fugæ. rerum pars altera adempta est:
 Terra autem in manibus nostris, tot millia gentes 130
 Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
 Si qua Phryges præ se jactant, responsa deorum.
 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
 Fertilis Ausoniae Troës. sunt et mea contra
 Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem, 135
 Conjuge præreptâ: nec solos tangit Atridas
 Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
 Sed periisse semel fatis est. peccare fuisset
 Ante fatis, penitus modo non genus omne perosos
 Fœmineum: quibus hæc medii fiducia valli, 140
 Fossarumque moræ, lethi discrimina parva,
 Dant animos. at non viderunt mœnia Trojæ,
 Neptuni fabricata manu, confidere in ignes?
 Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
 Apparat, et mecum invadit trepidantia castra? 145
 Non armis mihi Volcani, non mille carinis,
 Est opus in Teucros. addant se protinus omnes
 Etrusci socios; tenebras et inertia furta
 [Palladii, cæsis summæ custodibus arcis.]
 Ne timeant; nec equi cæcâ condemur in alvo. 150
 Luce palam certum est igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danais rem, faxo, et pube Pelasgâ
 Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, læti bene gestis corpora rebus 155

Procurate, viri; et pugnam sperate parari.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo, et mœnia cingere flammis.
 Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,
 Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur, 160
 Purpurei cristis juvenes auroque corusci.
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.
 Collucent ignes: noctem custodia ducit
 Insomnem ludo. 165
 Hæc super e vallo prospectant Troës, et armis
 Alta tenent; necnon trepidi formidine portas
 Explorant, pontesque et propugnacula jungunt:
 Tela gerunt. instant Mnestheus acerque Sereftus,
 Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent, 170
 Rectores juveni et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, fortita periculum,
 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
 Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida 175
 Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
 Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma,
 Ora puer primâ signans intonsa juventâ.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant: 180
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: dñe hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale? an sua cuique deus sit dira cupido?
 Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum,
 Mens agitat mihi; nec placidâ contenta quiete est. 185
 Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant; somno vinoque soluti
 Procubere. silent late loca. percipe porro
 Quid dubitem, et quæ nunc animo sententia surgat.
 Ænean acciri omnes, populusque patresque, 190
 Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.

Si tibi, quæ posco, promittunt, nam mihi facti
 Fama sat est, tumulto videor reperire sub illo
 Posse viam ad muros et mœnia Pallantea.
 Obstupuit, magno laudum percussus amore, 195
 Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
 Mene igitur socium summis adjungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
 Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Trojæque labores 200
 Sublatum, erudiit; nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Ænean et fata extrema secutus.
 Est, hic est animus lucis contemptor, et istum
 Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
 Nisus ad hæc: equidem de te nil tale verebar; 205
 Nec fas: non. ita me referat tibi magnus ovantem
 Jupiter, aut quicumque oculis hæc aspicit æquis.
 Sed si quis, quæ multa vides discrimine tali,
 Si quis in adversum rapiat casusve deusve,
 Te superesse velim: tua vitâ dignior ætas. 210
 Sit, qui me, raptum pugnâ, pretiove redemptum,
 Mandet humo solitâ; aut, si qua id fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris;
 Quæ te, sola, puer, multis e matribus ausa, 215
 Persequitur; magni nec mœnia curat Acestæ.
 Ille autem: causas nequicquam nectis inanes;
 Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
 Acceleremus, ait. vigiles simul excitat. illi
 Succedunt, servantque vices, statione relictâ 220
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt,
 Cætera per terras omnes animalia somno
 Laxabant curas; et corda oblita laborum:
 Ductores Teucrum primi et delecta juvenus
 Consilium summis regni de rebus habebant, 225
 Quid facerent, quisve Æneæ jam nuncius esset.
 Stant, longis adnixi hastis et scuta tenentes,
 Castrorum

Castrorum et campi medio. tum Nisus et una
 Euryalus confestim alacres admittier orant: 229
 Rem magnam, pretiumque moræ, fore. primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
 Tum sic Hyrtacides: audite o mentibus æquis,
 Æneadæ; neque hæc nostris spectentur ab annis
 Quæ ferimus, Rutuli somno vinoque sepulti
 Conticuere. locum insidiis conspeximus ipsi, 235
 Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur. si fortunâ permittitis uti,
 Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
 Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peractâ, 240
 Affore cernetis. nec nos via fallit euntes.
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 Venatu assiduo, et totum cognovimus amnem.
 Hic, annis gravis atque animi maturus, Alethes:
 Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est, 245
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Cum tales animos juvenum et tam certa tulistis
 Pectora. sic memorans humeros dextrasque tenebat
 Amborum, et vultum lacrymis atque ora rigabat.
 Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis 250
 Præmia posse reat solvi? pulcherrima primum.
 Dî moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
 Actutum pius Æneas, atque integer ævi
 Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
 Imo ego vos, cui sola salus genitore reducto, 255
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, penates,
 Assaracique Larem, et canæ penetralia Vestæ,
 Obtestor: quæcunque mihi fortuna fidesque est,
 In vestris pono gremiis; revocate parentem;
 Reddite conspectum. nihil illo triste recepto. 260
 Bina dabo, argento perfecta atque aspera signis,
 Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ,
 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam sceptrisque potiri 265
 Contigerit victori, et prædæ ducere sortem;
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis,
 Aureus? ipsum illum, clypeum, cristasque rubentes
 Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nisè.
 Præterea bis sex genitor lectissima matrum 270
 Corpora, captivosque, dabit, suaque omnibus arma:
 Insuper id campi, quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatii propioribus ætas
 Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
 Accipio, et comitem casus complector in omnes. 275
 Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
 Seu pacem, seu bella, geram, tibi maxima rerum
 Verborumque fides. contra quem talia fatur
 Euryalus: me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda, 280
 Haud adversa, cadat. sed te super omnia dona
 Unum oro. genitrix Priami de gente vetustâ
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque pericli est,
 Inque salutatam, linquo: nox, et tua testis 286
 Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui, audentior ibo
 In casus omnes. percussâ mente dederunt 290
 Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iulus;
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur:
 Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
 Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creüsæ
 Solum defuerit; nec partum gratia talem 296
 Parva manet, casus factum quicumque sequentur.
 Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
 Quæ

Quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 Hæc eadem matriquæ tuæ generique manebunt. 300
 Sic ait illacrymans: humero simul exuit ense
 Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
 Gnoſſius, atqueabilem vaginâ aptarat eburnâ.
 Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentiſque leonis
 Exuvias: galeam fidus permutat Alethes. 305
 Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
 Primorum manus ad portas, juvenumque, ſenumque,
 Proſequitur votis; necnon et pulcher Iulus,
 Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri mandata dabat portanda; ſed auræ 310
 Omnia diſcerpunt, et nubibus irrita donant.
 Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
 Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 Exitio. paſſim vino ſomnoque per herbam
 Corpora fuſa vident, arreſtos litore currus; 315
 Inter lora rotaſque viros; ſimul arma jacere,
 Vina ſimul. prior Hyrtacides ſic ore locutus:
 Euryale, audendum dextrâ. nunc ipſa vocat res.
 Hac iter eſt. tu, ne qua manus ſe attollere nobis
 A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe. 320
 Hac ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit, ſimul enſe ſuperbum
 Rhâmnetem aggreditur, qui forte, tapetibus altis
 Exſtructus, toto proſtabat pectore ſomnum;
 Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur; 325
 Sed non augurio potuit depellere peſtem.
 Tres juxta ſamulos, temere inter tela jacentes,
 Armigerumque Remi premit, aurigamque, ſub ipſis
 Naſtus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
 Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine ſingultantem: atro tepeſacta cruore 331
 Terra, toriq; madent: necnon Lamyrumq; Lamumque
 Et juvenem Serranum, illâ qui plurima nocte
 Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat

Membra

Membra deo victus: felix, si protenus illum 335
 Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans,
 Suadet enim vefana fames, manditque trahitque
 Molle pecus mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali cædes: incensus et ipse 349
 Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque, Hebesumq; subit, Rhœtumque, Abarimque,
 Ignaros, Rhœtum, vigilantem et cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui cominus ense 345
 Condidit assurgenti, et multâ morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mista
 Vina refert moriens. hic furto fervidus instat.
 Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat 359
 Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
 Sensit enim nimîa cæde atque cupidine ferri,
 Absistamus, ait; nam lux inimica propinquat.
 Poenarum exhaustum satis est. via facta per hostes.
 Multa virûm solido argento perfecta relinquunt 355
 Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
 Cingula; Tiburti Remulo ditissimus olim
 Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
 Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti: 360
 Post mortem bello Rutuli prædâque potiti.
 Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
 Induit. excedunt castris, et tuta capeffunt.
 Interea præmissi equites ex urbe Latinâ, 365
 Cætera dum legio campis instructa moratur,
 Ibant, et Turno regi responsa ferebant,
 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
 Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
 Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt; 370
 Et

Et galea Euryalum sublustri noctis in umbrâ.
 Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
 Haud temere est visum. conclamat ab agmine Volscens,
 State, viri: quæ causa viæ? quive estis in armis?
 Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra; 375
 Sed celerare fugam in sylvas, et fidere nocti.
 Objiciunt equites sese ad divortia nota
 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
 Sylva fuit, late dumis atque ilice nigrâ
 Horrida; quam densi complerant undique sentes: 380
 Rara per occultos ducebat semita calles.
 Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum.
 Nisus abit; jamque imprudens evaserat hostes,
 Atque locos, qui post Albæ de nomine dicti 385
 Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum:
 Euryale infelix, quâ te regione reliqui?
 Quâve sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis sylvæ simul et vestigia retro 390
 Observata legit, dumisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus, et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus; cum clamor ad aures
 Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis,
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu, 395
 Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? quâ vi juvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in hostes
 Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
 Ocyus adducto torquens hastile lacerto, 400
 Suspiciens altam lunam, sic voce precatur;
 Tu, dea, tu præsens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos.
 Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi, 405
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi,

Hunc

Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat, et toto connisus corpore ferrum
 Conjicit. hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique 410
 Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
 Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
 Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
 Diversi circumspiciunt. hoc acrior idem,
 Ecce, aliud summâ telum librabat ab aure, 415
 Dum trepident. it hasta Tago per tempus utrumque
 Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
 Sævitur atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
 Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
 Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas 420
 Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. tum vero, exterritus, amens,
 Conclamat Nisus; nec se celare tenebris
 Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem: 424
 Me, me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
 O Rutuli. mea fraus omnis; nihil iste neque ausus,
 Nec potuit: cœlum hoc et conscia sidera testor.
 Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
 Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
 Transadigit costas, et candida pectora rumpit. 430
 Volvitur Euryalus letho, pulchrosque per artus
 It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit:
 Purpureus veluti cum flos succisus aratro
 Languescit moriens; lassœve papavera collo
 Demisere caput, pluviam cum forte gravantur. 435
 At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
 Volscentem petit; in solo Volscente moratur.
 Quem circum glomerati hostes hinc cominus atque hinc
 Proturbant: instat non secius, ac rotat ense
 Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore 440
 Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimem sese projecit amicum

Confossus, placidâque ibi demum morte quievit,
 Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
 Nulla dies unquam memori vos eximet ævo; 445
 Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum
 Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
 Victores prædâ Rutuli spoliisque potiti
 Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto 450
 Exsanguis, et primis unâ tot cæde peremptis,
 Serranoque, Numâque. ingens concursus ad ipsa
 Corpora, feminecesque viros, tepidâque recentem
 Cæde locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
 Agnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem 455
 Messâpi, et multo phaleras sudore receptas.
 Et jam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens aurora cubile;
 Jam sole infuso, jam rebus luce reiectis,
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse, 460
 Suscitât; æratasque acies in prælia cogit,
 Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
 Quin ipsa arrectis, visu miserabile! in hastis
 Præfigunt capita, et multo clamore sequuntur,
 Euryali et Nisi. 465
 Æneadæ duri murorum in parte sinistra
 Opposuerunt aciem; nam dextera cingitur amni,
 Ingentesque tenent fossas, et turribus altis
 Stant mœsti: simul ora virûm præfixa videbant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
 Interea pavidam volitans pennata per urbem
 Nuncia fama ruit, matrisque allabatur aures
 Euryali; at subitus miseræ calor ossa reliquit.
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, et foemineo ululatu 475
 Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 Prima petit. non illa virûm, non illa pericli
 Telorumque, memor. cælum dehinc questibus implet:
 Hunc

Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune, illa fenestæ
 Sera meæ requies, potuisti linquere solam, 480
 Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum;
 Affari extremum miseræ data copia matri?
 Heu, terrâ ignotâ, canibus date præda Latinis
 Alitibusque, jaces! nec te tua funera mater
 Produxi, pressive oculos, aut volnera lavi, 485
 Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 Urgebam, et telâ curas solabar aniles.
 Quo sequar? aut quæ nunc artus, avolsaque membra,
 Et funus lacerum, tellus habet? hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terræque marique secuta? 490
 Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
 Conjicite, o Rutuli, me primam absumite ferro.
 Aut tu, magne pater divûm, miserere, tuoque
 Invisum hoc detrude caput sub tartara telo,
 Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
 Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes 496
 It gemitus; torpent infractæ ad prælia vires.
 Illam incendientem luctus Idæus et Actor,
 Ilionei monitu et multum lacrymantis Iûli,
 Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt. 500
 At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
 Increpuit. sequitur clamor, cœlumque remugit,
 Accelerant, actâ pariter testudine, Volsci,
 Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
 Quærant pars aditum, et scalis ascendere muros, 505
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissâ viris. telorum effundere contra
 Omne genus Teucris, ac duris detrudere cœntis,
 Assueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infestoolvebant pondere, si qua 510
 Possent testam aciem perrumpere; cum tamen omnes
 Ferre libet subter densâ testudine casus:
 Nec jam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens,
 Immanem Teucris molem volvuntque ruuntque;

Quæ

Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit 515
 Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant.

Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes. 520

At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, et scalas in mœnia poscit.

Vos, o Calliope, precor aspirate canenti,
 Quas ibi tum ferro strages, quæ funera, Turnus
 Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco; 525

Et mecum ingentes oras evolvite belli:
 Et meministis enim, divæ, et memorare potestis.

Turris erat vasto suspectu et montibus altis,
 Opportuna loco; summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali, summâque evertere opum vi, 530

Certabant: Troës contra defendere saxi,
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras.

Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
 Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
 Corripuit tabulas, et postibus hæsit adefis. 535

Turbati trepidare intus, frustra que malorum
 Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt
 In partem, quæ peste caret, tum pondere turris

Procubuit subito, et cœlum tonat omne fragore,
 Semineces ad terram, immani mole secutâ, 540
 Confixique suis telis, et pectora duro

Transfossi ligno, veniunt. vix unus Helenor

Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor,

Mæonio regi quem serva Licymnia furtim

Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis, 545

Ense levis nudo, parmâque inglorius albâ.

Isque ubi se Turni media inter millia vidit;

Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas:

Ut fera, quæ, densâ venantium septa coronâ,

Contra

Contra tela furi, seseque haud nescia morti 550
 Injicit, et saltu supra venabula fertur:
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
 Irruit, et, qua tela videt densissima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostes
 Inter et arma fugâ muros tenet; altaque certat 555
 Prendere tectâ manu, fociûmque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor: nostrasne evadere, demens,
 Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
 Pendentem, et magnâ muri cum parte revellit: 560
 Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
 Sustulit, alta petens, pedibus Jovis armiger uncis;
 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
 Martius a stabulis rapuit lupo. undique clamor
 Tollitur, invadunt, et fossas aggere complent: 565
 Ardentes tædâs alii ad fastigia jactant.
 Ilioneus, saxo atque ingenti fragmine montis,
 Lucetium, portæ subeuntem ignesque ferentem,
 Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas;
 Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagittâ. 570
 Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
 Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
 Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan;
 Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillæ
 Strinxerat; ille manum, projecto tegmine, demens 575
 Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
 Et lævo affixa est lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animæ lethali vulnere rumpit.
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Iberâ, 580
 Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
 Eductum Martis luco Simæthia circum
 Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici.
 Stridentem fundam positus Mezentius armis
 Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ: 585

Et

Et media adversi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
 Tum primum bello celerem intendisse sagittam
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
 Ascanius; fortemque manu fuisse Numanum, 590
 Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
 Is primam ante aciem, digna atque indigna relatu
 Vociferans, tumidusque novo præcordia regno,
 Ibat, et ingenti sese clamore ferebat: 595
 Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 Bis capti Phryges, et morti prætereundum murus?
 En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
 Quis deus, Italiam quæ vos dementia adegit?
 Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses: 600
 Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
 Deferimus, sævoque gelu duramus et undis.
 Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant;
 Fletere ludus equos, et spicula tendere cornu.
 At, patiens operum parvoque assueta, juvenus 605
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
 Terga fatigamus hastâ: nec tarda senectus
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galeâ premimus, semperque recentes 610
 Convecrare juvat prædas, et vivere raptis.
 Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis,
 Et tunicæ manicas et habent redimicula mitræ. 614
 O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
 Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
 Idææ. finite arma viris, et cedite ferro,
 Talia jactantem dictis ac dira canentem
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino 620
 Contendit telum, diversaque brachia ducens
 Constitit,

Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
 Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
 Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona,
 Et statuam ante aras auratâ fronte juvencum 625
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem;
 Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
 Audiit, et cœli genitor de parte serenâ
 Intonuit lævum. sonat una lethifer arcus,
 Et fugit, horrendum stridens, elapsa sagitta, 630
 Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
 Trajicit. i, verbis virtutem illude superbis.
 Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
 Hæc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
 Lætitiâque fremunt, animosque ad sidera tollunt. 635
 Ætheriâ tum forte plagâ crinitus Apollo
 Desuper Ausoniâs acies urbemque videbat,
 Nube sedens, atque his victorem affatur Iulûm:
 Macte novâ virtute, puer. sic itur ad astra,
 Dis genite, et geniture deos. jure omnia bella 640
 Gente sub Assaraci fato ventura resident:
 Nec te Troja capit. simul hæc effatus ab alto
 Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
 Ascaniumque petit. formâ tum vertitur oris
 Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisæ 645
 Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
 Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
 Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
 Et crines albos, et sæva sonoribus arma;
 Atque his ardentem dictis affatur Iulûm: 650
 Sit satis, Æneide, telis impune Numanum
 Oppetiisse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
 Cætera parcè, puer, bello. sic orsus Apollo,
 Mortales medio aspectus sermone reliquit, 655
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Agnovere deum proceres divinaque tela

Dardanidæ,

Dardanidæ, pharetramque fugâ sensere sonantem.
 Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
 Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus 660
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris.
 Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
 Sternitur omne solum telis: tum scuta cavæque
 Dant sonitum afflictu galeæ. pugna aspera surgit: 665
 Quantus, ab occasu veniens pluvialibus Hædis,
 Verberat imber humum: quam multâ grandine nimbi
 In vada præcipitant, cum Jupiter horridus austris
 Torquet aquosam hyemem, et cœlo cava nubila rumpit.
 Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti, 670
 Quos Jovis eduxit luco sylvestris Hiera,
 Abietibus juvenes patriis et montibus æquos,
 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
 Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
 Ipsi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus adstant, 675
 Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
 Quales aëriæ liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum,
 Confurgunt geminæ quercus, intonsæque cœlo
 Attollunt capita, et sublimi vertice nutant. 680
 Irrunipunt aditus Rutuli ut videre patentes.
 Continuo Quercens, et pulcher Equiculus armis,
 Et præceps animi Tmarus, et Mavortius Hæmon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portæ posuere in limine vitam. 685
 Tum magis increscunt animis discordibus iræ,
 Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
 Et conferre manum, et procurrare longius, audent.
 Ductori Turno, diversâ in parte furenti,
 Turbantique viros, perfertur nuncius, hostem 690
 Fervere cæde novâ, et portas præbere patentes.
 Deserit inceptum, atque, immmani concitus irâ,
 Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos.

Et

Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebanâ de matre nothum Sarpedonis alti, 695
 Conjecto sternit jaculo. volat Itala cornus
 Aëra per tenuem, stomachoque infixâ sub altum
 Pectus abit. reddit specus atri volneris undam
 Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepefcit.
 Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit
 Aphydnum; 700
 Tum Bitian, ardentem oculis animisque frementem;
 Non jaculo; neque enim jaculo vitam ille dedisset;
 Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
 Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
 Nec duplici squamâ lorica fidelis et auro 705
 Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.
 Dat tellus gemitum, et clypeum super intonat ingens:
 Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
 Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 Constructam jaciunt ponto; sic illa ruinam 710
 Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
 Miscent se maria, et nigrae attolluntur arenæ.
 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
 Inarime Jovis imperiis imposita Typhoeo.
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis 715
 Addidit, et stimulos acres sub pectora vertit;
 Immisitque fugam Teucris atrumque timorem.
 Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae,
 Bellatorque animo deus incidit.
 Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit, 720
 Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
 Portam vi multâ, converfo cardine, torquet,
 Obnixus latis humeris, multosque suorum,
 Mœnibus exclusos, duro in certamine linquit;
 Ast alios secum includit recipitque ruentes, 725
 Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi:

Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
 Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
 Horrendum sonuere. tremunt in vertice cristæ 730
 Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
 Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
 Turbati subito Æneadæ. tum Pandarus ingens
 Emicat, et, mortis fraternæ fervidus irâ,
 Effatur: non hæc dotalis regia Amata, 735
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides. nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus:
 Incipe, si qua animo virtus, et confere dextram:
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem. 740
 Dixerat. ille, rudem nodis et cortice crudo,
 Intorquet, summis adnexus viribus, hastam.
 Excepere auræ volnus; Saturnia Juno
 Detorsit veniens, portæque infigitur hasta.
 At non hoc telum, mea quod vi dextera versat, 745
 Effugies; neque enim is teli nec volneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte confurgit in ense,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
 Dividit, impubesque immani volnere malas.
 Fit sonus; ingenti concussa est pondere tellus. 750
 Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens; atque illi partibus æquis
 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
 Diffugiunt versi trepidâ formidine Troës.
 Et, si continuo victorem ea cura subisset 755
 Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 Sed furor ardentem cædisque insana cupido
 Egit in adversos.
 Principio Phalarim et, succiso polite, Gygen 760
 Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergum. Juno vires animumque ministrat.
 Addit Halyn comitem, et confixâ Phegea parmâ;
 Ignaros

Ignaros deinde in muris Martemque cientes, 764
 Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque.
 Lyncea, tendentem contra sociosque vocantem,
 Vibranti gladio connisus ab aggere dexter
 Occupat, huic uno dejectum cominus ictu
 Cum galeâ longe jacuit caput. inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicior alter 770
 Ungere tela manu, ferrumque armare veneno;
 Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Musis;
 Crethea Musarum comitem; cui carmina semper
 Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis; 774
 Semper equos, atque arma virum, pugnasque, canebat.
 Tandem ductores, auditâ cæde suorum,
 Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Sereftus;
 Palantesque vident socios, hostemque receptum.
 Et Mnestheus, quo deinde fugam, quo tenditis? inquit,
 Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis? 780
 Unus homo, et vestris, ô cives, undique septus
 Aggeribus, tantas strages impune per urbem
 Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
 Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
 Et magni Æneæ, segnes, miseretque pudetque? 785
 Talibus accensi firmantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paullatim excedere pugnâ,
 Et fluvium petere, ac partem quæ cingitur amni.
 Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum: ceu sævum turba leonem 790
 Cum telis premit insensis; at territus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
 Ira dare aut virtus patitur; nec tendere contra
 Ille, quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus 795
 Improperata refert, et mens exæstuat irâ.
 Quin etiam bis tum medios invaserat hostes;
 Bis conversa fugâ per muros agmina vertit:
 Sed manus e castris propere coit omnis in unum;

Nec

Nec contra vires audet Saturnia Juno 800
 Sufficere, aëriam cœlo nam Jupiter Irim
 Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
 Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
 Nec dextrâ, valet: injectis sic undique telis 805
 Obruitur. strepit assiduo cava tempora circum
 Tinnitu galea, et faxis solida æra fatiscunt,
 Discussæque jubæ capiti; nec sufficit umbo
 Ictibus: ingeminant hastis et Troës et ipse
 Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor 810
 Liquitur, et piceum, nec respirare potestas,
 Flumen agit; fessos quatit æger anhelitus artus.
 Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
 In fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
 Accepit venientem, ac mollibus extulit undis; 815
 Et lætum fociis, ablutâ cæde, remisit.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

L I B E R X.

PAnditur interea domus omnipotentis Olympi,
 Conciliumq; vocat Divûm pater atque hominum rex
 Sideream in sedem; terras unde arduus omnes,
 Castraque Dardanidûm, aspectat, populosque Latinos.
 Confidunt tectis bipatentibus: incipit ipse: 5

Cœlicolæ

Coelicolæ magni, quianam sententia vobis
 Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
 Aut hos, arma sequi ferrumque laceßere suavit? 10

Adveniet justum pugnæ, ne accersite, tempus;
 Cum fera Carthago Romanis arcibus olim

Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
 Tum certare odiis, tum res rapuisse, licebit.

Nunc finite, et placitum læti componite fœdus. 15
 Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contra

Pauca refert.

O pater, o hominum divûmque æterna potestas,
 Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?

Cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur 20
 Per medios insignis equis, tumidusque secundo

Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros;
 Quin intra portas atque ipsis prælia miscent

Aggeribus murorum, et inundant sanguine fossæ.
 Æneas ignarus abest. nunquamne levare 25

Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Trojæ, necnon exercitus alter;

Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem, credo, mea volnera restant,

Et tua progenies mortalia demoror arma. 30
 Si sine pace tuâ atque invito numine Troës

Italiam petiere; luant peccata, neque illos
 Juveris auxilio. sin tot responsa secuti,

Quæ Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
 Flectere iussa potest? aut cur nova condere fata? 35

Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
 Quid tempestatum regem ventosque furentes

Æoliâ excitos? aut actam nubibus Irim?
 Nunc etiam Manes, hæc intentata manebat

Sors rerum, movet, et, superis immissa repente, 40
 Alecto

Aleſto medias Italûm bacchata per urbes.
 Nil ſupér imperio moveor: ſperavimus iſta,
 Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
 Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
 Dura; per everſæ, genitor, fumantia Trojæ 45
 Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
 Incolumem Aſcanium, liceat ſuperèſſe nepotem.
 Æneas ſane ignotis jaçtetur in undis,
 Et, quamcunque viam dederit fortuna, ſequatur.
 Hunc tegere et diræ valeam ſubducere pugnæ. 50
 Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera,
 Idaliæque domus: poſitis inglorius armis
 Exigat hic ævum. magnâ ditione jubeto
 Carthago premat Auſoniam; nihil urbibus inde
 Obſtabit Tyriis. quid peſtem evadere belli 55
 Juvit, et Argolicos medium fugiſſe per ignes?
 Totque maris vultæque exhausta pericula terræ,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quærunt?
 Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos, 59
 Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoënta
 Redde, oro, miſeris; iterumque revolvere caſus
 Da, pater, Iliacos Teucris. tum regia Juno,
 Acta furore gravi: quid me alta ſilentia cogis
 Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem?
 Ænean hominum quiſquam divûmque ſubegit 65
 Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
 Italiam petiit fatiſ auctoriſ: eſto,
 Caſſandræ impulſus furiis. num linquere caſtra
 Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
 Num puero ſummam belli, num credere muros? 70
 Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
 Quis deus in fraudem, quæ dura potentia noſtri,
 Egit? ubi hic Juno, demiffave nubibus Iris?
 Indignum eſt, Italos Trojam circumdare flammis
 Naſcentem, et patriâ Turnum conſiſtere terrâ; 75
 Qui Piliſſus avus, cui diva Veniliâ mater.

Quid

Quid face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
 Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
 Quid foceros legere, et gremiis abducere pactas?
 Pacem orare manu, præfigere puppibus arma? 80
 Tu potes Ænean manibus subducere Graiûm,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
 Et potes in totidem classem convertere nymphas:
 Nos aliquid Rutulos contra juvisse nefandum est.
 Æneas ignarus abest: ignarus et absit. 85
 Est Paphos, Idaliûmque, tibi, sunt alta Cythera:
 Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma 90
 Europamque Asiamque, et fœdera solvere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
 Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
 Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
 Haud justis assurgis, et irrita jurgia jactas. 95
 Talibus orabat Juno, cunctique fremebant
 Cœlicolæ assensu vario: ceu flamina prima
 Cum deprensa fremunt sylvis, et cæca volutant
 Murmura, venturos nautis prodentia ventos. 99
 Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
 Infit. eo dicente, deûm domus alta filescit,
 Et tremefacta solo tellus; filet arduus æther:
 Tum zephyri posuere; premit placida æquora pontus.
 Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris 105
 Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
 Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebø:
 Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Trojæ, monitisque finistris. 110
 Nec Rutulos solvo. sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. rex Jupiter omnibus idem.

Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
 Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi. folio tum Jupiter aureo
 Surgit; cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.
 At legio Æneadûm vallis obsessa tenetur; 120
 Nec spes ulla fugæ. miseri stant turribus altis
 Nequicquam, et rarâ muros cinxere coronâ.
 Afius Imbrafides, Hicetaoniusque Thymœtes,
 Assaracique duo, et senior cum Castore Thybris,
 Prima acies. hos, germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus et Hæmon Lyciâ comitantur ab altâ.
 Fert ingens, toto connisus corpore, saxum,
 Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 Hi jaculis, illi certant defendere saxi, 130
 Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
 Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum:
 Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
 Aut collo decus aut capiti: vel quale, per artem 135
 Inclusum buxo aut Oriciâ terebintho,
 Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
 Accipit, et molli subnectit circulus auro.
 Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
 Volnera dirigere, et calamos armare veneno, 140
 Mæoniâ generose domo; ubi pinguis culta
 Exercentque viri, Pæctolusque irrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsâ pristina Turni
 Aggere murorum sublimem gloria tollit;
 Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi. 145
 Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant: mediâ Æneas freta nocte secabat.
 Namque

Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis
 Regem adit, et regi memorat nomenque genusque,
 Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma 150
 Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
 Edocet: humanis quæ sit fiducia rebus
 Admonet, immiscetque preces. haud sit mora; Tarchon
 Jungit opes, fœdusque ferit. tum libera fati
 Classẽm conscendit jussis gens Lydia divũm 155
 Externo commissa duci. Æneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
 Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
 Eventus belli varios: Pallasque, sinistro 160
 Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
 Noctis iter, jam quæ passus terræque marique.
 Pandite nunc Heliconæ, deæ, cantusque movete;
 Quæ manus interea Tusci comitetur ab oris
 Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur. 165
 Massicus æratâ princeps secat æquora tigris;
 Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
 Quique urbem liquere Cofas; queis tela sagittæ,
 Corytique leves humeris, et lethifer arcus.
 Una torvus Abas. huic totum insignibus armis 170
 Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli juvenes; ast Ilva trecentos,
 Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis. 174
 Tertius, ille hominum divũmque interpres, Asylas,
 Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera, parent,
 Et linguæ volucrum, et præfagi fulminis ignes,
 Mille rapit, densos acie atque horrentibus hastis.
 Hos parere jubent Alpheâ ab origine Pisæ,
 Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur, 180
 Astur equo fidens et versicoloribus armis.
 Ter centum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,
 Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;

Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
 Transierim, Cinyra; et paucis comitate Cupavo,
 Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.
 Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
 Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtonis amati,
 Populeas inter frondes umbramque sororum 190
 Dum canit, et mœstum musâ solatur amorem;
 Canentem molli plumâ duxisse senectam,
 Linquentem terras, et fidera voce sequentem.
 Filius, æquales comitatus classe catervas,
 Ingentem remis centaurum promovet: ille 195
 Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
 Arduus, et longâ fulcat maria alta carinâ.
 Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 Fatidicæ Mantus et Tusci filius amnis,
 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen; 200
 Mantua dives avis: sed non genus omnibus unum.
 Gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
 Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ, 205
 Mincius infestâ ducebat in æquora pinu.
 It gravis Auletes, centenâque arbore fluctum
 Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit immanis triton, et cœrula conchâ
 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti 210
 Frons hominem præfert, in pristina definit alvus;
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
 Tot lecti procures ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojæ, et campos salis ære secabant.
 Jamque dies cœlo concesserat, almaque curru 215
 Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum;
 Æneas, neque enim membris dat cura quietem,
 Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
 Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
 Occurrit

Occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybele 220
 Numen habere maris nymphasque e navibus esse
 Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
 Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.
 Agnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea 225
 Pone sequens, dextrâ puppim tenet, ipsaque dorso
 Eminent, ac lævâ tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum alloquitur: vigilasne, deûm gens,
 Ænea? vigila, et velis immitte rudentes.
 Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus, 230
 Nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
 Præcipientes ferro Rutulus flammâque premebat,
 Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
 Quærimus. hanc genitrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur,
 Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
 Jam loca jussâ tenet, forti permistus Etrusco,
 Arcas eques: medias illis opponere turmas,
 Ne castris jungant, certa est sententia Turno. 240
 Surge, age, et aurorâ socios veniente vocari
 Primus in arma jube, et clypeum cape, quem dedit ipse
 Inviictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
 Craftina lux, mea si non irrita dicta putaris,
 Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos. 245
 Dixerat, et dextrâ discedens impulit altam,
 Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
 Ocyor et jaculo et ventos æquante sagittâ.
 Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit. 250
 Tum breviter, supera aspectans convexa, precatur:
 Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
 Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones,
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques 254
 Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
 Tantum

Tantum effatus ; et interea revoluta ruebat
 Maturâ jam luce dies, noctemque fugarat.
 Principio fociis edicit, signa sequantur,
 Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
 Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
 Stans celsâ in puppi : clypeum cum deinde sinistrâ
 Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidæ e muris. spes addita fuscitat iras.
 Tela manu jaciunt. quales sub nubibus atris
 Strymoniz dant signa grues, atque æthera tranant 265
 Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
 At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Aufoniis; donec versas ad litora puppes
 Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
 Ardet apex capiti, cristisque ac vertice flamma 270
 Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.
 Non secus ac liquidâ si quando nocte cometæ
 Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor;
 Ille, sitim morbosque ferens mortalibus ægris,
 Nascitur, et lævo contristat lumine coelum. 275
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora præripere, et venientes pellere terrâ.
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro :
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextrâ :
 In manibus Mars ipse, viri. nunc conjugis esto 280
 Quisque suæ testique memor ; nunc magna referto
 Facta patrum laudes. ultro occurramus ad undam,
 Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
 Audentes fortuna juvat.
 Hæc ait, et secum versat, quos ducere contra, 285
 Vel quibus obseffos possit concredere muros.
 Interea Æneas socios de puppibus altis
 Pontibus exponit. multi servare recursus
 Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu;
 Per remos alii. speculatus litora Tarchon, 290
 Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
 Sed

Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
 Advertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis,
 Tollite, ferte rates, inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso,
 Arreptâ tellure semel. quæ talia postquam
 Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
 Spumantesque rates arvis inferre Latinis: 300
 Donec rostra tenent siccum, et sedere carinæ
 Omnes innocuæ; sed non puppis tua, Tarchon.
 Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
 Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis; 305
 Fragmina remorum quos et fluitantia transira
 Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
 Signa canunt. primus turmas invasit agrestes 310
 Æneas, omen pugnae, stravitque Latinos,
 Occiso Therone; virum qui maximus ultro
 Æneam petit. huic gladio, perque ærea futa,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremptâ, 315
 Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
 Cui licuit parvo. nec longe Cissea durum
 Immanemque Gyam, sternentes agmina clavâ,
 Dejecit letho. nihil illos Herculis arma,
 Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus, 320
 Alcidæ comes, usque graves dum terra labores
 Præbuit. ecce, Pharo, voces dum jactat inertes,
 Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flaventem primâ lanugine malas 324
 Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
 Dardaniâ stratus dextrâ, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres;

Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 Progenies, septem numero, septenaque tela
 Conjiciunt: partim galeâ clypeoque resulant 330
 Irrita, deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. fidum Æneas affatur Achaten:
 Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
 Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Graiûm
 Iliacis campis. tum magnam corripit hastam, 335
 Et jacit. illa volans clypei transverberat æra
 Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextrâ: trajecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem; 340
 Dexteraque ex humero nervis moribunda pendit.
 Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptò,
 Æneam petiit; sed non et figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achata.
 Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus 345
 Advenit, et rigidâ Dryopen ferit eminus hastâ
 Sub mentum graviter pressâ, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit trajecto guttore: at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tres quoque Threïcios, boreæ de gente supremâ,
 Et tres, quos Idas pater, et patria Ismara, mittit, 351
 Per varios sternit casus. occurrit Hæsus,
 Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. expellere tendunt
 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso 355
 Aufoniæ. magno discordes æthere venti
 Prælia ceu tollunt, animis et viribus æquis:
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare, cedunt:
 Anceps pugna dñ: stant obnixa omnia contra.
 Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ 360
 Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
 At parte ex aliâ, quâ saxa rotantia late

Impulerat

Impulerat torrens, arbusta que diruta ripis,
 Arcadas, infuetos acies inferre pedestres,
 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci; 365
 Aspera queis natura loci dimittere quando
 Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 Quo fugitis socii? per vos et fortia facta,
 Per ducis Evandri nomen, devictaque bella, 370
 Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
 Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostes
 Est via, qua globus ille virum densissimus urget:
 Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
 Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
 Mortales: totidem nobis animæque manusque. 376
 Ecce, maris magno claudit nos obice pontus:
 Deest jam terra fugæ: pelagus, Trojamne, petemus?
 Hæc ait, et medius densos prorumpit in hostes.
 Obvius huic primum, fatis adductus iniquis, 380
 Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium qua spina dedit; hastamque receptat
 Ossibus hærentem. quem non super occupat Hisbon,
 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis, 386
 Excipit, atque enssem tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhæti de gente vetustâ
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis, 390
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas;
 Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis;
 Te decisa suum, Laride, dextera quærit; 395
 Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas, accensos monitu et præclara tuentes
 Facta viri, mistus dolor et pudor armat in hostes.

Tum

Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
 Trajicit. hoc spatium tantumque moræ fuit Illo;
 Illo namque procul validam direxerat hastam, 401
 Quam mediûs Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut, optato ventis æstate coortis, 405
 Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
 Correptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Volcania campos:
 Ille sedens victor flammæ despectat ovantes:
 Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum, 410
 Teque juvat, Palla. sed bellis acer Halesus
 Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
 Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque dispergit cerebro permista cruento.
 Fata canens sylvis genitor celarat Halesum:
 Ut senior letho canentia lumina solvit;
 Injecere manum paræ, telisque sacrarunt
 Evandri. quem, sic, Pallas petit, ante precatus: 420
 Da nunc, Tibri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halesi:
 Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa Deus. dum textit Imaona Halesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non cæde viri tantâ perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, finit agmina. primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci;
 Et vos, o, Graiis imperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt, ducibusque et viribus æquis.
 Extremi addensent acies; nec turba moveri
 Tela manusque finit. hinc Pallas instat et urget,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas,

Egregii formæ, sed queis fortuna negarat 435
 In patriam reditus. ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator olympi:
 Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
 Interea soror alma monet succurrere Lauso
 Turnum, qui volucris curru medium secat agmen. 440
 Ut vidit socios: tempus desistere pugnâ.
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur. cuperem ipse parens spectator adesset.
 Hæc ait; et socii cefferunt æquore jussi.
 At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba 445
 Miratus, stupet in Turno; corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu,
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
 Aut letho insigni. forti pater æquus utrique est. 450
 Tolle minas. fatus medium procedit in æquor.
 Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
 Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
 Cominus. utque leo, speculâ cum vidit ab altâ
 Stare procul campis meditantem prælia taurum, 455
 Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
 Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas quas advena adisti,
 Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis: 461
 Cernant semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrymasque effundit inanes.
 Tum genitor natum dictis affatur amicis: 466
 Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
 Omnibus est vitæ; sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
 Tot nati cecidere deûm: quin occidit una 470
 Sarpedon,

Sarpedon, mea progenies: et jam sua Turnum
 Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
 Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,
 Vaginâque cavâ fulgentem deripit ensē. 475
 Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
 Incidit, atque, viam clypei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
 In Pallanta diu librans jacet, atque ita fatur: 480
 Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
 Dixerat; ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
 Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
 Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
 Loricæque moras et pectus perforat ingens. 485
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 Unâ eâdemque viâ sanguisque animusque sequuntur.
 Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere;
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 Quem Turnus super assistens: 490
 Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
 Evandro. qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
 Largior. haud illi stabunt Æneïa parvo
 Hospitia. et lævo pressit pede, talia fatus, 495
 Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
 Impressumque nefas. unâ sub nocte jugali
 Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti,
 Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
 Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus. 500
 Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
 Et servare modum, rebus sublata secundis.
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 Oderit. at focii multo gemitu lacrymisque 505
 Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

O dolor,

O dolor atque decus magnum rediture parenti!
 Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
 Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
 Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor, 510
 Advolat Æneæ; tenui discrimine lethi
 Esse suos; tempus versis succurrere Teucris.
 Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 Cæde novâ, quærens. Pallas, Evander, in ipsis 515
 Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primas
 Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
 Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
 Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat sanguine flammæ. 520
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
 Ille astu subit, ac tremebunda supervolat hasta:
 Et genua amplectens effatur talia supplex:
 Per patrios manes, per spes surgentis Iulii,
 Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
 Est domus alta: jacent penitus defossa talenta 526
 Cælati argenti: sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. non hic victoria Teucrum
 Vertitur. haud anima una dabit discrimina tanta.
 Dixerat: Æneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri, memoras quæ, multa talenta
 Gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
 Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.
 Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque, reflexâ 535
 Cervice orantis, capulo tenuis abdidit ensem.
 Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
 Infula cui sacrâ redimibat tempora vittâ,
 Totus collucens veste atque insignibus armis.
 Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
 Immolat, ingentique umbrâ tegit. arma Sereftus 541
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
 Instaurant

Instaurant acies, Volcani stirpe creatus,
 Cæculus, et, veniens Marforum montibus, Umbro.
 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram 545
 Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
 Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
 Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
 Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
 Tarquitus, exultans contra fulgentibus armis, 550
 Sylvicolæ Fauno Dryope quem nympha creatat,
 Obvius ardenti sese obtulit. ille reductâ
 Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ.
 Tum caput orantis nequicquam, et multa parantis
 Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem 555
 Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
 Istic nunc, metuende, jace. non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
 Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
 Unda feret, piscesque impasti volnera lambent. 560
 Protinus Antæum et Lycam, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum; ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidum, ac tacitis regnavit Amyclis.
 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt 565
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:
 Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
 Ut semel intepuit mucro. quin ecce Nyphæi 570
 Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit:
 Atque illi longe gradientem et dira frementem
 Ut videre, metu versi, retroque ruentes,
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 Interea bijugis infert se Lucagus albis 575
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flecit equos, strictum rotat acer Lucagus enssem.
 Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:

Irruit,

Irruit, adversâque ingens apparuit hastâ.
 Cui Liger. 580
 Non Diomedis equos, non currus cernis Achillei,
 Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
 His dabitur terris. vefano talia late
 Dicta volant Ligeri; sed non et Troïus heros
 Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hostes.
 Lucagus ut pronus pendens in verbera telo 586
 Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
 Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clypei: tum lævum perforat inguen.
 Excussus curru moribundus volvitur arvis. 590
 Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.
 Ipse rotis saliens juga deferis. hæc ita fatus
 Arripuit bijugos. frater tendebat inermes 595
 Infelix palmas, curru delapsus eodem:
 Per te, per, qui te talem genuere, parentes,
 Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
 Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
 Dicta dabas. morere, et fratrem ne defere frater.
 Tum latebras animæ pectus mucrone recludit. 601
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
 More furens. tandem erumpunt et castra relinquunt
 Ascanius puer et nequicquam obsessa juvenus. 605
 Junonem interea compellat Jupiter ultro:
 O germana mihi atque eadem gratissima conjux;
 Ut rebare, Venus, nec te sententia fallit,
 Trojanas sustentat opes: non vivida bello
 Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
 Cui Juno submissa: quid, o pulcherrime conjux, 611
 Sollicitas ægram, et tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis

Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens; quin et pugnae subducere Turnum, 615
 Et Dauno possem incolumem servare parenti.
 Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
 Ille tamen nostrâ deducit origine nomen;
 Pilumnusque illi quartus pater: et tua largâ
 Sæpe manu multisque oneravit limina donis. 620
 Cui rex ætherei breviter sic fatur olympi:
 Si mora præsentis lethi tempusque caduco
 Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
 Tolle fugâ Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Hactenus indulgisse vacat. fin altior istis 625
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutarive putas bellum, spes pacis inanes.
 Cui Juno illacrymans: quid si, quod voce gravaris,
 Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret?
 Nunc manet insontem gravis exitus; aut ego veri 630
 Vana feror. quod ut o potius formidine falsâ
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Hæc ubi dicta dedit, cælo se protinus alto
 Misit, agens hyemem, nimbo succincta, per auras:
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit. 635
 Tum dea nube cavâ tenuem sine viribus umbram
 In faciem Æneæ, visu mirabile monstrum,
 Dardaniis ornat telis, clypeumque iubaque
 Divini assumulat capitis; dat inania verba;
 Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis. 640
 Morte obitâ quales fama est volitare figuras,
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas læta ante acies exultat imago,
 Irritatque virum telis, et voce laceffit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos.

Hæc dabitur dextrâ tellus quæfita per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
 Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis, celsi conjuncta crepidine saxi,
 Expositis stabat scalis et ponte parato,
 Quâ rex Clusinis advectus Osinius oris. 655
 Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
 Conjicit in latebras; nec Turnus segnior instat,
 Exsuperatque moras, et pontes transfilit altos.
 Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
 Avolsamque rapit revoluta per æquora navem. 660
 Illum autem Æneas absentem in prælia poscit;
 Obvia multa virûm demittit corpora morti.
 Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
 Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ;
 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo. 665
 Respicit, ignarus rerum ingratusque salutis,
 Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, et tales voluisti expendere pœnas? 669
 Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
 Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti,
 Quosque, nefas, omnes infandâ in morte reliqui?
 Et nunc palantes video, gemitumque cadentum 674
 Accipio. quid agam? aut quæ jam fatis ima dehiscat
 Terra mihi? vos o potius miserescite, venti;
 In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
 Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtis;
 Quo neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.
 Hæc memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens 681
 Induat, et crudum per costas exigat ensen:
 Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
 Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam; ter maxima Juno 685
 Continuit,

Continuit, juvenemque, animo miserata, repressit.
 Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo,
 Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
 At Jovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes. 690
 Concurrent Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
 Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 Ille, velut rupes, vastum quæ prodit in æquor,
 Obvia ventorum furiis, expositaque ponto, 694
 Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque,
 Ipsa immota manens, prolem Dolichaonis Hebrum
 Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem:
 Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque adversam; poplite Palmum
 Succiso volvi segnem finit; armaque Lauso 700
 Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
 Necnon Evantem Phrygium, Paridisque Mimanta
 Æqualem comitemque; unâ quem nocte Theano
 In lucem genitori Amyco dedit, et face prægnans
 Cisseis regina Parin creat. urbe paternâ 705
 Hic cubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis
 Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, sylvâ
 Pastus arundineâ, postquam inter retia ventum est, 710
 Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armis;
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus,
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant.
 Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas. 715
 Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
 Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
 Missilibus longe et vasto clamore lacescunt.
 Venerat antiquis Coriti de finibus Acron, 719
 Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos.
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpleum

Purpureum pennis et pactæ conjugis ostro;
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
 Suadet enim vefana fames, si forte fugacem
 Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
 Gaudet hians immane, comasque arrexit, et hæret 726
 Visceribus super incumbens. lavit improba teter
 Ora cruor:
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730
 Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec jactâ cæcum dare cuspide volnus:
 Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
 Contulit; haud furto melior, sed fortibus armis. 735
 Tum super abjectum posito pede nixus et hastâ:
 Pars belli haud temhenda, viri, jacet altus Orodes.
 Conclamant focii, lætum Præna secuti.
 Ille autem expirans: non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum, lætabere; te quoque fata 740
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
 Ad quem subridens mixtâ Mezentius irâ:
 Nunc morere. ast de me divûm pater atque hominum rex
 Viderit. hoc dicens eduxit corpore telum.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget 745
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
 Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem;
 Partheniumque Rapo et prædorum viribus Orsen;
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
 Illum infrenis equi lapsu tellure jacentem; 750
 Hunc peditem pedes. et Lycius procefferat Agis;
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
 Dejecit; Atronium Salius; Saliumque Nealces,
 Insignis jaculo et longe fallente sagittâ.
 Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors 755
 Funera: cædebant pariter pariterque ruebant
 Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.

Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
 Amborum, ac tantos mortalibus esse labores.
 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno. 760
 Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
 At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
 Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
 Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
 Stagna, viam scindens, humero supereminet undas; 765
 Aut summis referens annosam montibus ornum,
 Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
 Talis se vastis infert Mezentius armis.
 Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
 Obvius ire parat. manet imperterritus ille, 770
 Hostem magnanimum opperiens, et mole suâ stat;
 Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ:
 Dextra, mihi deus, et telum, quod missile libro,
 Nunc adsint. voveo prædonis corpore raptis
 Indutum spoliis ipsum te, Lause, trophæum 775
 Æneæ. dixit, stridentemque eminus hastam
 Jecit, at illa volans clypeo est excussa, proculque
 Egregium Anthorem latus inter et ilia figit;
 Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis
 Hæserat Evandro, atque Italâ confederat urbe. 780
 Sternitur infelix alieno vulnere, cælumque
 Aspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Æneas hastam jácit: illa per orbem
 Ære cavum triplici, per lineæ terga, tribusque
 Transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785
 Inguine, sed vires haud pertulit. ocyus ensem
 Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
 Eripit a femore, et trepidanti fervidus instat.
 Ingemuit chari graviter genitoris amore,
 Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ. 790
 Hic mortis duræ casum, tuæque optima facta,
 Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.

Ille pedem referens, et inutilis inque ligatus,
 Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat. 795
 Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis,
 Jamque assurgens dextrâ plagamque ferentis
 Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit. socii magno clamore sequuntur,
 Dum genitor pati parvâ protectus abiret, 800
 Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. furit Æneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusâ si quando grandine nimbi
 Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
 Omnis et agricola; et tutâ latet arce viator, 805
 Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
 Exercere diem: sic obrutus undique telis
 Æneas nubem belli, dum detonet, omnem 809
 Sustinet; et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
 Quo moriture mis, majoraque viribus audes?
 Fallit te incantum pietas tua. nec minus ille
 Exsultat demens. seque jamque altius iræ
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
 Parvæ filia legunt: validum namque exigit ensen 815
 Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
 Transiit et parvam mucro, levia arma minacis,
 Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
 Implevitque sinum sanguis. tum vita per auras
 Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit. 820
 At vero ut vultum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris,
 Ingemuit graviter miserans, dextramque tetendit;
 Et mentem patriæ subiit pietatis imago. 824
 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
 Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum?
 Arma, quibus lætatus, habe tua; teque parentum
 Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;

Æneas

Æneæ magni dextrâ cadis. increpat ultro 830
 Cunctantes socios, et terrâ sublevat ipsum,
 Sanguine turpantem comptos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera ficcabat lymphis, corpusque levabat,
 Arboris acclinis trunco. procul ærea ramis 835
 Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum juvenes: ipse, æger, anhelans,
 Colla foveat, fusus propexam in pectore barbam.
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit, 839
 Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
 Agnovit longe gemitum præfaga mali mens.
 Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
 Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret. 845
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextræ
 Quem genui? tuane hæc genitor per volnera servor,
 Morte tuâ vivens? heu, nunc misero mihi demum
 Exilium infelix! nunc alte volnus adactum! 850
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriæ pœnas; odiisque meorum
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem. 854
 Nunc vivo; neque adhuc homines lucemque relinquo:
 Sed linquam. simul hæc dicens attollit in ægrum
 Se femur: et, quanquam vis alto volnere tardat,
 Haud dejectus equum duci jubet. hoc decus illi,
 Hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat 859
 Omnibus; alloquitur mœrentem, et talibus infit:
 Rhœbe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
 Viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
 Ultor eris mecum; aut, aperit si nulla viam vis,
 Occumbes pariter. neque enim, fortissime, credo 865
 Jussa

Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit; et exceptus tergo consueta locavit
 Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis,
 Ære caput fulgens, cristâque hirsutus equinâ. 869
 Sic cursum in medios rapidus dedit. æstuat ingens
 Imo in corde pudor, mixtoque insania luctu,
 Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
 Atque hic Ænean magnâ ter voce vocavit,
 Æneas agnovit eum, lætusque precatur:
 Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo, 875
 Incipias conferre manum.
 Tantum effatus, et infestâ subit obviu hastâ.
 Ille autem: quid me erepto, sævissime, nato
 Terres? hæc via sola fuit, quâ perdere posses.
 Nec mortem horremus, nec divûm parcimûs ulli. 880
 Define. jam venio moriturus, et hæc tibi porto
 Dona prius. dixit, telumque intorsit in hostem:
 Inde aliud super atque aliud figitque volatque
 Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
 Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes, 885
 Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
 Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
 Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
 Vellere, et urgetur pugnâ congressus iniquâ,
 Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
 Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
 Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
 Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt cœlum Troësque Latinique. 895
 Advolat Æneas, vaginâque eripit ense,
 Et super hæc: ubi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
 Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
 Nullum in cæde nefas. nec sic ad prælia veni, 901
 Nec

Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
 Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
 Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
 Circumstare odia. hunc, oro, defende furorem, 905
 Et me consortem nati concede sepulcro.
 Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
 Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

L I B E R X I.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
 Æneas, quanquam et sociis dare tempus humanis
 Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
 Vota deûm primo victor solvebat eoo.
 Ingentem quercum, decisis undique ramis, 5
 Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
 Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, trophæum,
 Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitem
 Perfossūque locis; clypeumque ex ære sinistrae 10
 Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
 Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto
 Quod superest. hæc sunt spolia et de rege superbo
 Primitiæ:

Primitiæ: manibusque meis Mezentius hic est. 16
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate, animis et spe præsumite bellum:
 Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
 Annuerint superi pubemque educere castris, 20
 Impediat, segnesque metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terræ
 Mandemus; qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis. 25
 Muneribus; mœstamque Evandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 Abstulit atra dies, et funere meruit acerbo.
 Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum.
 Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes 30
 Servabat senior; qui Parrhasio Evandro
 Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
 Tum comes auspiciis charo datus ibat alumno.
 Circum omnes, famulumque manus, Trojanaque turba,
 Et mœstum Iliades crinem de more solutæ. 35
 Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
 Ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
 Ut vidit, levique patens in pectore volnus 40
 Cuspидis Aufoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
 Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
 Invidit fortuna mihi; ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non hæc Evandro de te promissa parenti 45
 Discedans dederam; cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acres esse viros, cum durâ prælia gente.
 Et nunc ille quidem, spe multum captus inani,
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis. 50
 Nos juvenem exanimum, et nil jam cœlestibus ullis
 Debentem,

Debentent, vāno mœsti comitamur honore.
 Infelix! nati funus crudele videbis.
 Hi nostri reditus expectatique triumphī?
 Hæc mea magna fides? at non, Evandre, pudendis
 Volneribus pulsum aspicias; nec sospite dirum 56
 Optabis nato funus pater. hei mihi, quantum
 Præsidium, Ausonia, et quantum tu perdis, Iūle!
 Hæc ubi deslevit, tolli miserabile corpus
 Imperat, et toto lectos ex agmine mittit 60
 Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
 Interfintque patris lacrymis, solatia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii crates et molle feretrum
 Arbuteis texunt virgis et vimine querno, 65
 Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem
 Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi;
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat. 71
 Tum geminas vestes, ostroque auroque rigentes,
 Extulit Æneas; quas illi, læta laborum,
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro. 75
 Harum unam juveni supremum mœstus honorem
 Induit; arsurasque comas obnubit amictu;
 Multaque præterea Laurentis præmia pugnae
 Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
 Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem. 80
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam:
 Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix ævo confectus Accætes, 85
 Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
 Sternitur

Sternitur et toto projectus corpore terræ.
 Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 Post bellator equus, positus insignibus, Æthon
 It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt, nam cætera Turnus
 Victor habet. tum mæsta phalanx Teucrique sequuntur,
 Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto : 95
 Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
 Fata vocant. salve æternum mihi, maxime Palla,
 Æternumque vale. nec plura effatus, ad altos
 Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
 Jamque oratores aderant ex urbe Latinâ, 100
 Velati ramis oleæ, veniamque rogantes :
 Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
 Redderet, ac tumulto sineret succedere terræ :
 Nullum cum victis certamen et æthere cassis :
 Parceret hospitibus quondam focerisque vocatis. 105
 Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
 Prosequitur veniâ, et verbis hæc insuper addit :
 Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 Pacem me exanimis et Martis sorte peremptis 110
 Oratis ? equidem et vivis concedere mallet.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent ;
 Nec bellum cum gente gero. rex nostra reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros,
 Apparat, his mecum decuit concurrere telis :
 Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra, dedisset.
 Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
 Dixerat Æneas. olli obstupere silentes, 120
 Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum, senior, semperque odiis et crimine, Drances,

Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
 Orsa refert: o famâ ingens, ingentior armis,
 Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem? 125
 Justitiæne prius mirer, belline laborum?
 Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem,
 Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
 Jungemus regi. quærat sibi fœdera Turnus.
 Quin et fatales murorum attollere moles, 130
 Saxaque subvectare humeris Trojana, juvabit.
 Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies; et pace sequestrâ
 Per sylvas Teucris mixtique impune Latini
 Erravere jugis. ferro sonat alta bipenni 135
 Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:
 Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
 Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
 Evandrum, Evandrique domos, et mœnia, complet;
 Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat. 141
 Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
 Funereas rapuere faces. lucet via longo
 Ordine flammularum, et late discriminat agros.
 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit 145
 Agmina. quæ postquam matres succedere tectis
 Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
 At non Evandrum potis est vis ulla tenere;
 Sed venit in medios: feretro Pallanta reposito 149
 Procumbit super, atque hæret lacrymansque gemenisque,
 Et via vix tandem voci laxata dolore est:
 Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti,
 Cautius ut sævo velles te credere Marti.
 Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
 Et prædulce decus primo certamine, posset. 155
 Primitiæ juvenis miseræ, bellique propinqui
 Dura rudimenta, et nulli exaudita deorum
 Vota, precesque meæ! tuque, o sanctissima conjux,
 Felix

Felix morte tuâ, neque in hunc servata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
Restarem ut genitor. Troûm socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis; animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucrici, nec fœdera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: fors ista senectæ 165
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrenique duces, Tyrrenûm exercitus omnis. 171
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Effet par ætas, et idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
Vadite, et hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante preëmpto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides; meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro, 180
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos,
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores,
Jam pater Æneas jam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mœstum funeris ignem
Lustraverunt in equis, ululatusque ore dedere. 190
Spargitur et tellus lacrymis, sparguntur et arma.
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum,
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frenaque,

Frenaque, ferventesque rotas; pars munera nota, 195
 Ipsorum clypeos, et non felicia tela.
 Multa boum circa maectantur corpora morti;
 Setigerosque fues raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
 Ardentes spectant socios, semiustaque servant 200
 Busta; neque avelli possunt, nox humida donec
 Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
 Nec minus et miseri diversâ in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, et corpora partim
 Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim 205
 Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
 Cætera, confusæque ingentem cædis acervum,
 Nec numero nec honore, cremant. tunc undique vasti
 Certatim crebris collucent ignibus agri.
 Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram; 210
 Mœrentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terræ.
 Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
 Præcipuus fragor, et longe pars maxima luctus.
 Hic matres miseræque nurus, hic chara sororum 215
 Pectora mœrentum puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum Turnique hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
 Qui regnum Italiæ et primos sibi poscat honores.
 Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno, et magnum reginæ nomen, obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
 Hos inter motus, medio flagrante tumultu, 225
 Ecce, super mœsti magni Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum; nil dona neque aurum,
 Nil magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam. 230
 Deficit

Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Ænean manifesto numine ferri
 Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes:
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 Imperio accitos, alta intra limina cogit. 235
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. sedet in mediis, et maximus ævo
 Et primus sceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Ætolâ ex urbe remissos,
 Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
 Et Venulus, dicto parens, ita farier infit:
 Vidimus, o cives, Diomedem Argivæque castra,
 Atque iter emensi casus superavimus omnes,
 Contigimusque manum, quâ concidit Iliæ tellus. 245
 Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Japygis agris.
 Postquam introgressi, et coram data copia fandi,
 Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
 Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerat Arpos.
 Auditis ille hæc placido sic reddidit ore: 251
 O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
 Sollicitat, suadetque ignota laceßere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros, 255
 Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simoïs premit ille viros, infanda per orbem
 Supplicia et scelerum pœnas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus. scit triste Minervæ
 Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphareus. 260
 Militiâ ex illâ diversum ad litus abacti,
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 Exulat; Ætnæos vidit Cyclophas Ulyßes.
 Regna Neoptolemi referam versosque Penates
 Idomenei? Lybicone habitantes litore Locros? 265
 Ipse

Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum
 Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
 Oppetiit; devictâ Asiâ subsedit adulter.
 Invidisse deos, patriis ut redditus oris
 Conjugium optatum et pulchram Calydonâ viderem?
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur; 271
 Et focii amissi petierunt æthera pennis,
 Fluminibusque vagantur aves, heu dira meorum
 Supplicia! et scopulos lacrymosis vocibus implent.
 Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
 Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergamâ; nec veterum memini lætorve malorum.
 Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris, 281
 Vertite ad Æneam. stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus. experto credite, quantus
 In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo præterea tales Idæa tulisset 285
 Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus, et versis lugeret Græcia fati.
 Quicquid apud duræ cessatum est moenia Trojæ;
 Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
 Hæsit, et in decimum vestigia rettulit annum. 290
 Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis;
 Hic pietate prior. coëant in fœdera dextrâ,
 Qua datur; ast, armis concurrant arma, cavete.
 Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis
 Audisti, et quæ sit magno sententia bello. 295
 Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
 Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
 Cum rapidos amnes, clauso sit gurgite murmur,
 Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
 Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt,
 Præfatus divos folio rex infit ab alto: 301

Ante equidem summâ de re statuiffe, Latini,
 Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
 Cogere concilium, cum muros affidet hostis.
 Bellum importunum, cives, cum gente deorum 305
 Inuictisque viris gerimus; quos nulla fatigant
 Prælia, nec victi possunt abfistere ferro.
 Spem, si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,
 Ponite; spes sibi quisque. sed, hæc quam angusta, videtis.
 Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ, 310
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso. potuit quæ plurima virtus
 Esse, fuit. toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
 Expediam, et paucis, animos adhibete, docebo. 315
 Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
 Longus in occasum, fines super usque Sicanos;
 Arrunci Rutulique serunt, et vomere duos
 Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
 Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis, 320
 Cedat amicitiae Teucrorum, et foederis æquas
 Dicamus leges, sociosque in regna vocemus.
 Confidant, si tantus amor, et moenia condant.
 Sin alios fines aliamque capeffere gentem
 Est animus, poscuntque solo decedere nostro, 325
 Bis denas Italo texamus robore naves,
 Seu plures complere valent. jacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Præcipiant; nos æra, manus, navalia, demus.
 Præterea, qui dicta ferant et foedera firment, 330
 Centum oratores primâ de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu prætere ramos;
 Munera portantes eborisque auri, talenta
 Et fellam, regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335
 Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris,

Largus

Largus opum, et linguâ melior, sed frigida bello
 Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 Seditione potens, genus huic materna superbum 340
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat,
 Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
 Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. cuncti se scire fatentur,
 Quid fortuna ferat populi, sed dicere mustant. 345
 Det libertatem fandi, flatuque remittat,
 Cujus ob auspiciu infaustum moreisque sinistros,
 Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur,
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 Confedisse urbem luctu; dum Troia tentat 350
 Castra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
 Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
 Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
 Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
 Quin gnatam egregio genero dignisque hymenæis 355
 Des pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
 Quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
 Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
 Quid miseros toties in aperta pericula cives 360
 Projicis, o Latio caput horum et causa malorum?
 Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
 Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
 Nil moror, en, supplex venio. miserere tuorum;
 Pone animos, et pulsus abi. sat funera fusi 366
 Vidimus, ingentes et desolavimus agros.
 Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
 Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est;
 Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
 Scilicet, ut Turno contingat regia conjux, 371
 Nos, animæ viles, inhumata infletoque turba,
 Sternamur

Sternamur campis. et jam tu, siqua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
Qui vocat. 375

Talibus exarsit dictis violentia Turni.

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:

Larga quidem, Drance, tibi semper copia fandi,

Tunc cum bella manus poscunt, patribusque vocatis

Primus ades: sed non replenda est curia verbis, 380

Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem

Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.

Proinde tona eloquio, solitum tibi, meque timoris

Argue tu, Drance; tot quando stragis acervos

Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis. 385

Insignis agros. possit quid vivida virtus,

Experiare licet: nec longe scilicet hostes

Quærendi nobis: circumstant undique muros.

Imus in adversos. quid cessas? an tibi Mavors

Ventosâ in linguâ pedibusque fugacibus istis 390

Semper erit?

Pulsus ego? aut quisquam merito, scædissime, pulsum

Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim

Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit

Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis? 395

Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,

Et quos mille die victor sub Tartara misi,

Inclusus muris hostilique aggere septus.

Nulla salus bello. capiti cane talia demens

Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno 400

Ne cessa turbare metu, atque extollere vires

Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.

Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,

Nunc et Tydides, et Larissæus Achilles;

Amnis et Hadriacas retro fugit Ausidus undas. 405

Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit

Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.

Nunquam animam talem dextrâ hæc, absiste moveri,

Amittes; habitet tecum, et sit pectore in isto.
 Nunc ad te et tua, magne pater, consulta revertor. 410
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
 Si tam deserti sumus, et, semel agmine verso,
 Funditus occidimus, neque habet fortuna regressum;
 Oremus pacem, et dextras tendamus inermes.
 Quamquam o, si solitæ quicquam virtutis adestet, 415
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
 Sin et opes nobis, et adhuc intacta juvenus,
 Auxilioque urbes Italæ populique supersunt; 420
 Sin et Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine, suntque illis sua funera, parque per omnes
 Tempestas; cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 Multa dies variusque labor mutabilis ævi 425
 Rettulit in melius: multos alterna revisens
 Lufit, et in solido rursus fortuna locavit.
 Non erit auxilio nobis Ætolus, et Arpi.
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et, quos
 Tot populi misere, duces. nec parva sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregiâ de gente Camilla,
 Agmen agens equitum et florentes ære catervas.
 Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto; 435
 Non adeo has exosa manus victoria fugit,
 Ut tantâ quicquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra; vel magnum præstet Achillem,
 Factaque Volcani manibus paria induat arma,
 Ille licet. vobis animam hanc foceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devoveo: solum Æneas vocat; et, vocet, oro.
 Nec Drances potius, siue est hæc ira deorum,
 Morte luat; siue est virtus et gloria, tollat.

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant 445
 Certantes: castra Æneas aciemque movebat.
 Nuncius ingenti per regia tecta tumultu,
 Ecce, ruit, magnisque urbem terroribus implet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450
 Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
 Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
 Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juvenus.
 Flent mœsti mustantque patres. hic undique clamor.
 Dissensu magnus vario se tollit in auras. 455
 Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ
 Confedere avium; piscosove amne Padusæ
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
 Imo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes: 460
 Illi armis in regna ruunt. nec plura locutus
 Corripuit sese, et testis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. equites Messapus in armis
 Et cum fratre Coras latis diffundite campis. 465
 Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
 Cætera, qua jussu, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros totâ discurritur urbe.
 Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deferit, ac tristi turbatus tempore differt; 470
 Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
 Dardanium Ænean, generumque asciverit urbi.
 Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
 Subjiciunt: bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. tum muros variâ cinxere coronâ 475
 Matronæ puerique. vocat labor ultimus omnes.
 Necnon ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
 Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,

Causa

Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros. 480
 Succedunt matres, et templum thure vaporant,
 Et mœstas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, belli præses, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus;
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
 Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
 Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
 Fulgebatque altâ decurrens aureus arce; 490
 Exsultatque animis, et spe jam præcipit hostem:
 Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinculis,
 Tandem liber, equus, campoque potitus aperto;
 Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
 Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto 495
 Emicat, arrestisque fremit cervicibus alte
 Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
 Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Defiluit; quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
 Turne, fui merito siqua est fiducia forti,
 Audeo et Æneadûm promitto occurrere turmæ,
 Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 Me sine primâ manu tentare pericula belli: 505
 Tu pedes ad muros subsiste, et mœnia serva.
 Turnus ad hæc, oculos horrendâ in virgine fixus:
 O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre, parem? sed nunc, est omnia quando
 Iste animus supra, mecum partire laborem. 510
 Æneas, ut fama fidem missique reportant
 Exploratores, equitum levia improbus arma
 Præmisit, quaterent campos; ipse ardua montis
 Per deserta iugo properans adventat ad urbem.

Furta paro belli convexo in tramite sylvæ, 515
 Ut bivias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis.
 Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
 Tiburtique manus: ducis et tu concipe curam.
 Sic ait, et paribus Messapum in prælia dictis 520
 Hortatur sociosque duces, et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi
 Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Urget utrinque latus: tenuis quo semita ducit,
 Angustæque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super, in speculis summoque in vertice montis,
 Planities ignota jacet, tutique receptus;
 Seu dextrâ levâque velis occurrere pugnae,
 Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
 Huc juvenis notâ fertur regione viarum, 530
 Arripuitque locum, et sylvis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus fociis saerâque catervâ,
 Compellabat, et has tristi Latonia voces
 Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 O virgo, et nostris nequicquam cingitur armis,
 Chara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianæ
 Venit amor, subitâque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas,
 Priverno antiquâ Metabus cum excederet urbe, 540
 Infantem, fugiens media inter prælia belli,
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
 Nomine Casmillæ, mutatâ parte, Camillam.
 Ipse sinu præ se portans juga longa petebat
 Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci. 546
 Ecce, fugæ medio summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, charoque oneri timet. omnia secum 550
 Versanti

Versanti subito vix hæc sententia sedit.
 Telum immane, manu validâ quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cocto;
 Huic natam, libro et sylvestri subere clausam,
 Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:
 Quam dextrâ ingenti librans ita ad æthera fatur: 556
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
 Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
 Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris. 560
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Immittit: sonuere undæ. rapidum super amnem
 Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magnâ propius jam urgente catervâ,
 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor 565
 Gramineo, donum Triviz, de cespite vellit.
 Non illum tectis ullæ, non mœnibus, urbes
 Accepere: neque ipse manus feritate dedisset;
 Pastorum et solis exegit montibus ævum.
 Hic natam in dumis interque horrentia lustra, 570
 Armentalis equæ mammis et lacte ferino
 Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Infiterat, jaculo palmas oneravit acuto,
 Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum. 575
 Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
 Tigridis exuviz per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu jam tum tenerâ puerilia torfit,
 Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
 Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem. 580
 Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optavere nurum. solâ contenta Dianâ
 Æternum telorum et virginitatis amorem
 Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
 Militiâ tali, conata laceßere Teucros; 585
 Chara mihi comitumque foret nunc una mearum.

Verum

Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
 Labere nympha polo, finesque invise Latinos,
 Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 Hæc cape, et ultricem pharetrâ deprome sagittam:
 Hæc, quicunque sacrum violarit vulnere corpus, 591
 Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
 Post ego nube cavâ miserandæ corpus et arma
 Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
 Dixit: at illa leves cœli demissa per auras 595
 Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
 At manus interea muris Trojana propinquat,
 Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
 Compositi numero in turmas. fremit æquore toto
 Insultans sonipes, et pressis spumat habenis, 600
 Huc obversus et huc: tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Necnon Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ
 Adversi campo apparent, hastasque reductis 605
 Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;
 Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.
 Jamque intra jactum teli progressus uterque
 Substitit: subito erumpunt clamore, frementesque
 Exhortantur equos: fundunt simul undique tela 610
 Crebra, nivis ritu, cœlumque obtexitur umbrâ.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus, 615
 Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatæ acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
 Troës agunt; princeps turmas inducit Asylas. 620
 Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:

Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque super jacet undam
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam: 626
 Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
 Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos;
 Bis rejecti, armis, respectant, terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque, corporaque, et permisti cæde virorum
 Semianimes volvuntur equi. pugna aspera surgit. 635
 Orfilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit:
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
 Volneris impatiens, arrecto pectore, crura.
 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
 Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
 Dejicit Herminium; nudo cui vertice fulva
 Cæsaries, nudique humeri: nec volnera terrent;
 Tantis in arma patet. latos huic hasta per artus
 Acta tremit, duplicatque virum, transfixa, dolore. 645
 Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
 At medias inter cædes exsultat Amazon,
 Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla.
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset; 650
 Nunc validam dextrâ rapit indefessa bipennem.
 Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianæ.
 Illa etiam, siquando in tergum pulsa recessit,
 Spicula converso fugientia dirigit arcu.
 At circumlectæ comites, Larinaque virgo, 655
 Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia securim,
 Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
 Delegit,

Delegit, pacisque bonæ bellicque ministras.
 Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis
 Pulsant et pictis bellantur Amazones armis: 660
 Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 Fœminea exsultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
 Eumenium Clytio primum patre; cujus apertum 666
 Adversum longâ transverberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
 Tum Lirin Pagasumque super; quorum alter habenas
 Suffosso revolutus equo dum colligit; alter 671
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
 Præcipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
 Hipprotaden; sequiturque incumbens eminus hastâ,
 Tereaq; Harpalycumq; et Demophoonta, Chromimque:
 Quotque emissâ manu contorsit spicula virgo, 676
 Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornitus armis
 Ignotis et equo venator Iapyge fertur;
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco
 Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus 680
 Et malæ texere lupi cum dentibus albis;
 Agrestisque manus armat sparus. ipse catervis
 Vertitur in mediis, ac toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 Trajicit, et super hæc inimico pectore fatur: 685
 Sylvis, te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redargueret. nomen tamen haud leve patrum
 Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ. 689
 Protinus Orfilochum et Buten, duo maxima Teucrûm
 Corpora; sed Buten adversum cuspide figit
 Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, et lævo dependet parma lacerto:

Orfilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem. 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 Altior insurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit,
 Apennicolæ bellator filius Auni, 700
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnâ
 Posse, neque instantem reginam avertere, cernit,
 Consilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit hæc: quid tam egregium, si scæmina forti 705
 Fidis equo? dimitte fugam, et te cominus æquo
 Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
 Jam nosces, ventosa feret cui gloria laudem.
 Dixit: at illa, furens acrique incensa dolore,
 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis, 710
 Ense pedes nudo, purâque interrita parmâ.
 At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
 Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
 Vane Ligur, frustra que animis elate superbis, 715
 Nequicquam patrias tentasti lubricus artes;
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
 Hæc fatur virgo, et pernicious ignea plantis
 Transfit equum cursu, frenisque adversa prehenfis
 Congreditur, poenasque inimico ex sanguine sumit.
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis;
 Tum cruor et volvæ labuntur ab æthere plumæ.
 At non hæc nullis hominum fator atque deorum 725
 Observans oculis summo sedet altus olympo.
 Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva
 Suscitât, et stimulis haud mollibus injicit iras.
 Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon

Fertur

Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulsos.
 Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes,
 Tyrrheni? quæ tanta animis ignavia venit?
 Fœminâ palantes agit, atque hæc agmina vertit?
 Quo ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
 At non in Venerem segnes nocturnaue bella; 736
 Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 Expectare dapes et plenæ pocula mensæ.
 Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus aruspex
 Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740
 Hæc effatus, equum in medios moriturus et ipse
 Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextrâ complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multâ vi concitus aufert.
 Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini 745
 Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon,
 Arma virumque ferens: tum summâ ipsius ab hastâ
 Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
 Qua volnus lethale ferat. contra ille repugnans
 Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit. 750
 Utque volans alte raptum cum fulva draconem
 Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit;
 Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
 Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco 755
 Luctantem rostro, simul æthera verberat alis:
 Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
 Portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
 Velocem jaculo et multâ prior arte Camillam 760
 Circuit, et, quæ sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo;
 Hac Aruns subit, et tacitus vestigia lustrat:
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat;
 Hac juvenis surtim celeres detorquet habenas. 765
 Hos

Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
 Undique circuitum, et certam quatit improbus hastam.
 Forte, sacer Cybele, Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
 In plumam squamis auro conferta tegebat. 771
 Ipse peregrinâ ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
 Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
 Cassida: tum croceam chlamydemque sinûsque crepantes
 Carbascos fulvo in nodum collegerat auro. 776
 Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum:
 Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 Venatrix unum ex omni certamine pugnae 780
 Cæca sequebatur, totumque incauta per agmen,
 Fœmineo prædæ et spoliolum ardebat amore.
 Telum ex insidiis cum tandem, tempore capto,
 Concitat, et superos Aruns sic voce precatur:
 Summe deum, sancti custos Soraetis, Apollo, 785
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur, et medium freti pietate per ignem
 Cultores multâ premimus vestigia prunâ,
 Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. non exuvias, pulsæve trophæum 790
 Virginis, aut spolia ulla, peto. mihi cætera laudem
 Facta ferent. hæc dira meo dum volnere pestis
 Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
 Audiit, et voti Phœbus succedere partem
 Mente dedit; partem volucres disperfit in auras. 795
 Sterneret ut subitâ turbatam morte Camillam,
 Annuat oranti; reducem ut patria alta videret,
 Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos aqies, oculosque tulere 800

Cuncti

Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa neque auræ,
Nec sonitus, memor, aut venientis ab æthere teli,
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem. 804
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns
Lætitiâ mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis, audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos, 810
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, sylvasque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
Contentusque fugâ mediis se immiscuit armis. 815
Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam ex æqualibus unam 820
Alloquitur, fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quâcum partiiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et hæc Turno mandata novissima perfer: 825
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentæque colla
Et captum letho posuit caput, arma relinquens; 830
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudescit pugna Camillâ.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ. 835
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis

Alta

Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
 Utque procul medio juvenum in clamore furentum
 Prospexit tristi multatam morte Camillam;
 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces: 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luiti
 Supplicium, Teucros conata lacerare bello!
 Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
 Non tamen indecorem tua te regina relinquet 845
 Extremâ jam in morte; neque hoc sine nomine lethum
 Per gentes erit, aut famam patieris intultæ.
 Nam quicumque tuum violavit, vulnere corpus,
 Morte luet meritâ. fuit ingens monte sub alto
 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum. 850
 Antiqui Laurentis, opacâque ilice testum.
 Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sifit, et Aruntem tumulo speculatur ab alto.
 Ut vidit lætantem animis, ac vana tumentem;
 Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum, 855
 Huc periture veni; capias ut digna Camillæ
 Præmia. tune etiam telis moriere Dianæ?
 Dixit, et auratâ volucrem Threïssa sagittam
 Deprompsit pharetrâ, cornuque insensa tetendit,
 Et duxit longe, donec curvata coirent 860
 Inter se capita, et manibus jam tangeret æquis,
 Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
 Audiit una Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
 Illum expirantem socii atque extrema gementem 865
 Obliti ignoto camporum in pulvere lingunt:
 Opis ad ætherium pennis auferitur Olympum.
 Prima fugit, dominâ amissâ, levis ala Camillæ;
 Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
 Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis averfi ad mœnia tendunt.
 Nec quisquam instantes Teucros lethumque ferentes
 Sustentare

Sustentare valet telis, aut sistere contra;
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
 Quadrupedumque potrem cursu quatit ungula campum.
 Volvitur ad muros caligine turbidus atra 876
 Pulvis; et e speculis percussæ pectora matres
 Fœmineum clamorem ad cœli fidera tollunt.
 Qui cursu portas primi irrupere patentes,
 Hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
 Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Mœnibus in patriis, atque intra tuta domorum,
 Confixi expirant animas. pars claudere portas;
 Nec fociis aperire viam, nec mœnibus audent
 Accipere orantes: oriturque miserrima cædes 885
 Defendentum armis aditus inque arma ruentum.
 Exclusi ante oculos lacrymantumque ora parentum,
 Pars in præcipites fossas, urgente ruinâ,
 Volvitur; immisilis pars cæca et concita frenis
 Arietat in portas et duros obice postes. 890
 Ipsæ de muris summo certamine matres,
 Monstrat amor verus patriæ, ut videre Camillam,
 Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro,
 Stipitibus, ferrom sudibusque imitantur obustis
 Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent. 895
 Interea Turnum in sylvis sævissimus implet
 Nuncius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 Inagruere infensos hostes, et Marte secundo
 Omnia corripuisse, metum jam ad mœnia ferri. 900
 Ille furens, et sæva Jovis sic numina poscunt,
 Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat campumque tenebat,
 Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
 Exsuperatque jugum, sylvæque evadit opacâ. 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
 Ac simul Æneas fumantes pulvere campos

Prospexit

Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis, 910
 Adventumque pedum statusque audivit equorum.
 Continuo pugnæ incant, et prælia tentent;
 Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
 Tingat equos, noctemque die labente reducat.
 Confidunt castris ante urbem, et mœnia vallant. 915

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

L I B E R XII.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
 Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
 Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
 Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, 5
 Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
 Excutiens cervice toros, fixumque latronis
 Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
 Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
 Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit: 10
 Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
 Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent.
 Congredior. fer sacra, pater, et concipe fœdus.
 Aut hâc Dardanium dextrâ sub Tartara mittam
 Desertorem Asiæ, sedeant spectentque Latini, 15
 Et solus ferro crimen commune refellam:
 Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
 Olli sedato respondit corde Latinus:
 O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci

Virtute

Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est 20
 Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu, necnon aurumque animusque Latino est.
 Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris;
 Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu
 Sublatis aperire dolis; simul hæc animo hauri. 26
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 Fas erat, idque omnes divique hominesque caneant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Conjugis et mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi: 30
 Promissam eripui genero; arma impia sumpsi.
 Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
 Bella, vides; quantos primus patiere labores.
 Bis magnâ victi pugnâ vix urbe tuemur
 Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta 35
 Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus alben.
 Quo referor toties? quæ mentem infania mutat?
 Si, Turno extincto, socios sum accire paratus;
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet 40
 Italia, ad mortem si te, fors dicta refutet!
 Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
 Respice res bello varias: miserere parentis
 Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
 Dividit. haudquaquam dictis violentia Turni 45
 Flectitur: exsuperat magis, ægrescitque medendo.
 Ut primum fari potuit, sic institit ore:
 Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 Deponas, lethumque finas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextrâ 50
 Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
 Fœminæ tegat, et vanis sese occulat umbris.
 At regina, novâ pugnæ conterrita sorte,
 Flebat, et ardentem generum moritura tenebat: 55

Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatae
 Tangit honos animum, spes tu nunc una, senectae
 Tu requies miseræ, decus imperiumque Latini
 Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit,
 Unum oro, desiste manum committere Teucris. 60
 Qui te cunque manent isto certamine casus,
 Et me, Turne, manent. simul hæc invisa relinquam
 Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
 Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
 Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem 65
 Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Si quis ebur, vel mixta rubent ubi lilia multâ
 Alba rosâ: tales virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus; 70
 Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
 Ne, quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto,
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuncius hæc, Idmon, Phrygio mea dicta tyranno 75
 Haud placitura refer: cum primum crastina cœlo
 Puniceis in vecta rotis aurora rubebit,
 Non Teucros agat in Rutulos; Teucrum arma quiescant
 Et Rutulum. nostro dirimatur sanguine bellum.
 Illo quæretur conjux Lavinia campo. 80
 Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;
 Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigæ, manibusque laceßunt 85
 Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc, auro squalentem alboque orichalco,
 Circundat loricam humeris: simul aptat habendo
 Ensemque, clypeumque, et rubræ cornua cristæ:
 Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti 90
 Fecerat, et Stygiâ candentem tinxerat undâ.

Exin,

Exin, quæ in mediis, ingenti adnixa columnæ,
 Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Arrunci spolium, quassatque trementem,
 Vociferans: nunc, o nunquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus,
 Loricamque manu validâ lacerare revolsam
 Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crines,
 Vibratos calido ferro myrrhâque madentes. 100
 His agitur furis, totoque ardentis ab ore
 Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis:
 Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
 Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 Arboris obnixus trunco, ventosque læcessit 105
 Ictibus, et sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
 Nec minus interea, maternis sævus in armis,
 Æneas acuit Martem, et se suscitât irâ,
 Oblato gaudens componi fœdere bellum.
 Tum socios mœstique metum solatur Iuli, 110
 Fata docens; regique jubet responsa Latino
 Certa referre viros, et pacis dicere leges.
 Postera vix summos spargebat lumine montes
 Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant; 115
 Campum ad certamen, magnæ sub mœnibus urbis,
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant,
 In medioque focos, et dis communibus aras
 Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant
 Velati lino, et verbenâ tempora vincti. 120
 Proccedit legio Ausonidûm, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. hinc Troïus omnis
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. necnon mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Aslaraci Mnestheus, et fortis Afylas,

Et

Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Utque, dato signo, spatia in sua quisque recessit,
 Desigunt tellure hastas, et scuta reclinant. 130
 Tum studio effusæ matres, et vulgus inermum,
 Invalidique senes, turres et tecta domorum
 Obsedere; alii portis sublimibus adstant.
 At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 Tum neq; nomen erat, neque honos, neque gloria monti,
 Prospiciens tumulo, campum aspectabat, et ambas 136
 Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est affata sororem
 Diva deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
 Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem 140
 Jupiter ereptâ pro virginitate sacrauit:
 Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
 Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
 Prætulerim, coelique lubens in parte locarim. 145
 Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
 Qua visa est fortuna pati, paræque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
 Nunc juvenem imparibus video concurrere fati;
 Parcarumque dies, et vis inimica, propinquat. 150
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera, possum.
 Tu pro germano si quid præsentius audes,
 Perge; decet. forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea: cum lacrymas oculis Juturna profudit,
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
 Accelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti;
 Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
 Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit
 Incertam, ac tristi turbatam vulnere mentis. 160
 Interea reges, ingenti mole Latinus
 Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt;

Solis avi specimen. bigis it Turnus in albis,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro, 165
 Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
 Sidereo flagrans clypeo et cœlestibus armis,
 Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
 Procedunt castris, purâque in veste sacerdos
 Setigeræ fœtum suis intonsamque bidentem, 170
 Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris,
 Illi, ad surgentem conversi lumina solem,
 Dant fruges manibus falsas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Æneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc sol testis, et hæc mihi terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre labores:
 Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
 Jam melior, jam, diva, precor, tuque, inclyte Mavors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques: 180
 Fontesque, fluviosque, voco, quæque ætheris alti
 Relligio, et quæ cœruleo sunt numina ponto:
 Cesserit Ausonio si fors victoriâ Turno,
 Convenit Evandri victos discedere ad urbem;
 Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles 185
 Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceissent.
 Si nostrum annuerit nobis victoriâ Martem,
 Ut potius reor, et potius dî numine fident,
 Non ego nec Teucris Italos parere jubebo;
 Nec mihi regna peto. paribus se legibus ambæ 190
 Inviçtæ gentes æterna in fœdera mittant.
 Sacra deosque dabo: fœcer arma Latinus habeto,
 Imperium solenne fœcer: mihi mœnia Teucris
 Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
 Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera, juro,
 Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
 Vimque deum infernam, et duri sacraria Ditis:

Audiat

Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine fancit: 200
 Tango aras; medios ignes et numina testor:
 Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
 Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
 Avertet; non, si tellurem effundat in undas,
 Diluvio miscens, cœlumve in tartara solvat: 205
 Ut sceptrum hoc, dextrâ sceptrum nam forte gerebat,
 Nunquam fronde levi fundet virgulta neque umbras,
 Cum semel in sylvis imo de stirpe recisum
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro 210
 Includit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
 Conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
 In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215
 At vero Rutulis impar ea pugna videri
 Jamdudum, et vario misceri pectora motu:
 Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
 Adjuvat, incessu tacito progressus, et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus, 220
 Tabentesque genæ, et juvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
 Sermonem, et vulgi variare labantia corda:
 In medias acies, formam assimulata Camerti,
 Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque ferit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, cunctis pro talibus unam
 Obiectare animam? numerone an viribus æqui 230
 Non sumus? en omnes et Troës et Arcades hic sunt,
 Fatalisque manus infensa Etruria Turno:
 Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
 Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 Succedet famâ, vivusque per ora feretur: 235
 Nos,

Nos, patriâ amissâ, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. 240
Qui sibi jam requiem pugnæ rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, scædusque precantur
Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat signum cælo; quo non præsentius ullum 245
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ
Litoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito cum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctæque volucres 251
Convertunt clamore fugam, mirabile visu,
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras,
Factâ nube, premunt; donec vi victus et ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales 255
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio agnoscoque deos. me me duce, ferrum 260
Corripite, o Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, et litora vestra
Vi populat. petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum. 265
Dixit, et adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida creatar

Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo,
 Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
 Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
 Egregium formâ juvenem et fulgentibus armis 275
 Transadigit costas, fulvâque effundit arenâ.
 At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, cæcique ruunt. quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum. hinc densi rursus inundant
 Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis. 281
 Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
 Diripere aras: it toto turbida cœlo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
 Craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus, 285
 Pulsatos referens infecto fœdere divos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus, regem regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus, 290
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput inque humeros: at fervidus advolet hastâ
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet: hæc melior magnis data victima divis.
 Concurrent Itali, spolianteque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Chorinæus ab arâ
 Corripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
 Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
 Cæsariem lævâ turbati corripit hostis,
 Impresloque genu nitens terræ applicat ipsum;
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
 Pastorem, primâque acie per tela ruentem, 305
 Ense sequens nudo, superimminet: ille securi
 Adversî frontem mediam mentumque reductâ

Discedit,

Discidit, et sparso late rigat arma cerebro.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem. 310
 At pius Æneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
 Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
 O, cohibete iras: ictum jam fœdus, et omnes
 Compositæ leges: mihi jus concurrere soli: 315
 Me finite, atque auferte metus. ego fœdera faxo
 Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
 Has inter voces, media inter talia verba,
 Ecce, viro stridens alis allapsa sagitta est,
 Incertum quâ pulsa manu, quo turbine adacta; 320
 Quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 Attulerit. pressa est insignis gloria facti;
 Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam,
 Turnus, ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
 Turbatosque duces, subitâ spe fervidus ardet: 325
 Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
 Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
 Multa virûm volitans dat fortia corpora letho;
 Semineces volvit multos, aut agmina curru
 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mavors clypeo intonat, atque furescentes,
 Bella movens, immittit equos; illi æquore aperto
 Ante notos zephyrumque volant: gemit ultima pulsu
 Thraca pedum; circumque atræ formidinis ora, 335
 Iræque, insidiæque, dei comitatus, aguntur:
 Talis equos alacer media inter prælia Turnus
 Fumantes sudore quatit, miserabile! cæsis
 Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ. 340
 Jamq; neci Sthenelumq; dedit, Thamyrimq;, Pholumque,
 Hunc congressus et hunc; illum eminus: eminus ambos
 Imbrasidas, Glaucum atque Ladem, quos Imbrasus ipse

Nutrierat Lyciâ, paribusque ornaverat armis,
 Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos. 345
 Parte aliâ media Eumedes in prælia fertur,
 Antiqui proles bello præclara Dolonis,
 Nomine avum referens, animo manibusque parentem;
 Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
 Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus. 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Affecit pretio; nec equis aspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
 Ante levi jaculo longum per inane secutus,
 Sistit equos bijuges, et curru defilit, atque 355
 Semianimi lapsoque supervenit; et, pede collo
 Impresso, dextræ mucronem extorquet, et alto
 Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
 En, agros et, quam bello, Trojane, petisti,
 Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me 360
 Ferro ausi tentare, ferunt: sic moenia condunt.
 Huic comitem Asbuten, conjectâ cuspide, mittit,
 Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochumque,
 Et, sternacis equi lapsum cervice, Thymœten.
 Ac velut, Edoni boreæ cum spiritus alto 365
 Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
 Qua venti incubuere, fugam dant nubila cælo:
 Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
 Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
 Et cristam adverso curru quatit aura volantem. 370
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 Objecit sese ad currum, et spumantia frenis
 Ora citatorum dextrâ detorsit equorum.
 Dum trahitur pendetque jugis, hunc lata resectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixâ bilicem 375
 Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
 Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
 Ibat, et auxilium educto mucrone petebat:
 Cum rota præcipitem, et procursu concitus axis,
 Impulit,

Impulit, effuditque solo: Turnusque secutus, 380
 Imam inter galeam summi thoracis et oras,
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenâ.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 Interea Ænean Mnestheus et fidus Achates,
 Ascaniusque comes, castris statuere cruentum, 385
 Alternos longâ nitentem cuspidè gressus,
 Sævit, et infractâ luctatur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit;
 Ense secent lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iâpis
 Iasides: acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artes, sua munera, lætus Apollo,
 Augurium, citharamque, dabat, celeresque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
 Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
 Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
 Æneas, magno juvenum et mœrentis Iuli
 Concursum, lacrymisque immobilis. ille retorto 400
 Pæonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medicâ Phœbique potentibus herbis,
 Nequoquam trepidat, nequicquam spicula dextrâ
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam fortuna regit; nihil auctor Apollo 405
 Subvenit: et sævus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. jam pulvere cœlum
 Stare vident; subeunt equites, et spicula castris
 Densa cadunt mediis. it tristis ad æthera clamor
 Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum. 410
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnium genitrix Cretæâ carpit ab Idâ,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo: non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres hæfere sagittæ. 415
 Hoc

Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 Detulit: hoc fufum labris splendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans; fpargitque falubres
 Ambrofiae fuccos, et odoriferam panaceam.
 Fovit eâ volnus lymphâ longævus Iâpis, 420
 Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor, omnis fletit imo volnere fanguis.
 Jamque fecuta manum, nullo cogente, fagitta
 Excidit, atque novæ rediere in priftina vires.
 Arma citi properate viro: quid ftatis? Iâpis 425
 Conclamat, primusque animos accendit in hofte.
 Non hæc humanis opibus, non arte magiftrâ,
 Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera fervat:
 Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
 Ille avidus pugnae furas incluserat auro 430
 Hinc atque hinc, oditque moras, haftamque corufcat.
 Poftquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo, eft,
 Afcanium fufis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Difce, puer, virtutem ex me verumque laborem; 435
 Fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
 Defenfum dabit, et magna inter præmia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
 Sis memor; et te, animo repetentem exempla tuorum,
 Et pater Æneas, et avunculus excitet Hecfor. 440
 Hæc ubi dicta dedit, portis fefe extulit ingens,
 Telum immane manu quatiens: fimul agmine denfo
 Antheusque Mneftheusque ruunt; omnisque relictis
 Turba fluit castris. tum cæco pulvere campus
 Mifcetur, pulfuque pedum tremit excita tellus. 445
 Vidit ab adverfo venientes aggere Turnus,
 Videre Aufonii; gelidusque per ima cucurrit
 Offa tremor, prima ante omnes Juturna Latinos
 Audiit agnovitque fonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis ubi ad terras abrupto fidere nimbus

It mare per medium; miseris, heu! præscia longe
 Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 Arboribus; stragemque fatis; ruet omnia late:
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora, venti. 455
 Talis in adversos ductor Rhœtæius hostes
 Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant. ferit ense gravem Thymbræus Ofirim,
 Archetium Mnestheus; Epulonem obtruncat Achates,
 Ufentemque Gyas. cadit ipse Tolumnius augur, 460
 Primus in adversos telum qui torserat hostes.
 Tollitur in cælum clamor, versique vicissim
 Pulverulenta fugâ Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque averfos dignatur sternere morti;
 Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes, 465
 Insequitur: solum densâ in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Juturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Excutit, et longe lapsum temone relinquit. 470
 Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma, Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
 Pervolat, et pennis alta atria lustrat, hirundo,
 Pabula parva legens nidisque loquacibus escas: 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna, sonat. similis medios Juturna per hostes
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
 Jamque hic germanum, jamque hic, ostentat ovantem;
 Nec conferre manum patitur: volat avia longe. 480
 Haud minus Æneas tortos legit obviis orbes,
 Vestigatque virum, et disiecta per agmina magnâ
 Voce vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentavit equorum,
 Averfos toties currus Juturna retorfit. 485
 Heu, quid agat! vario nequicquam fluctuat æstu,
 Diversæque vocant animum in contraria curæ.

Huic

Huic Messapus, uti lævâ duo forte gerebat
 Lentâ, levis cursu, præfixa hastilia ferro,
 Horum unum certo contorquens dirigit ictu. 490
 Substitit Æneas, et se collegit in arma,
 Poplite subfidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum vero assurgunt iræ, insidiisque subactus,
 Diversos ubi sensit equos currumque referri, 495
 Multa Jovem et læsi testatur foederis aras:
 Jam tandem invadit medios, et, Marte secundo
 Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
 Suscitât, irarumque omnes effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
 Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto 500
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
 Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
 Jupiter, æternâ gentes in pace futuras?
 Æneas Rutulum Sucronem, ea prima ruentes 505
 Pugna loco statuit Teucros, haud multa moratus,
 Excipit in latus, et, qua fata celerrima, erudum
 Transadigit costas et crates pectoris ensen.
 Turnus equo dejectum Amycum fratremque Diorem
 Congressus pedes; hunc venientem cuspide longâ, 510
 Hunc mucrone, ferit; curruque abscissa duorum
 Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
 Ille Talon, Tanaïmque neci, fortemque Cethegum,
 Tres uno congressu, et mœstum mittit Onyten,
 Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ. 515
 Hic fratres Lyciâ missos et Apollinis agris,
 Et juvenem exosum nequicquam bella Meneeten
 Arcada; piscosæ cui circum flumina Lerne
 Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
 Limina; conductâque pater tellure ferebat. 520
 Ac velut immissi diversis partibus ignes
 Arentem in sylvam et virgulta sonantia lauro;
 Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant

Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt,
 Quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525
 Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc
 Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
 Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
 Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
 Præcipitem scopulo atque ingentis turbine saxi 531
 Excutit, effunditque solo. hunc lora et juga subter
 Provolvere rotæ; crebro super ungula pulsu
 Incita nec domini memorum proculcat equorum.
 Ille ruenti Hyllō animisque immane frementi 535
 Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
 Olli per galeam fixa stetit hasta cerebro.
 Dextera nec tua te, Graiū fortissime Creteu,
 Eripuit Turno; nec dī texere Cupencum,
 Æneā veniente, sui: dedit obvia ferro 540
 Pectora; nec misero clypei mora profuit ærei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
 Oppetere, et late terram consternere tergo.
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priani regnorum everfor Achilles. 545
 Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Idā;
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Sereftus,
 Et Messapus, equū domitor, et fortis Asylas, 550
 Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ,
 Pro se quisque viri summā nituntur opum vi.
 Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen 555
 Ocyus, et subitā turbaret clade Latinos.
 Ille, ut, vestigans diversa per agmina Turnum,
 Huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 Immunem tanti belli atque impune quietam.

Continuo

Continuo pugnae accendit majoris imago : 560
 Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
 Ductores, tumulumque capit, quo caetera Teucrûm
 Concurrit legio; nec scuta aut spicula denfi
 Deponunt: celsò medius stans aggere fatur :
 Ne qua meis esto dictis mora. Jupiter hac stat: 565
 Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
 Ni frenum accipere et victi parere fatentur,
 Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.
 Scilicet expectem, libeat dum praelia Turno 570
 Nostra pati, rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
 Ferte faces properi, fœdusque reposcite flammis.
 Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum, densâque ad muros mole feruntur. 575
 Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.
 Discurrent alii ad portas, primosque trucidant;
 Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
 Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
 Æneas, magnâque incusat voce Latinum, 580
 Testaturque deos, iterum se ad praelia cogi;
 Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia cives:
 Urbem alii referare jubent, et pandere portas
 Dardanidis; ipsumque trahunt in mœnia regem; 585
 Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
 Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
 Discurrent, magnisque acuunt stridoribus iras. 590
 Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
 Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
 Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
 Quæ totam luctu concussit funditus urbem.

Regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 Incessu muros, ignes ad tecta volare;
 Nusquam acies contra Rutulas; nulla agmina Turni;
 Infelix pugnae juvenem in certamine credit
 Extinctum; et, subito mentem turbata dolore,
 Se causam clamat, crimenque, caputque, malorum: A
 Multaque per incestum demens effata furorem, 601
 Purpureos moritara manu discindit amictus,
 Et nodum informis lethi trabe nescit ab altâ,
 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
 Filia prima manu flavos Lavinia crines 605
 Et roseas laniata genas; tum cætera circum
 Turba furit: resonant late plangoribus ædes:
 Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
 Demittunt mentes: it scissâ veste Latinus,
 Conjugis attonitus fati, urbisque ruinâ, 610
 Canitiem immundo perfusam pulvere turpans;
 Multaque se incusat, qui non acceperit ante
 Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.
 Interea extremo bellator in æquore Turnus
 Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque 615
 Jam minus atque minus successu lætus equorum.
 Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
 Commixtum clamorem, arrectasque impulit aures
 Confusæ sonus urbis, et illætabile murmur.
 Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620
 Quisve ruit tantus diversâ clamor ab urbe?
 Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
 Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 Aurigæ, currumque, et equos, et lora, regebat,
 Talibus occurrit dictis: hac, Turne, sequamur 625
 Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:
 Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
 Ingruit Æneas Italis, et prælia miscet;
 Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes. 630

Turnus ad hæc: O foror, et dudum agnovi, cum prima per artem
 Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti;
 Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre labores? 635
 An fratris miseri lethum, ut crudèle videres?
 Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
 Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
 Murranum, quo non superat mihi charior alter,
 Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum: 640
 Occidit infelix, ne nostrum dedecus, Ufens,
 Aspiceret. Teucris potiantur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit unum,
 Perpetiar, dextrâ nec Drancis dicta refellam? 644
 Terga dabo, et Turnum fugientem hæc terra videbit?
 Usque adeone mori miserum est? vos o mihi manes
 Este boni, quoniam superis averfa voluntas.
 Sancta ad vos anima atque istius inscia culpæ
 Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.
 Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostes 650
 Vectus equo spumante Sages, adversa sagittâ
 Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
 Fulminat Æneas armis, summasque minatur
 Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum: 655
 Jamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
 In te oculos, referunt: mussat rex ipse Latinus,
 Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
 Præterea regina, tui fidissima, dextrâ
 Occidit ipsa suâ, lucemque exterrita fugit. 660
 Soli pro portis Messapus et acer Atinas
 Sustentant aciem. circum hos utrinque phalanges
 Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
 Ferrea: tu currum deserto in gramine verfas.
 Obstupuit, variâ confusus imagine rerum, 665
 Turnus, et obtutu tacito stetit. æstuat ingens

Imo

Imo in corde pudor, mixtoque insania luctu,
 Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
 Ut primum discussæ umbræ, et lux reddita menti est,
 Ardentes oculorum orbés ad mœnia torfit 670
 Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce, autem, flammis inter tabulata volutus
 Ad cœlum undabat vortex, turrinque tenebat;
 Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
 Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos. 675
 Jam jam fata, soror, superant; absiste morari:
 Quo deus, et quo dura vocat fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Æneæ: stat quicquid acerbi est
 Morte pati; nec me indecorem, germana, videbis
 Amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.
 Dixit, et e curru saltum dedit ocyus arvis, 681
 Perque hostes, per tela, ruit; mœstamque sororem
 Deferit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis saxum de vertice præceps
 Cum ruit, avolsum vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas;
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exultatque solo, sylvas, armenta, virosque,
 Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
 Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auræ;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore:
 Parcite jam, Rutuli; et vos, tela inhibete, Latini:
 Quæcunque est fortuna, mea est: me verius unum
 Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro. 695
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere,
 At pater Æneas, audito nomine Turni,
 Deferit et muros, et summas deferit arces,
 Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
 Lætitiâ exultans, horrendumque intonat armis: 700
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
 Cum fremit illicibus, quantus, gaudetque, nivali

Vertice

Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
 Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
 Convertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 Moenia, quique imos pulsabant ariete muros,
 Armaque deposuere humeris. stupet ipse Latinus,
 Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
 Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
 Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi, 710
 Procurfu rapido, conjectis eminus hastis,
 Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
 Congeminant. fors et virtus miscentur in unum.
 Ac velut, ingenti Silâ summove Taburno, 715
 Cum duo conversis inimica in prælia tauri
 Frontibus incurrunt, pavidì cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
 Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur:
 Illi inter sese multâ vi volnera miscent, 720
 Cornuaque obnixa infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
 Concurrunt clypeis. ingens fragor æthera complet.
 Jupiter ipse duas æquato examine lances 725
 Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere lethum.
 Emicat hic, impune putans, et corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in ensen,
 Et ferit. exclamant Troës trepidique Latini, 730
 Arrestæque amborum acies. at perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
 Ni fuga subsidio subeat. fugit ocyor euro,
 Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 Fama est, præcipitem, cum prima in prælia junctos
 Conscebat equos, patrio mucrone relicto, 736
 Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci;
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,

Suffecit.

Suffecit. postquam arma dei ad Volcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740

Diffiluit: fulvâ resplendent fragmina arenâ.

Ergo amens diversa fugâ petit æquora Turnus;

Et nunc huc, inde huc, incertos implicat orbes.

Undique enim densâ Teucri includere coronâ; 744

Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.

Nec minus Æneas, quanquam tardante sagittâ

Interdum genua impediunt, cursumque recusant,

Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.

Inclusum veluti si quando in flumine nactus

Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ, 750

Venator cursu canis et latratibus instat:

Ille autem, insidiis et ripâ territus altâ,

Mille fugit refugitque vias; at vividus Umber

Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti

Increpuit malis, morsuque elusus inani est. 755

Tum vero exoritur clamor; ripæque lacusque

Responfant circa, et cœlum tonat omne tumultu.

Ille, simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,

Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ense.

Æneas mortem contra præsensque minatur 760

Exitium, si quisquam adeat, terretque trementes,

Excisurum urbem minitans, et faucius instat.

Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt,

Huc, illuc: neque enim levia aut ludicra petuntur

Præmia, sed Turni de vitâ et sanguine certant. 765

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:

Servati ex undis ubi figere dona solebant

Laurenti divo, et votas suspendere vestes.

Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum 770

Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.

Hic hasta Æneæ stabat: huc impetus illam

Detulerat fixam, et lentâ in radice tenebat.

Incubuit, voluitque manu convellere ferrum,

Dardanides,

Dardanides, te loque scqui, quem prendere cursu 775
 Non poterat. tum vero amens formidine Turnus,
 Faune, precor, miserere, inquit; taque optima ferrum
 Terra tene; colui vestros si semper honores,
 Quos contra Æneada bello fecere profanos.
 Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit. 780
 Namque, diu luctans lentoque in stirpe moratus,
 Viribus hand ullis valuit discludere morsus
 Roboris Æneas. dum nititur acer et instat,
 Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci,
 Procurrit, fratrique ensem, dea Daunia, reddit. 785
 Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
 Accessit, telumque altâ ab radice revellit.
 Olli, sublimes armis animisque resecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hastâ,
 Assistunt contra certamine Martis anhelî. 790
 Junonem interea rex omnipotentis Olympi
 Alloquitur, fulvâ pugnâ de nube tuentem:
 Quæ jam finis erit, conjux? quid denique restat?
 Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli. 795
 Quid struis? aut quâ spe gelidis in nubibus hæres?
 Mortalin' decuit violari vulnere divum?
 Aut ensem, quid enim sine te Juturna valeret?
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Define jam tandem, precibusque inflectere nostris; 800
 Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curæ
 Sæpe tuo dulci tristes ex ore recurserunt.
 Ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
 Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere hymenæos. 805
 Ulterius tentare veto. sic Jupiter orsus;
 Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
 Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Jupiter, et Turnum et terras invita relinqui.
 Nec tu me aëriâ solam nunc sede videres. 810
 Digna

Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsâ
 Starem acie, traheremque inimica in prœlia Teucros.
 Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vitâ majora audere probavi;
 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum: 815
 Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
 Una superstitio superis quæ reddita divis.
 Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
 Pro Latîo obtestor, pro majestate tuorum; 820
 Cum jam connubiis pacem felicibus, esto,
 Component; cum jam leges et fœdera jungent;
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri, jubeas, Teucrosque vocari,
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes. 825
 Sit Latium, sint Albani per secula reges:
 Sit Romana potens Italâ virtute propago:
 Occidit, occideritque finas cum nomine, Troja.
 Olli subridens hominum rerumque repertor:
 Êt germana Jovis Saturnique altera proles, 830
 Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
 Verum age, et inceptum frustra submitte furorem:
 Do quod vis; et me victusque volensque remitto.
 Sermonem Ausonii patrum moresque tenebunt;
 Utque est, nomen erit. commixti corpore tanto 835
 Subsident Teuceri, morem ritusque sacrorum
 Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
 Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
 Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores. 840
 Annuit his Jano, et mentem lætata retorfit.
 Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
 His actis, aliud genitor secum ipse volutat;
 Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ; 845
 Quas et tartaream nox intempesta Megaram

Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
 Serpentum spiris, ventosaeque addidit alas.
 Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis
 Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris; 850
 Si quando lethum horrificum morbosque deum rex
 Molitur, meritas aut bello territat urbes.
 Harum unam celerem demisit ab æthere summo
 Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur.
 Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
 Armata sævi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum immedicabile torfit,
 Stridens et celeres incognita transilit umbras:
 Talis se fata nocte tulit, terrasque petivit. 860
 Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
 Alitis in parvæ subitam collecta figuram,
 Quæ, quondam in bustis aut culminibus desertis
 Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
 Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora 865
 Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.
 Illi membra novus solvit formidine torpor;
 Arrestæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
 At, procul ut Diræ stridorem agnovit et alas,
 Infelix crines scindit Juturna solutos, 870
 Unguibus ora soror sædans, et pectora pugnis:
 Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
 Aut quid jam misera superat mihi? quâ tibi lucem
 Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
 Jam jam linquo acies. ne me terrete timentem, 875
 Obscæne volucres: alarum verbera nosco,
 Lethalemque sonum; nec fallunt jussa superba
 Magnanimi Jovis. hæc pro virginitate reponit?
 Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
 Conditio? possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
 Immortalis

Immortalis ego? haud quicquam mihi dulce meorum
 Te sine, frater, erit. o quæ fatis ima dehiscat
 Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?
 Tantum effata, caput glauco contextit amictu, 885
 Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.
 Æneas instat contra, telumque coruscat,
 Ingens, arboreum, et sævo sic pectore fatur:
 Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
 Non cursu, sævis certandum est cominus armis. 890
 Verte omnes tete in facies; et contrahe, quicquid,
 Sive animis, five arte, vales: opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumque cavâ te condere terrâ.
 Ille, caput quassans: non me tua fervida terrent
 Dicta, ferox. dî me terrent, et Jupiter hostis. 895
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens;
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat,
 Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus. 900
 Ille manu raptum trepidâ torquebat in hostem,
 Altior insurgens et cursu concitus, heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu, saxumque immane moventem.
 Genua labant; gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium evasit, totum nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
 Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus ægri 910
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur.
 Sic Turno, quâcunque viam virtute petivit,
 Suecessum dea dira negat. tum pectore sensus
 Vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem; 915
 Cunctaturque metu, telumque instare tremescit.
 Nec quo se eripiat, nec quâ vi tendat in hostem,

Nec currus usquam videt aurigamque sororem.
 Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
 Sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 Eminus interquet. murali concita nunquam
 Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 Dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens; orasque recludit
 Loricae, et clypei extremos septemplicis orbes: 925
 Per medium stridens transit femur. incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 Confurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque, oculos dextramque precantem
 Protendens, equidem merui, nec deprecor, inquit: 931
 Utere forte tuâ. miseri te si qua parentis
 Tangere cura potest, oro, fuit et tibi talis
 Anchises genitor, Dauni miserere senectæ:
 Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis, 935
 Redde meis. vicisti, et victum tendere palmas
 Ausonii videre. tua est Lavinia conjux.
 Uterius ne tende odiis. stetit acer in armis
 Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
 Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo 940
 Cœperat; infelix humero cum apparuit alto
 Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
 Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
 Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris 945
 Exuviasque hausit, furiis accensus et irâ
 Terribilis: tune hinc spoliis indute meorum
 Eripiare mihi? Pallas, te hoc volnere Pallas
 Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
 Hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit 950
 Fervidus: ast illi solvantur frigore membra,
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Lectiones variantes notabiliores.

Buc. 1. 1. 18 **A** Best hic verf. ab opt. MSS.

- 73 **A** Produxit, ita codd. Medicei et Romani.
 2 41 Sparfis etiam nunc pellibus, ambo, ita cod. Rom.
 58 Heu! heu! ita cod. Rom.
 4 102 Hi certe, ita Henr. Steph.
 5 36 Quidem, sic edit. pler.
 37 Nascuntur, sic omnes lib. ant. dominantur. vulg.
 40 Aras, ita cod. Rom. umbras vulg.
 56 Lumen, ita multi libri antiqui.
 66 Duas, ita cod. Longobardic.
 80 Voti, ita Henr. Steph.
 6 74 Quid loquar, ut, ita cod. Rom. Pierius, et Gronov.
 8 47 Ismarus, quid. lib. ant. aut Tmarus.
 74 Hæc altaria, cod. Longob. hanc altaria.
 87 Herbâ, sic usitatus, uivâ rarius.
 10 12 Aoniæ Aganippes, ita Probus et al.
 13 Illum etiam flere, aut illum, aut etiam, ab opt.
 edit. deest.

Geor. 1 4 Atque apibus, ab omn. Mss et ed. opt. deest atq;
 Parcis, Mss Mead. paucis.

- 13 Equum, La Cerda et ant. Ms aquam.
 22 Non ullo, ita cod. Rom. et ed. prin.
 35 Et cœli, Ms Arundel. ut cœli.
 53 Ferre recuset, ita citat. Plin. lib. 5. c. 5.
 73 Semine, ita cod. Rom. fidere vulg.
 174 Stivæ, ita reponit Joh. Martyn.
 213 Rastris, ita cod. Med. et Heinf. *al. arastris.*
 218 Adverso, Heinf. Ruzus, et cod. Med. leg. averso,
 226 Aristis, ita cod. Rom. Heinf. Masv. et pler. al.
 236 Cœruleâ, ant. pler. cœruleæ.
 296 Trepidî, ita Ser. Hein. Masv. et ed. prin. tepidî. vulg.
 334 Plangunt, cod. Rom. et alii ant. plangit.
 353 Moneret, in mult. lib. ant. moveret.
 373 Imprudentibus, cod. Med. prudentibus,
 392 Ex imbri, ant. aliq. lib. leg. eximbres. 457. *f. movat. 462. f. ager.*
 2 22 Sunt aliæ quas ipse vias, ita Scal. cui ed. pr. assent,
 47 Oras,

372 Lectiones variantes notabiliores.

- Geor. 2. 47 Oras, ita Heinf. La Cerda multique al. 87. *f. Pomare*
 98 Tmolius, ita codd. Med. Vat. Pier. Heinf. &c.
 101 Dis et mensis, ita leg. Serv. et pler. vet. exemp.
 200 Deerunt, sic ed. Elz. Heinf. et Masv.
 256 Et quis cui color, omn. ant. lib. leg. cui, aut cuive.
 294 Multosq; per annos, Hein. Masv. cod. Rom. nepotes
 330 Tepentibus auris, cod. Rom. et Med. trementibus.
 332 Germina, ita Serv. et quid. Mfs gramina vulg.
 379 Admorsu, in quib. lib. ant. legitur a morsu.
 3° 2 Præmiaque ingeniis, ita omnes libri antiquiss.
 396 Torquebimus, ita cod. Med.
 435 Aut illæ, mult. leg. et tilia.
 448 Curvantur, ita Serv. Pier. et cod. mult. ant.
 465 Fucatur, Heinf. et Mfs Mead fuscatur.
 490 Inexorabile, cod. Rom. ineluctabile. 514. *f. Hu. anno.*
 3 20 Decertēt, ita codd. Med. Long. et Serv. al. decernēt
 63 Juventas, ita cod. Med. et pler. ant. Mfs.
 114 Rapidisque, cod. Rom. et Serv. leg. rapidusque.
 160 Servare sacros, ed. pler. ant. sacris.
 204 Belgica, Mfs Mead. bellica.
 230 Pernox, Serv. Paul Steph. Hein. et Masv. pernix.
 254 Correptosque, ita codd. Rom. Med. et al. ant. Mfs.
 257 Humerosque, ita codd. Rom. Med. et Bodleian.
 310 Ubra, ita codd. Rom. Long. multique alii.
 349 Mœotiaq; ita leg. in codd. Med. Rom. et ant. Mfs.
 434 Exterritus æstu, Ms. Colot. exercitus.
 475 Arva, Schrevel. et Masv. leg. arma.
 513 Ardorem, ita cod. Rom.
 519 Non mollia—prata, Pier. legit gramina—grata.
 559 Fossis, ita Mfs antq's.
 4 43 Fovere. ita cod. Med. et quid. al.
 45 E levi, ita Heinf. Masv. et pler. ant.
 95 Plebis, ita Hein. Masv. multique Mfs ant.
 126 Niger, Schrevel. et Erythr. legunt piger.
 228 Augustam, ita Serv. Hein. Schr. Masv. et al. ed.
 229 Haustu, ita Servius, Heinf. Masv. et Ruzus.
 273 Uno, in Mfs pler. invenitur imo.
 290 Et viridem, &c. hos versus ita ordinabat Jos. Scal.
 338 Nesæe, &c. hic versus in cod. aliquot desideratur.
 373 Effluit, ita Heinf. cod. Rom. et pler. Mfs ant.
 377 Mantelia, ita Heinf. Masv. et pler. ant. cod.
 415 Diffudit,

130. *f. ignota.*

329. *f. jubelo.*

534. *f. ipsi.*

Post V. 196. *inserendi.*

Post V. 203—4—5.

Martyr.

Lectiones variantēs notabiliōres. 373.

- Geo. 4. 415 Diffudit, cod. Rom. depromit.
 416 Perduxit, cod. Rom. perfudit.
 484 Cantu, ita Pierius in plur. Mss scriptum invenit.
 544 Induxerit, ita Mss Arundel.
 Æn. 1. 70 Diversos, ita leg. in ant. omn. exemp. mel. not.
 108 Prora, cod. Rom. proram.
 200 Heros, cod. Med. hospes.
 373 Advenistis, ita codd. Rom. Obl. Med. et quid. al.
 429 Aptare, Servius legit optare.
 496 Exsectæ, ita in quibus codd. ant. script. inven.
 522 Cunctis, codd. Rom. Med. Ser. et Don. leg. cuncti.
 704 Stratoque, in ant. aliq. codd. structoque.
 729 Perampla, ita nonnul. codd. ant. in Long. et al. alta.
 740 In mensam, in oblongo cod. Longob. et al. pervet.
 leg. immensum.
 48 Aut aliquis, &c. hos versus ita distinguit Tib.
 Donatus, aut—aliquis latet error equo. ne
 credite, Teucri, quicquid id est.
 65 Et crimen, ita Tib. Donat. et literati pler. viri.
 71 Et super, ita cod. Rom. et pler. al. ant.
 76 Ille hæc, &c. in opt. Mss hic versus desid.
 97 Hinc mihi, &c. Serv. hinc adscita mihi labes.
 121 Parent, forte paret.
 179 Avexere, ita cod. Med. et plur. al. ant.
 196 Coactis, ita Serv. Donat. Masvic. et ed. princ.
 321 Litora, ita Heins. Masv. et al.
 339 Annis, Donat. et lib. pler. armis.
 517 Sedebant, ita Med. et ant. fere omn. codd.
 545 Repulsum, in ant. al. codd. sepultum est legitur.
 582 Sudarit, Valesiana undarit.
 602 Divum inclementia divum, ita codd. al. ant.
 mult. al. sed enim.
 688 Ad cælum, ita in codd. plur. ant.
 697 Limite, in plur. veter. legitur lumine.
 699 Aras, ita in Donatiano libro et quibus. al.
 776 Labori, ita Servius, Heinsius, et ed. princ.
 794 Somno, Tan. Fab. somnio.
 3 4 Diversas, ita antiquis. Mss.
 33 Alter, in Masv. et ant. al. leg. ater.
 70 Lene, ita Pierius, et codd. al. antiquior.
 76 Gyaro celsâ, hoc ordine ant. lib. pler. leg.
 84 Venerabar,

374 Lectiones variantes notabiliores.

- Æn. 3. 84 Venerabar, in codd. ant. pler. veneramur.
 111 Hinc Mater cultrix Cybele, nonnul. leg. matris
 cultri Cybeles.
 127 Confiti terris, in Mss quib. leg. est concita remis.
 225 Plangoribus, ita codd. ant. nonnul.
 293 Accedimus, ita vetera pler. exemplaria
 329 Me famulo, famulamq; ita Med. et fere omn. ant.
 362 Omnis, ita Donat. alique vet.
 486 Secundos, codd. Med. Serv. et vet. pl. sacerdos.
 492 Abortis, ita ex doctor. consensu. Mss ant. abortis.
 581 Mutet, Serv. et vet. pler. motat.
 621 Effabilis, ita Henr. Steph. et codd. nonnul. Mss
 635 Terebramus, Donatus legit tenebramus.
 661 Solamenque mali, hic Donatus versum claudit.
 708 Actis, ita in codicibus fere omn. ant. legitur.
 4 58 Legifera, cod. Rom. M. et Porcius leg. frugifera.
 91 Furori, in codd. ant. nonnul. pudori.
 94 Numen, ita Med. et codd. pler. ant.
 106 Adverteret, ita codd. Obl. Longob. et pler. ant.
 161 Commista, in libr. ant. quib. comitata.
 263 Demissa, perveteres aliq. lib. dimissa.
 399 Remos, Cerdan. ramos.
 462 Solaque, Non Marcel. legit. feraque.
 471 Scenis, in codd. al. ant. furiis.
 498 Juvat, Masv. et al. jubet.
 541 Invisam, ita Med. et pler. codd. ant.
 545 Inferar, ita Med. et pler. codd. ant.
 572 E somno, codd. nonnul. ant. e strato.
 577 Iterum, codd. pler. ant. tup.
 641 Anili, Pierius et quid. pervet. lib. leg. anilem.
 682 Extinxi, te meque, ita codd. vet. fere omn.
 692 Repertam, ita Serv. Pier. multique vet.
 5 3 Infelicitis, e vet. quid. felicitis.
 41 Amicis, codd. quid. ant. amicos.
 134 Intentaque, in quib. vet. lib. nudataque.
 143 Tridentibus, al. stridentibus, al. sonantibus.
 154 Habet, Serv. et quid. vet. abit.
 208 Trudes, ita in Med. et ant. al. exemplar.
 270 Revolfus, in codd. Rom. et Obl. revolfam.
 299 Arcadiâ, cod. Rom. Arcadio.
 425 Innexuit, cod. Med. intexuit.

449 Radicibus,

344. f. libabat.
 355. f. tenebat.
 380. f. farire.

660. f. qua sola. Upton.

256. f. legebat. Benth.

Lectiones variantes notabiliores. 375

~~En~~ 5449 Radicibus, Serv. Donat. et cod. Rom. radicitus.

470 Ejectantem, ita in plur. ant. exem.

484 Repono, in cod. Rom. et quib. vet. lib. reponit.

521 Artem pariter, ita codd. Med. Rom. et ed. pr.

573 Trinacriis, in codd. Long. Med. et pl. Trinacriæ.

595 Libycumque secant, sic versum cod. Obl. claudit:

696 Morem, hos cursus, in l. pl. ant. leg. morem cursus

712 Consilii, ita Med. et codd. plur. ant.

717 Permissio, in cod. Rom. et pl. ant. leg. promisso:

733 Congressus, in Med. et pl. ant. codd. amplexus.

756 Trojam, ita in Med. et pler. antiquior.

768 Numen, in lib. quib. ant. habet. cælum.

786 Nec poenam traxe, ita cod. Rom. et al. ant. Pier. Mas.

793 Per scelus, ita Porcius, codd. Med. et pler. ant.

814 Quæres, ita omn. codd. ant.

817 Auro, ita omn. Mss ant.

848 Placidi, in quib. ant. placidum.

6 31 Icare haberes, in quib. ant. exempl. desider.

63 Parcite, ita in plur. codd. ant. ~~quædam~~

96 Qua, ita pler. ant. lib.

116 Idem orans, ant. al. et memorans, al. id me orans:

186 Sic ore, Serv. Pier. lib. Med. et pler. ant. forte.

270 Incertam, codd. Med. et quid. ant. inceptam.

346 Fidesque, ita plur. lib. ant.

509 Ad quæ, ita Pier. et codd. Rom. et Med.

571 Tortosque, ita Nic. Heinf. et al. ant. lib.

591 Pulsu, ita codd. pler. ant.

598 Tondens, Donat. cod. Med. et ed. Elzev. tundens. 616. f. radius ve^a

640 Campos, in ant. al. exempl. campus.

675 Voluntas, al. ant. lib. voluptas.

720 Mecum, ita omn. ant.

745 &c: Ita hos versus ordinavit Alex. Cuningham.

774 Versus in vulgat. subsequens in opt. Mss desider.

806 Virtutem, &c. in cod. Rom. virtute extendere vires

7 81 Monstrorum, ita Donat. et Serv.

428 Manebat, ita fere omnes ant. lib.

129 Exiliis, ita plur. Mss castigat.

166 Prævestus, ita omnes lib. ant.

175 Sacræ, ita cod. Med. et al. ant.

237 Verba precantum, in cod. pl. vet. precantia verba.

290 Fidere, in codd. pler. ant. leg. fidere.

307 Lapithis

376 Lectiones variantes notabiliores.

- Æn. 7. 307 Lapithis Calydone, plur. ant. Lapithas Calydone.
 329 Atra, Donat. et pler. vet. leg. ora.
 340 Rapiatque, in cod. quib. vet. Trojana.
 363 At non, ita Servius, Donat. et plur. vet.
 381 Supra, sic ant. quid. lib. castigat.
 391 Choro, Ser. codd. Rom. Med. et plur. ant. choros.
 426 Tege, ita Servius, Donat. et ed. princ.
 481 Laborum, ita codd. Rom. Med. et plur. al.
 495 Viridante levaret, complur. lib. undante lavaret.
 533 Exit, ita in codd. al. ant. *conspicuo*.
 612 Gabino, plur. Sabino.
 660 Oras, sic ant. fere omn. lib.
 712 Rosea, Donat. et quid. al. roscida.
 717 Marmore, plur. ant. lib. litore.
 720 Tremet excita, pler. vet. conterrita.
 763 Humentia, fere omn. ant. lib. Hymetia.
 781 Segnius, ita pler. vet. codd.
 814 Attonitis, Donat. leg. attentis.
 8 61 Donis, ita pler. vet. codd.
 72 Tu o, ita Fabric. et cod. Med.
 108 Tacitos, ita cod. Rom. et al. vet.
 194 Tenebat, cod. Rom. et al. vet. tegebat.
 205 Furiis, ita plur. ant. lib.
 206 Intractatum, ita codd. Rom. et Med. et ed. prin.
 248 Rudentem, ant. al. lib. paventem.
 324 Aurea, quæ, al. vet. lib. aureaque, ut.
 357 Arcem, ita plur. codd. ant.
 390 Labefacta, in pler. ant. codd. leg. calefacta.
 439 Cœptosque, in lib. ant. certosque.
 532 Quære, ita in codd. al. ant.
 533 Hesternumque, cod. Rom. externumque.
 555 Litora, ita Hen. Steph. Pier. et cod. Med.
 569 Finitimus, ita plur. ant. lib. *con. f. quo*
 604 Ut, ita Tan. Fab.
 698 Latrator, in lib. ant. leg. natator.
 701 Divæ, ita codd. Rom. Med. et al. ant.
 9 28 Versus hunc vulg. seq. in omn. Mss deest.
 42 Tuto, ita cod. Obl.
 83 Domito—olympo, Wad. leg. domitor—olympi.
 120 Versus subseq. ed. vulg. abest ab opt. Mss et codd.
 171 Juveni, ita Henr. Steph. et plur. ant. lib.

Lectiones variantes notabiliores. 377

- Æn. 9. 226. Effet, in quib. codd. ant. isset.
 250 Laudibus istis, ita fere omn. ant. lib.
 272 Id campi, ita Donat. et quid. al.
 378 Abitum, ita Serv. Porc. et pler. ant.
 430 Transadigit, cod. Rom. transfabiit. al. transfadiit.
 522 Rescindit, in exempl. veter. transcendit.
 577 Affixa, ita nonnul. e vet. castigat.
 597 Morti, al. vet. codd. Marti.
 630 Elapsa, al. ant. lib. adducta.
 697 Tenuem, pler. vet. tenerum.
 746 Is, cod. Rom. Porc. et al. ant. es:
 814 Æger, in quib. ant. lib. acer.
 10 18 Divûmque, in cod. Rom. et al. ant. rerumque
 48 Sane—undis, cod. Rom. et al. ant. procul—oris.
 157 Subiuncta, in cod. Med. pler. ant. subvesta.
 223 Proræ, in ant. al. exemp. puppes, in Obl. cod. naves
 242 Primus, ant. al. codd. pronus.
 270 Cristis, ac, ita cod. Rom. et plur. ant.
 291 Spirant, ita cod. Rom. Obl. et plur. al.
 370 Pudor, cod. Rom. furor.
 417 Canens, lib. nonul. cavens.
 476 Humeri, ita Donat. et al. codd. ant.
 499 Clonus Eurytides, ita omn. ant. lib.
 520 Contenderat, cod. Rom. al. ant. et Elz. cum tenderet
 587 Admonuit, ant. al. codd. admovit.
 629 Rata, cod. Rom. data.
 674 Palantes, cod. Med. Pallentes: 705. *Paris urbe paterna*
 706 Hic cubat, ita Cuningham, et al. erud. *Occubat. Bentl.*
 824 Subiit, al. ant. lib. Strinxit.
 834 Levabat, plur. exempl. lavabat.
 844 Multo, ita pler. vetust. exempl. et Mss.
 881 Jam, ant. al. lib. nam.
 11 35 Mœstum, ita omn. ant. exempl.
 82 Sparfuros, ant. al. sparfurus.
 110 Pacem me, ita codd. Rom. Med. et al. ant.
 135 Alta, in cod. antiqss. ista.
 214 Longe, cod. Rom. longi.
 255 Violavimus, cod. Rom. populavimus.
 272 Amissi, ant. al. lib. admissis.
 294 Rex optime regum, cod. M. et al. rex optime, regis.
 325 Poscuntque, ita Waddel. et Cuningham leg.
 B b b 353 Dardanidis

378 Lectiones variantes notabiliores.

Æn. 11. 353 Dardanidis dicique, ant. al. ducique, forte Dardanidisque ducique.

356 Jungas, cod. Rom. et al. ant. firmes.

383 Solitum tibi, in lib. ant. solito.

407 Acerbat, cod. Obl. acervat.

422 Illis, cod. Rom. illi.

570 Tempore, ant. al. pectore.

480 Atque, ab ant. lib. deest.

534 Tristi, Serv. et pler. ant. exempl. tristes.

543 Mutata, nonnul. codd. et ed. Plant. mutilata.

674 Oneravit, cod. Rom. Obl. et Med. armavit.

600 Spumat, ita Tan. Faber. et Cuningham.

658 Bonæ, ant. al. lib. bonas.

708 Laudem, Serv. et cod. Med. fraudem.

710 Resistit, ita pler. Mss et ed. princ.

738 Expectare, codd. Vat. M. Ser. et Porc. expectate.

768 Sacer Cybele, ant. al. codd. fatus Cybelo.

784 Concitat, ita plur. ant. codd.

854 Lætantem, animis, ita cod. Med.

882 Tuta, pler. lib. testa.

12 37 Mutat, in al. ant. lib. motat.

79 Dirimatur, in pler. ant. lib. dirimamus.

164 Bigis—albis, quæd. exemp. bijugis—altis.

221 Tabentesque, al. ant. lib. pubentesque.

276 Effundit, ita codd. Vat. Med. Rom. et pl. al. ant.

308 Discidit, ita cod. Rom.

404 Prensat, lib. ant. pressat.

407 Splendentibus, lib. ant. pendentibus.

437 Præmia, pler. ant. lib. prælia.

465 Æquo, mult. vet. lib. nec equo.

506 Moratus, cod. Med. et al. ant. morantem.

520 Limina, sic cod. Colot. et mult. al.

537 Fixa, ita cod. Med. et mult. al.

596 Incessi, in mult. ant. lib. leg. incendi.

605 Flavos, Serv. asserit flores, antiq. esse lect.

719 Pecori imperitet, cod. Med. et Porc. nemori imperet et.

746 Tardante, codd. Rom. Med. et pler. al. tardata.

835 Commisti, Med. et Porc. commisto

882 Immortalis, cod. Ob. Po. et al. vet. jam mortalis.

905 Alto, ita Serv. Cerdan. et mult. al.

F I N I S.

L. VII. v. 122.